

Ļareistiziba Latwijâ.

Webstures apzerejumi.

Sastahdijis
A. Pommers.

**Grāmata izdota par godu
pareizticīgo dievkalpojuma latviešu valodā
170. gadadienai, izmantojot
1931. gada izdevumu, kurš glabājas
Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā**

Izdots ar Latvijas Pareizticīgās Baznīcas
Sinodes Izdevniecības nodaļas atļauju

I.

Nekur nav uzglabājušies vēstures dokumenti, kas noteikti varētu pasacīt gadu vai pat gadusimteni, kad pirmo reizi ienesa Kristus mācība tagadējās Latvijas zemēs. Tikai to var pasacīt noteikti, ka XII gadusimtenī mūsu zemēs kristīgie jau ir bijuši. No vēstures mēs zinām, ka minētā gadusimtenī Kristus mācības piekritēji jau bija sadalījušies divās lielās grupās. Vakareiropas tautas pieslējās tai kristīgās ticības strāvai, kuras centrs bija Romā, bet Rītu Eiropas tautas grupējās ap Konstantinopoli (jauno Romu) kā savu ticības centru. Romas patriarham – pāvestam padotos kristīgos mēdz saukt par Romas katoļiem, bet Konstantinopoles un citos austrumu patriarhatos ietilpstošos kristīgos sauc par grieķu ortodoksiem, t.i. pareizticīgiem. Konstantinopoles patriarhata pārzināšanā bez Bizantijas un Balkānu tautu bīskapijām pastāvēja arī Krievijas mitropolija. Šās divas lielās kristīgās ticības strāvas, kuras no IX g.s. nevienojami šķīra dogmatiskās, ētiskās un kanoniskās ieskatu nesaskaņas, piekopa savstarpēju cīņu starp citu arī kristības izplatīšanas laukā (misionē). Sākot no IX gadu simteņa šās divas konfesijas cīnījās ap Balkānu tautu kristīšanu, cīņa turpinājās Morāvijā, Panonijā, Čehijā, pie poļiem un citur. XII gadu simtenī par cīņas lauku kļuva arī tagadējās Latvijas novadi.

XII gadu simtenī latvju tauta nebija vēl apvienojusies ne vienā nācijā, ne vienā valstī. Tagadējā Latvijā toreiz dzīvo-

ja vairākas ciltis: kurši – Kurzemē, zemgaļi – Zemgalē, sēļi – gar Daugavas kreiso krastu, latgaļi (letgoli) – Vidzemē un Latgalē. Vidzemes vakaru daļā gar Rīgas jūras līci un Kurzemē, tagadējā Talsu apriņķī, dzīvoja somu cilts lībieši. Minētās ciltis krietni vēlāk ir sakusušas vienā latvju tautā. Katrā ciltī bija vairākas nelielas valstiņas ar virsaišiem priekšgalā. Kuršu un Zemgaļu valstiņas bija lielākās no tām. Galvenais senlatviešu nodarbošanās veids bija zemkopība, un senlatviešu ciltis droši var saukt par zemkopju ciltīm. Kā blakus nodarbošanās veidi minami: lopkopība, dravniecība, medniecība, zveja u.c. Pārtikuši senlatvieši bija labi. Bet starp ciltiņām un valstīm miers nevaldīja. Droširdīgākie virsaiši bieži vien gāja „sirot” uz kaimiņiem. Drošības labad bija jāceļ nocietinājumi – pilis. Vēsturnieku pētījumi liecina, ka tādu piļu Latvijā bijis diezgan daudz (ap 300). Pilis un to apcietinājumus cēla no koka, apberot apkārt tām zemes vaļņus un aprokot dziļus kanālus. Pilis noderēja kā cietokšņi ne tikai cilšu un valstiņu savstarpējo karu laikā, bet arī attālāko kaimiņu uzbrukumu gadījumos. Latviju šai laikā apciemoja leišu, igauņu un krievu „sirotāji”. No aizjūras brauca zviedru un dāņu vikingi. Bez sirotājiem brauca arī tirgotāji, no kuriem daži apmetās pie latvju ostām, citi brauca cauri Latvijai uz Krieviju. Caur Latviju gāja divi ievērojami ceļi uz Krieviju: viens pa Daugavu uz Polocku un Vitebsku, otrs pa Gauju un tālāk pa sauszemi uz Pleskavu un Novgorodu. Pa šiem ceļiem brauca arī krievu tirgotāji uz to laiku lielāko Baltijas jūras tirdzniecības centru – Visbijas pilsētu, kura atradās uz Gotlandes salas. No mūsējiem veiklākie jūrnieki bijuši kurši, viņi sekmīgi cīnījušies ar vikingiem un pat gājuši uzbrukumā uz Gotlandi un Zviedriju. Pēc ceļiem caur Latviju tīkoju-

ši kā vikingi, tā krievi. Kad IX gadu simtenī nodibinājās krievu valsts, vikings vairs nebija izredžu uzvarēt krievus, un krievi sāka nostiprināties uz Latvijas ceļiem. XII gadu simtenī krieviem jau bija savi cietokšņi Latvju zemē. Krieviem piederēja Kokneses un Jersikas pilis pie Daugavas un Tērbatas (Jurjevas) pilsēta Dienvidigaunijā. Krievu hronisti (ļetopisci) ziņo, ka latgaļi un lībieši maksājuši nodevas Polockas kņaziem, bet igauņi – Pleskavas kņaziem. Grūti noteikt, kur gāja Polockas un Pleskavas kņazu robežas senā Latvijā. 1106. gadā Polockas kņazs rīkojis lielu kara gājienu uz Zemgali, bet zemgaļi tik smagi sakāvuši krievus, ka tie atstājuši 9000 kritušos. No tā var redzēt, cik sirdīgi cīnījās par savu zemi cīņās ar vikingsiem un krieviem norūdītie latvieši. Tikai, pateicoties lielam skaitliskam pārsvaram, krievi varēja nostiprināties dažos punktos pie Daugavas.

988. gadā krievu lielkņazs Vladimirs pieņēma kristīgo ticību no Bizantijas un lika to pieņemt visiem saviem pavalstniekiem. XII gadu simtenī Krievijā jau bija spoži uzplaukuši kristīgās kultūras centri, no kuriem Latvijas tuvumā atradās Polocka, Pleskava un Novgoroda. Viskrievijas metropolīta katedra bija Kijevā, bet visos lielākos centros bija metropolītam padoto bīskapu katedras. Pirmie metropolīti un bīskapi bija augsti kultūrālās Bizantijas dēli. Ar lielu dedzību viņi ķērās pie Bizantijas un vispār grieķu kultūras sasniegumu piepotēšanas krieviem. Hronisti atzīmē šāda darba kuplās sekmes. Visu Krieviju drīzi vien pārsedza baznīcu un klosteru tīkls, kur tika audzināti pirmie kultūras celmlauži no pašu krievu aprindām. Klosteri un baznīcas bija par tām kultūras audzētavām, kur tikko uzmodinātais krievu nacionālais ģēnijs sāka pārstrādāt Bizantijas kultūrālos sasniegumus, piemērojoties krievu nacionālā gara pra-

sībām. Šeit tika likti pirmie pamati krievu literatūrai, mākslai, zinātnei. Kloosteru saimniecības noderēja plašām krievu masām par saimniekošanas paraugu zemkopība, dārzkopībā, biškopībā, zvejniecībā un visādos citos arodos, jo visu, ko prata bizantieši, to bizantieši-krievu garīdznieki ievada kloosteru saimniecībās. Tieši reliģiozā laukā, kā tas redzams no hronikām, no krievu aprindām jau šinī pirmā laikmetā radušies tiešām apbrīnojami kristīgās askēzes varoņi, piemēram minēsim Kijevas sv. Antoniju un sv. Teodosiju. Ņemot vērā to, ka šā laikmeta garīdznieki kultūras ziņā stāvēja daudz augstāk kņaziem un citiem laicīgiem augstmaņiem, viņu iespaids bija ļoti liels arī valsts dzīvē. Var tieši sacīt, ka šinī laikmetā garīdznieki vadīja krievu valsts iekārtošanas darbus. Pat varenākie no kņaziem, kā piem., Vladimirs, savā rīcībā mēdza pieskaņoties baznīcas vadoņu aizrādījumiem. XII g.s. Bizantijas kultūra bija daudz augstāka par Romas kultūru. Kad Polockas un Pleskavas kņazi sāka iekarot latvju zemju novadus, viņi savas varas nostiprināšanai cēla cietokšņus. Cietoksnis arvienu bija par kņaza rezidenci. Kņaza un garnizona vajadzībām cietokšņos neiztrūkstoši bija pareizticīgo baznīcas un pareizticīgie garīdznieki. Lielkņazs Jaroslavs, piemēram, Jurjevā (Tērbatā) ierīkojis divas pareizticīgo baznīcas: vienu sv. Jurim, otru sv. Nikolajam par godu. Bet neviens no šiem krievu kņaziem nav pat mēģinājis ar varu uztiept savu ticību vietējiem iedzīvotājiem. Kņazi, kā visur, tā arī šeit, piekopa pareizticībai piemītošo reliģiozo iecietību: no vietējiem iedzīvotājiem viņi piedzina to, kas viņiem nācās uz līgumu pamata, bet „sveštautiešu” sirdsapziņai viņi pieļāva pilnīgu brīvību. Saprātama lieta, ka tie „sveštautieši”, kas paši izteica vēlēšanos pievienoties pareizticībai, netika noraidīti. Ka tādi varēja būt

un ir bijuši, aizrādījums atrodam Latvijas Indriķa hronikā, zinātnieka Gutceita materiālos, pāvesta Honorija III vēstījumā un citur. Gutceits saka: „Noteikti zināms, ka grieķu ticības sludinātāji bija pirmie kristīgās ticības sludinātāji Vidzemē (Mitteil. aus d. Livl. Geschichte. B. XI. 378). Pāvests Honorijs III savā vēstījumā no 8. febr. 1222. g. ieteic katoļu garīdzniecībai, lai tā Livonijā aktīvāki kavē pareizticības izplatīšanos un „piespiež” pareizticīgos pāriet katolicismā. Jādomā, ka pareizticība un pareizticības misione Livonijā ir bijuši nopietns spēks, ja par to ziņots pašam pāvestam un pats pāvests atradis par nepieciešamu uzmudināt savus darbiniekus cīņai ar pareizticību. Indriķa hronika noteikti runā par tālaviešiem (Trikātas apr. Vidzemē) kā pareizticīgiem. Imerieši esot zīlējuši, lai izzinātu savu dievu gribu: vai šiem pieņemt kristību no latīņiem, vai kopā ar latgaļiem no Tālavas pieņemt kristību no Pleskavas krieviem? Par pareizticīgo krievu plašo reliģiozo iespaidu uz latvjiem starp citu liecina tas apstāklis, ka latviešu valodā sen iesakņojušies krievu vārdi reliģiozo jēdzienu un priekšmetu apzīmēšanai, piemēram: baznīca, kristīt, krusts, krustu mest, krustmāte, gavēt, klanīties, zvans, zvanīt un t.t. Tik svarīgu ticības jēdzienu pārņemšanu no krieviem var izskaidrot tikai ar to, ka krievi bija pirmie, kas iepazīstināja latvjus ar kristīgo ticību, un ka pareizticība agrāk par citām konfesijām bija guvusi latvju sirsnīgu piekrišanu. Latvju pievienošanās pareizticībai izskaidrojama tikai ar sirsnīgu piekrišanu šai konfesijai, jo kā tas redzams arī no Indriķa hronikas, krievu varas vīri nemēdza uztipt iekarotām ciltīm savu pareizticību varas ceļā. Pietika ar to, ka latvjiem tika dota iespēja novērot pareizticību pie pareizticīgiem krieviem, redzēt pareizticīgo dievkalpošanu krāšņumu, dzirdēt Dieva vārdu sludināšanu,

novērot pareizticīgos dzīvē un sadzīvē, lai latviešu sirdis saistītos pie šīs konfesijas un rastos vēlēšanās tapt pareizticīgiem. Latvjai redzēja pareizticības gaismu spīdam ļaužu priekšā un mācījās slavēt Debesu Tēvu (Mat. V, 16). Senlatviešu ticība stāvēja uz nesalīdzināmi zemākas attīstības pakāpes, salīdzinot ar kristīgo ticību. Latviešiem nebija savas noorganizētas priesteru kārtas, reliģiozā ziņa viņi bija neorganizēti, tāpēc ticības maiņa pie viņiem nebija grūta. Bez šaubām pareizticības sekmes starp latviešiem bremsēja tas, ka starp krieviem nebija latviešu valodas pratēju un starp toreizējiem latviešiem krievu valodas pratēju bija maz, ka latviešu valodā nebija pārtulkoti Sv. Raksti un dievkalpojumu noturēšanai vajadzīgās grāmatas. Pareizticība pēc būtības bija pieietama tikai tiem latvjiem, kuri, dzīvodami kaimiņos ar krieviem, bija ievingrojušies krievu valodā. Krievu garīdznieku misionē darbu stipri traucēja arī tas apstāklis, ka viņi neprata latviski un misionē laukā nebija iestrādājušies un norūdījušies. Viņu misionē sekmes bija mazākas kā varētu būt. Cittauteišu pievienošana pareizticībai toreizējos krievus maz aizrāva. Bet tomēr fakts paliek fakts: no kristīgām konfesijām pareizticība pirma ir uzņēmusi latviešus, pie tam latvieši ir nonākuši šai konfesijā ne spaidu un terora ceļā, bet tikai no savas brīvas gribas pamudināti.

II.

Hronists Brēmenes Ādams stāsta, ka XI g.s. dāņi mēģinājuši uzcelt baznīcu kuršu zemē. Par šī mēģinājuma sekām nav nekādu turpmāku ziņu. Šis mēģinājums nav atstājis sekas kuršu dzīvē.

Par dāņu un skandināviešu sakariem ar latvju zemēm ir ziņas, ka viņu vikings rīkojuši laupītāju braucienus, kas neapšaubāmi traucēja minēto misionāru mērķu īstenošanu, jo piejūras kurši un lībieši uz aizjūras sirotājiem skatījās ar neuzticību un naidu. XII g.s. no aizjūras zemēm ieradās jauni svešinieki – vācu tirgotāji. No 1186.–1196. g. lībiešu zemēs darbojās katoļu mūks vācietis Meinhards. Saskaņā ar viduslaiku katoļu paradumu svētie raksti lībiešiem netika sniegti, jo, saskaņā ar pāvesta rīkojumiem, svēto rakstu (Bībeles) lasīšana bija atļauta tikai garīdzniekiem, bet latvjiem (laicīgiem) bībeles lasīšana bija noliegta. Maz vērības tika piegriezts arī ticības būtības ieskaidrošanai lībiešiem, jo bez tam misionāru starpā trūka lībiešu valodas pratēju. Greznie katoļu dievkalpojumi tika noturēti lībiešiem nesaprotamā latīņu valodā. Lībiešus gribēja piedabūt tikai katoļticības formālai pieņemšanai, solīdami dažādus laicīgus labumus, piem., iemācīt pilis mūrēt. Kad uzpeldēja jautājums par to, kristītiem katoļu ticībā jāmaksā no saviem ienākumiem desmitā daļa katoļu baznīcai par labu, lībieši sāka noprast, ka viņiem draud svešas varas jūgs. Šādas lībiešu bažas vēl pastiprinājās, kad Meinhards lika meistariem no Visbijas pilsētas uzcelt Ikšķilē nepieņemamu mūra pili, kāda Latvijā vēl nebija redzēta. Katoļu misijas darbs nesekmējās, neveicās. Kā hronisti ziņo, Meinhards jau sācis domāt par bēgšanu no lībiešu zemes. Kad Meinharda darba biedrs Teodorihis ieradās Romā un ziņoja pāvestam par Meinharda grūto stāvokli, pāvests Celestins III izdeva bullu, kurā apsoliņās aizstāvēt jauno katoļu pasākumu Livonijā (lībiešu zemē) un deva misionāriem padomu aizstāvēties ar ieročiem rokā, t.i. pasludināja krusta karu. Šie notikumi risinājās tajā laikmetā, kas Vakareiropas vēsturē pazīstams zem nosaukuma: krusta karu laikmets. XI

un XII g.s. tika sarīkoti krusta kari pret „neticīgiem turkiem”. Tādu pat krusta karu izsludināja pāvests Celestins III pret „neticīgiem” lībiešiem. Krusta karotāju iemīļotais paņēmiens bija: ar uguni un zobenu piespiest kristīties tos, kas kristīšanai pretojās. Apbrīnojami vienkāršs misioneres veids! Kad pēc Meinharda nāves 1195. g. Brēmenes arhibīskaps iecēla par Livonijas bīskapu mūku Bertoldu, tad pēdējais arī ieradās Livonijā bruņotu krustnešu pavadībā. Lībieši sastapuši Bertoldu sekošiem nozīmīgiem vārdiem: „Sūti prom savu karaspēku un bez bailēm stājies savā amatā. Tos, kas pieņēmuši tavu ticību, māci turēties pie tās, bet nepieņēmušos pārliecini pieņemt to, pielietojot vārdus, nevis sitienus” (ad suscipiendas eam (fidem) verbis, non verberibus, allicias). Vai šos vārdos nav apzīmēti pareizticīgo krievu misioneru paņēmieni tālaviešu zemēs? Lībieši zināja, kā krievi sludināja Kristus mācību. Bet velti bija ieteikt krievu paņēmienus krustnešiem katoļiem. Ne pati Kristus mācības izplatīšana bija no svara krustnešu bruņiniekiem un mūkiem, bet „pagānu” zemju iekarošana un viņu izmantošana. Apdraudot pagānus ar uguni un zobenu, krustneši spieda tos kristīties nevis ticības garā, ne Kristus mācības saprašanā, bet tikai dažu ārējo konfesionālo prasību izpildīšana, ar ko tika apliecināta ne garīgā padotība Kristus mācībai, bet tikai laicīgā padotība krustnešiem-iekarotājiem. Pēdējie jaunkristītos centās aplikēt ar smagiem nodokļiem un klausām. Tāds bija vācu varas sākums Latvijā. Zem kristīgas misioneres paslēpušies, krustneši ienāca šurp, lai vēlāk latvju cilšu zemes un pašus latvjus iegūtu savā īpašumā. Kristīgās misioneres iekārta palīdzēja viltīgiem iekarotājiem maldināt ne tikai latvju ciltis, bet arī tos krievus, kuri bija nostiprinājušies dažos Latvijas novados. Kad Meinhards griezās pie Polockas kņaza ar lūgumu

atļaut viņam izplatīt kristīgo ticību lībiešu zemē, Polockas kņazs Vladimirs iedomājās mūku Meinhardu par tādu pat pazemīgu Dieva kalpu, kādi bija pareizticīgie mūki Krievijā; un kņ. Vladimirs gandarīja viņa lūgumu. Viņam ne prātā nenāca, ka šā mūka misionēs gala mērķis ir Livonijas iekarošana, ka kristīgā misionē šai gadījumā tiek pielietota tikai kā maldinoša izkārtne. Polockas kņazs saprata savu kļūdu tikai tad, kad 1200. gadā Livonijā ieradās ar saviem krustnešiem, novietotiem 23 kuģos, katoļu bīskaps Alberts (1199. līdz 1229.), kurš atklāti uzsāka savdabīgās misionēs darbu ar zobenu, uguni un viltu. Savā darbībā Alberts cieši turējās pie seno romiešu paņēmienu: skaldi un valdi. Ar stiprākiem latvju virsaišiem (piem. ar zemgaliešu Viesturu) viņš centās draudzēties, lai ar tiem kopā satriektu lībiešus. Kad Alberts jau bija nodibinājis savu politisko, ekonomisko un misionēs bāzi – Rīgu 1201. gadā un 1202. g. sāka organizēt pastāvīgu karaspēku – Zobenbrāļu ordeni, Polockas kņazs 1203. g. uzbruka Ikšķīlei un Holmai, bet tika atsists. Neveiksmi cieta arī Jersikas kņazs Vsevolods, kurš kopā ar leišiem mēģināja ieņemt Rīgu. 1206. gadā Polockas kņazs atkal mēģināja ielenkt Rīgu, bet atkal cieta neveiksmi. Alberts turpināja savu iekarošanas misioni. Rēķinoties ar Polockas kņaza spēku, Alberts centās pielabināties viņam ar dāvanām un līgumiem. 1207. gadā Alberta brālis Teodorihš apprecēja Polockas kņaza Vladimira meitu, lai ar radniecību sekmētu draudzīgas attiecības. Bet aprēķins izjuka, jo polockieši sadumpojās pret savu kņazu un padzina to no Polockas kopā ar visu viņa dzimtu. Tai pašā gadā Kokneses kņazs Vasiļko pēc sīvas cīņas ar vāciešiem nodedzināja Koknesi un pats aizlaidās uz Pleskavu. 1208. gadā Alberts ieņēma Jersikas pili un izlaupījis nodedzināja to. Latvijas Indriķis savā hronikā atzīmē, ka galīgi

izlaupīta un likvidēta tikusi arī Jersikas pareizticīgo baznīca, pie kam svētbildes un baznīcas piederumus vāci aizveduši uz Rīgu. Tā krievu un kopā ar to pareizticības priekšposteņi Latvijā nāca vācu rokās. Tie pareizticīgie, kuri atteicās pieņemt katolicismu, saprotams, tika nokauti; tikai nedaudziem izdevās aizbēgt uz Krieviju. Krievijas kņazi tai laikā ķildojās savā starpā, un Albertam bija izdevība sakaut tos no viņiem, kuri bija nostiprinājušies Latvijā, nebīstoties, ka Krievijas kņazi nāks saviem cilts brāļiem palīgā. Redzot vācu varas nostiprināšanos un krievu neveiksmes, pareizticīgie tālaviēši bija spiesti padoties katolicismam (1213. g.) (Tradentes se in potestatem episkopi promittendes, se fidem christianam a ruthenis susceptam in latinorum consuetudinem commutare). Kas attiecas uz pārējiem latgaļiem, tad latgaliešu virsaiši draudzējās ar vāciešiem, jo vācieši pēc lībiešu zemju un Daugavas apgabalu iekarošanas gāja karā pret igauņiem, ar kuriem latgaļiem bija naidīgas attiecības. Novgorodas un Pleskavas kņazi (Mstislavs un Vladimirs) mēģināja Igaunijā pretoties vācu iekarotājiem, bet bez sekmēm. Ap 1215. gadu Alberts jau bija likvidējis visas tās krievu varas bāzes, caur kurām krievu iespaids izplatījās Latvijā kā politiskā, tā ticības ziņā. Bet pareizticība Latvijā turpināja dzīvot. Vienā pāvesta rakstā teikts, ka arī vācu iekarotās Livonijas zemēs pareizticīgie turpinot precīzi izpildīt savas ceremonijas, ieturēt gavēņus un svinēt savas svētku dienas. Jaukto laulību gadījumos pareizticīgie garīdznieki veicinot katoļticīgo pāriešanu pareizticībā. (Turgeņev. Akt. istor. T. 1., dokum. XI, dokum. XXXIV). 1222. g. pāvests Honorijs III ieteic katoļu garīdzniekiem stingrāki uzstāties pret pareizticīgiem un vest tos katoļticībā piespiešanas ceļā. Šo pāvesta ieteikumu vāciem nebija grūti izpildīt, jo visos vācu iekarotos novados bija

uzceltas bargas pilis, kurās uzturējās apbruņots garnizons, katoļu garīdzniekiem padots un viņiem paklausīgs vācu bruņinieku un to kara kalpu pulks.

Vāci pielietoja visādus varmācības veidus („uguni un zobenu”) Lai piespiestu kristīties, viņi nekautrējās varmācības ceļā pārdzīt citticībniekus katolicismā. Pareizticīgo aizstāvēšana ne no kurienes nebija sagaidāma. „Zobena un uguns” misionāriem rokas bij pilnīgi brīvas. Kad XIII g.s. Krievija nonāca zem tatāru jūga, kurš krievu tautai bij jānes līdz XV g.s. beigām, krievi vairs nevarēja pat domāt par iejaukšanos vācu nodibinātajās katoliciski feodālās Livonijas valsts darīšanās, kaut arī tās atiecās uz krievu tautas jeb ticības brāļiem. Livonijas vāci palika tik droši, ka XIII g.s. vidū sāka rīkot uzbrukumus tiešiem krievu novadiem. Bija laiks, kad vācieši jau saimniekoja Pleskavā. Tikai pēc tam, kad Novgorodas kņazs Aleksandrs (Nevskis) 1242. g. 5. aprīlī bargi sakāva vāciešus pie Peipusa ezera, vācieši palika rāmāki, izvācās no Pleskavas un lūdza pēc miera. Vāci atgriezās iekarotās Vidzemē, Latgalē un Igaunijā, kur viņi bija pamatīgi nostiprinājušies. Krievzemei viņi vairs neuzdrošinājās uzbrukt, bet visu savu vērību piegriezta Zemgalei un Kurzemei. XIII g.s. otrā pusē arī šīs latvju zemes krita „uguns un zobena” misionāriem par upuri.

Kopā ar latvju tautas brīvību katoļu „zobens un uguns” XIII g.s. izbeidza, izbendēja arī pirmo pareizticības pastāvēšanas posmu Latvijā. Pareizticības vietu ieņēma karojošais, neiecie- tīgais katolicisms, bet latvju tauta pamazām zaudēja tiesības uz zemi, saviem darba augļiem un personīgo brīvību, kamēr beidzot nonāca zem nepieredzēti smaga verdzības jūga. XV g.s. beigās latvieši jau bija dzimtļaudis, bet XVIII g.s. – vergi.

III.

Lai gan bargie ienācēji-iekarotāji neganti nīda un spieda pareizticību, tomēr galīgi to iznīdēt no Latvijas tiem neizdevās. Tirdzniecības attīstības labā Rīga slēdza līgumus ar krievu kņaziem, pie kam pareizticīgie krievi vienmēr centās šos līgumos nodrošināt savai baznīcai pastāvēšanas tiesības Rīgā. Šādas tiesības krieviem garantē 1229. g. Rīgas līgums ar Smolenskas kņazu. Tas pat redzams no Rīgas un Novgorodas līgumiem. Tā saucamā Denkelbok'ā, kurš sniedz ziņas par Rīgu no 1444. līdz 1480. g., ir noteiktas ziņas, ka Rīgā pastāvējusi pareizticīgo kapsēta un pie tās sv. Nikolaja pareizticīgo baznīca. Pie baznīcas pastāvējusi konvente, bet ja konvente, tad arī draudze. Krievu dokumenti arī runā par pareizticīgām draudzēm Livonijā, pie kam aizrāda, ka šās draudzes sastāvējušas Vitebskas un Polockas arhibīskapu pārzināšanā. Saprotama lieta, ka Livonijas pareizticīgās draudzēs ietilpa vispirms pareizticīgie krievi, kuri kā tirgotāji, amatnieki un t.t. dzīvoja Livonijā. Par pareizticīgiem latvjiem ziņu nav. Latviešus bargie ienācēji-iekarotāji pamazām nospieda beztiesīgo kļaušnieka un vergu stāvoklī. Katoļticīgie ordeņu brāļi, bruņinieki pie saviem kļaušniekiem un vergiem – latviešiem pielaida tikai piederību pie katoļticības. Pareizticība pie latviešiem tika galīgi un nesaudzīgi izskausta. Bet arī pie katoļticības latvieši piederēja tikai ārīgi, formāli. Latvju valdnieki-sveštautieši, kā liekas, rūpējās tikai par to, lai savus kalpus-latviešus ienesīgāki izmantotu kā tiešā kalpināšanā, tā visādu nodevu maksāšanas ziņā. Neviens nerūpējās ieskaidrot latviešiem kristīgās ticības saturu un būtību. Arī latīņu valodā noturētie katoļu dievkalpo-

jumi nekā nedeva nedz latviešu sirdīm, nedz prātam. Formāli piederot pie Romas katoļu konfesijas, latvieši pēc būtības savā dzīvē un ieskatos turējās pie savu nekristīto senču tradīciju atliekām. 1429. g. vietējais katoļu koncils konstatē, ka pēc 300 g. ilgas piederēšanas pie katoļu ticības latvieši vēl turpinot apglabāt savus mirušos pagānu kapsētās mežos ar pagānu ceremonijām, ticot pārkonim un svētiem kokiem, pie kuriem viņi vēl upurējot. XVI g.s. ceļotājs Minsters raksta: „parastākais, ar ko livonieši tagad nodarbojas savās pilīs un lielkungu mājās, ir žūpošana un pārēšanās. Ar vislielāko nežēlību kungi izspiež no zemniekiem visu ko, lai visu to izšķērstu visnekautrīgā kārtā. Gandrīz visi zemnieki ir vergi; ja kāds aizbēg no bada, pātagu sitieniem vai no citas kādas nežēlīgas apiešanās, tad tam, ja izdodas viņu noķert, nocērt kāju, lai otrreiz nevar aizbēgt. Pasaulē nav otras tik nelaimīgas tautas. Viņi ēd tik rupju barību, kādu pie mums negribētu ēst pat cūkas. Viņi valkā visrupjākās drēbes un lūku apavus. Ar vārdu sakot, šie nelaimīgākie cilvēki dzīvo kā meža zvēri. Lielais vairums dzīvo kā pagāni, kas par īsteno Dievu nekā nezina. Viens griežas ar lūgšanu pie saules, otrs – pie mēneša, trešais – pie skaista koka, ceturtais – pie akmeņa”. (Cosmografei. Basel. 1550. p. 787) „Tiem nelaimīgiem vietējiem, kuri neparedz beigu savām ciešanām šai zemē, ir palicis tikai vienīgs iepriecinājums, vienīgā cerība, ar ko tie sevi mierina: viņi cerē valdīt viņā pasaulē pār tagadējiem pavēlniekiem. Apgādājuši savus mirušos ar ceļa maizi uz viņpasauli, viņi mēdz uzrunāt mirušo: „ej nu, nelaimīgais, no šīs pasaules uz labāku pasauli. Šeit pār tevi valdīja vācieši, bet tur tu valdīsi pār vāciešiem” (Lasikus, 1. c. p. 48. Minster, Šebast. 1. c. p. 787.) Rusovs savā hronikā raksta: „Daži ordeņa

magistri lielas bezdarbības dēļ iekrita tādā izvirtībā, ka kaus pat runāt. Par mīļākām nav ko pieminēt, jo tas pie viņiem neskaitījās par piedauzīgu lietu. Kādu laiku paturējuši pie sevis mīļāko, viņi izprecināja to un ņēma jaunu. To pašu darīja bīskapi un kanoniķi.” „Bet kad šis grēks izplatījās visur, tad arī mācītāji provincē sāka turēt mīļākās un saimnieces.” Gadu simteņiem no dienas dienā tādus piemērus redzēja latvieši to dzīvē, kas viņu zemē bija ienākuši kā Kristus mācības izplatītāji. Vai tas varēja sekmēt latvjos ticības dedzību, tikumību, cieņu pret katoļu baznīcu un tās vadītājiem?

Gandrīz visas tautas kristības izplatītājus uzskatīja kā tautas varoņus, kā ticības un gara gaismas pīlarus, tos ieskaitīja svēto vīru rindās, tos tauta cildināja. Piemēram var minēt sv. Vladimiru, Krievijas kristītāju, sv. Bonifāciju – Vācijas apustuli un t.t. Pat tautas pirmkristīšanas vietas tiek turētas sevišķā cieņā, izpušķotas pieminekļiem, cildinātas tautas dziesmās un eposā. Piemēram, cik kupli cildina krievi savu Kijevu. Latvieši ne tikai neuzskata kā svētas un necildina tās pilis, kurās mitinājās krustneši, mūki un bruņinieki – latviešu kristītāji, bet viņu teikās stāsta par šām pilīm tikai briesmas, piļu drupas latvietis iedomājās kā visneglīto un briesmīgo spoku perēkli. Melni tērptos piļu iemītniekos „kungos” latvju tauta redz ne latvju kristītājus, Kristus gaismas nesējus, ne sv. tikumības paudējus, bet tikai izvirtušus, ļaunus, rupjus „kakla kungus”, verdzinātājus. Ar teicienu „melns kungs” latvietis apzīmē visa ļauna kopoju – nešķīsto garu, velnu. Tāds ir latvju tautas uz faktiem un gadu simteņiem krātiem piedzīvojumiem dibinātais spriedums par „uguns un zobena” misioneres darbiniekiem un to darbu vietām.

1521. gadā Rīgā ieradās pirmie Mārtiņa Lutera ticības sludinātāji. Notika neredzēti strauja konfesijas maiņa. It sevišķi strauji atkrišana no katolicisma noritēja Rīgā un citās Livonijas pilsētās. Rīdzenieki izdemolēja katoļu baznīcas, sadedzināja svētbildes un citus katoļu baznīcas iekārtas piederumus, piemiedami padzina katoļu garīdzniekus un deklarēja sevi par luterāņiem. No katolicisma steidzīgā gaitā sāka atkrist arī vietējā bruņniecība – muižu īpašnieki. Pašus bruņniekus vairāk interesēja īpašuma tiesību iegūšana par muižām un atsvabināšanās no katoļu senjoriem – ordeņa un bīskapa, ko deva luterticība, nekā pati jaunā ticība. Kur pārgāja luterāņu ticībā muižnieki, tur arī viņu kalpi, latvieši, tika ievesti jaunās konfesijas reģistros. Latvieši šo pārreģistrēšanu uzņēma pasīvi, vienaldzīgi, un šī pārreģistrēšana viņu stāvoklī nekādu pārmaiņu neienes. Vergi bijuši, vergi palika. Pēc konfesijas maiņas lielkungi latvju verdzināja ne mazāk, kā līdz konfesijas maiņai. Nemazinājās lielkungu augstprātīgā, nicinošā bardzība, nemīkstinājās latvju „bāra bērnu” stāvoklis. Arī tieši reliģiozā ziņā ar konfesijas maiņu latvji varēja maz ko iegūt. Baznīcas, draudzes un draudžu gani atradās pilnīgā atkarībā no lielkungi, ko nostiprināja ar likumiem par luterticīgo baznīcu Zviedru valdība „Zviedru laikos”. Savu vergu biedināšanai lielkungi mēdza tieši pie baznīcām nostādīt bargos soda un kauna stabus, pie kuriem tika saistīti un sodīti pret lielkungu noziegušies beztiesīgie vergi – latvji. Savu ienākumu vairošanai lielkungi mēdza baznīcas tuvuma celt tā saucamos „baznīckrogus” (sākot no poļu laikiem), kuros latviešu zemnieki atstāja tos nožēlojamus nabadzīgos grašus, kādi viņiem pāri palika, nomaksājot lielkungam nodevas. Jaunās konfesijas mācītāji tika komplektēti

tikai no muižniecībai uzticīgiem vāciešiem, kuriem bija sveša latvju tauta un nesaprotama latvju valoda. Latvjiem bij jāturpina dziedāt: „nava savas māmuliņas, kas iecēla saulītē”, jo arī jaunā konfesija nenāca pie viņiem kā sirsnīga īstā māte, kurai rūp bērnu gara gaisma, bet kā barga pamāte, rūpējošās tikai par saviem īstiem bērniem – vāciešiem. Luterticība galīgi nostiprinājās: Kurzemē XVI g.s. otrā pusē – hercoga Gotharda Ketlera laikos, bet Vidzemē XVII g.s. – „Zviedru laikos”. Latgalieši palika katoļi.

Pareizticībai šī laikmeta apstākļi bija nelabvēlīgi. Tomēr galīgi izskausta no Latvijas viņa nebija. Gar Daugavas krastu, no Drujas līdz Ilūkstei, jau sen starp latviešiem (sēļiem) dzīvoja daudz krievu, kuri bija pareizticīgi. Kad 1582. gadā jezuīts A. Possevins iebraucis Ilūkstē, viņš tur atradis tikai pareizticīgos. Kurzemes hercogs Jēkabs (XVII g.s.) atļāva krieviem apmesties pie Holmas muižas, kur drīz izauga Jēkabpils. Pareizticīgie tur nodibināja sv. Nikolaja draudzi un sv. Gara klosteri. Pareizticīgiem šeit daudz bija jācieš no poļu jezuītiem un uniātiem, bet tomēr viņu organizācijas šeit ne tikai eksistēja, bet plauka, iegūstot lielu piekrišanu arī starp apkaimes latviešiem. Tas it sevišķi atzīmējams par Jēkabpils klosteri. Malēniešiem bija paradums iet uz šo klosteri Dievu lūgt. Ir neapšaubāmas liecības, ka pareizticīgās draudzes eksistējušas šai laikmetā Latvijā. Rīgā eksistējusi sv. Nikolaja draudze (Акты Западной России Т. XI., dokum. 234). Stefans Batorijs savā Rīgas privilēģiju rakstā piemin arī grieķu-krievu baznīcu. Kā agrāk, tā tagad Livonijas pareizticīgās draudzes sastāvēja Polockas un Vitebskas arhibīskapu pārvaldīšanā.

IV.

Kad Pētera Lielā laikā Latvijas centrus un novadus citus pakal citam sāka iekarot krievi, pareizticības stāvoklis arī sāka uzlaboties. Pēteris L. iekaroja Vidzemi un Rīgu. Sāka dibināties jaunas draudzes, iesākās pamatīgu mūra dievnamu celšana. 1715. gadā Rīgā atjaunota vecu vecā sv. Nikolaja baznīca. 1714. gadā Jelgavā likts pamats Simeona un Annas baznīcai. Ap to pašu laiku dokumentos tiek minēta Rīgas Pētera un Pāvila katedrāle (citadelē). Daugavgrīvā uzcelta Pestītāja Apskaidrošanās baznīca. Rīgas ģenerālgubernators kņ. Vladimirs Dolgorukovs no saviem personīgiem līdzekļiem i uzcēlis, i izgreznojis sv. Alekseja baznīcu Mazā Pils ielā. Kņ. V. Dolgorukijs kā baznīcas dibinātājs (fundators) arī apglabāts zem šās baznīcas pagraba velvēm. Arī Rīgas pilī ierīkota baznīca.

Jaundibinātās baznīcas un to draudzes no sākuma pārvaldīja Viskrievijas patriarha vietnieks metropolīts Stefans Javorskijs. Bet 1725. gadā viņas tika nodotas Pleskavas un Narvas arhibīskapa pārvaldīšanā. Par augstāko arhibīskapa pārstāvi Rīgā tika nozīmēts Rīgas katedrāles protopresvīters. It sevišķa vēriba tika piegriezta garīdznieku komplektēšanai Rīgas draudzēm un baznīcām, kā tas redzams no Pētera Lielā vēstules Vidzemes ģenerālgubernatoram kņ. Golicinam. No Pleskavas arhibīskapiem pirmais ir apmeklējis šo savas eparhijas daļu Pleskavas un Rīgas virsbīskaps Innokentijs tikai 1764. g. Saprotama lieta, ka viņam šeit nācās sastapties ar vietējiem luterāņu garīdzniekiem. Pētera baznīcas luterāņu virsmācītājs E. I. von Essen's raksta: „Es apmeklēju viņu (Innokentiju) dažas dienas pēc viņa ierašanās Rīgā un sastapu cilvēku ar ārkārtīgi smalkām manie-

rēm, pie tam izglītotu un kautrīgu... Mēs šķīrāmieš, apliecinādami viens otram turpmāku draudzību un gatavību pakalpot.” Jādomā, ka savu pienākumu augstumos ir stāvējuši arī vietējie garīdznieki. Viņu attiecības ar kaimiņiem ir bijušas vienmēr nevainojami kortektas.

Rīgas garīgā pārvaldē kopā ar Rīgas katedrāles virsmācītāju ietilpa vēl Alekseja baznīcas mācītāji un viens darbvedis. Viņas pārzināšanā 1769. gadā ir sastāvējušas sekošas draudzes Rīgā: 1) Pētera un Pāvila katedrāles draudze, 2) sv. Alekseja, 3) Dievmātes (pilī), 4) sv. Nikolaja, 5) sv. Trijādības, 6) Slimnīcas draudze, un provincē: 7) Daugavgrīvas, 8) Jelgavas, 9) Pērnavas, 10) Sāmsalas un astoņas kara pulku draudzes. Par draudžu lielumu noteiktu ziņu nav, bet jādomā, ka dažas no viņām ir bijušas ļoti prāvas, jo viņu apkalpošanai nolikti vairāki garīdznieki (piem. sv. Nikolaja un sv. Alekseja draudzēs). Kad 1795. g. Kurzeme tika pievienota Krievijai, arī Jēkabpils klosteris ar sv. Nikolaja draudzi un Ilūkstes draudze nonāca Rīgas garīgās pārvaldes zināšanā. Eparhijas galva tagad saucās par Pleskavas, Rīgas un Kurzemes arhibīskapu. Šai laikmetā (t.i. XVIII g.s.) ir jau sākusies cilticībnieku pievienošanās pareizticībai. Rīgā 1744. g. pārgājuši pareizticībā: 20 luterticīgie, 4 katoļi un 2 muhamedāņi. Pievienošanās ir turpinājusies no gada gadā. Pievienoto starpā minēti daži vietējie muižnieki. Par nožēlošanu šīs ziņas nav pilnīgas, viņām gadījiena raksturs, bet ne sistemātisks, dokumentos nav apzīmēta pievienoto tautība un t.t. Ja šai laikmetā arī latvieši ir pievienojušies pareizticībai, tad visādā ziņā ne laucinieki. XVIII g.s. latviešu zemnieki bija novesti līdz pilnīgai beztiesībai, kura bija tuvu verdzībai. Arī savas sirdsapziņas jautājumos viņi bija pilnīgi atkarīgi no muižniekiem. Par ticības

maiņu vergs nedrīkstēja i iedomāties. Tūlīt pēc Rīgas ieņemšanas Vidzemes muižniecība izkaulēja sev no Krievijas cara tā saucamos „akorda punktus”, kuros nodrošinātas visas vietējo muižnieku privilēģijas t.i. visu vietējo likumu un parašu, luterāņu ticības, landtāgu un landrātu kolēģijas, vietējo tiesu un pārvaldes neaizskaramība. Faktiski muižniecības (bruņinieciības) rokās palika visi varas veidi: vietējā likumdošana, vietējā tiesa un vietējie administratīvie orgāni. Labi noorganizēta un savstarpēji saskaņotā muižniecība vienmēr mācēja locīt pēc savas gribas i ģenerālgubernatoru, i pašu caru gribu. Bez tam Pētera L. tuvākie pēcteči bija vāji, bet Katrīna II bija taču vāciete. Tādos apstākļos, saprotams, cik nebūt aktīva misione pareizticībai par labu nebij iespējama. Pievienošana pareizticībai bija saistīta ar tik apgrūtināšiem noteikumiem, ka pat brīvam pilsonim bija ļoti grūti pievienoties, bet vispusēji atkarīgam zemniekam – neiespējami. A. V. Hupels savā Topografische Nachrichten liecina, ka pareizticīgo garīdzniecība pareizticības izplatīšanas ziņā rīkojusies ļoti lojāli un pilnīgi kristīgi.

V.

XIX g.s. pareizticība sāk laist dziļākas saknes Latvijas ticīgo druvā un pieņemties plašumā.

Gadu simteņu maiņas gadā – 1800. g. Rīgas garīgās pārvaldes zināšanā bija 18 baznīcas ar 16 290 pareizticīgiem. Šai skaitlī neietilpst pareizticīgie kareivji un tie pareizticīgie, kuri līdzīgi kareivjiem piederēja pie gadījiena iedzīvotājiem šeit (piem. ienācēji strādnieki, kuri pēc darbu izbeigšanas atkal devās uz savu

dzimteni). Bet arī ar šo nelielo draudžu un draudžu locekļu skaitli pietika, lai vietējiem iemītniekiem dotu iespēju iepazīties ar pareizticību, ar viņas garu, būtību un iekārtu. Tie latvji, kuriem bija lemts „krievos iet”, t.i. kara dienestā, novēroja pareizticību pašos pareizticības centros. Radās prāvs skaits latviešu, kuri vai nu uz vietas, vai tālā Krievijā mācījās pazīt pareizticību un nesa tautā vēstis par to. 1814. gadā Rīgas kapsētas baznīca Visu Svēto kapos pārvēršas par draudzes baznīcu. Tas pats notiek ar Rīgas Pokrovas kapu baznīcu 1818. g. Par draudzes baznīcu kļūst arī sv. Trijādības baznīca Pārdaugavā. 1804. gadā tiek uzcelta baznīca Kurzemes Grīnvaldē. 1825. gadā uzcelta Rīgas Aleksandra baznīca. 1828. gadā uzcelta baznīca Limbažos. 1834. g. uzcelta baznīca Liepājā. 1838. gadā – Vecgrīnvaldē (Kurzemē).

Latgale pievienota Krievijai 1772. gadā. Administratīvā ziņā viņa tika ietilpināta Vitebskas gubernā, kāpēc palika atrauta no pārējās Latvijas tāpat kā poļu laikos (1561.–1772. g.). Šīs Latvijas daļas pareizticīgās draudzes bija padotas Vitebskas un Polockas arhibīskapam. Pareizticīgo dievnamu un draudzes locekļu skaits, sevišķi pilsētās un kaimiņos ar krieviem, šeit bija krietni vien lielāks nekā pārējās Latvijas daļās. Latgales pilsētās (Daugavpilī un Ludzā) pastāvēja vecas un labi organizētas pareizticīgo draudzes ar krāšņiem dievnamiem. Tas pats jāsaka arī par tiem lauku novadiem, kuros dzīvoja pareizticīgie krievi. Tomēr vairums latgaliešu-latviešu bija katoļticīgi. Bet pateicoties administratīvai nošķirtībai no pārējās Latvijas, Latgalei bij jādzīvo sava no pārējās Latvijas šķirta dzīve, kā laicīgās, tā garīgās kultūras ziņā.

Pagājušā gadu simteņa sākumā neapprakstāmi grūts bija Vidzemes, Kurzemes un Zemgales latviešu stāvoklis, par ko lie-

cina nemieri un dumpji. Pieejot lietai no tīri formālās puses, varētu izlikties, ka latviešu liktenis tiek uzlabots. Mēs zinām, ka kurzemniekiem 1817. g. un vidzemniekiem 1819. gadā tika izsludināta atsvabināšana no dzimtsbūšanas. Bet zināms arī, ka zemnieki tika atsvabināti bez zemes un bez tiesībām zemi iegūt īpašumā. Visa zeme atstāta lielkungu, t.i. bruņinieciības grāmatās ierakstītu kungu, īpašumā. Izceļošanu no pagasta, pie kura zemnieks bija pierakstīts, likums zemniekam ļoti ierobežoja. Zemniekam atlika viena izeja: nodarboties tikai ar zemkopību, tāpat kā agrāk. Lielkungiem, zemes īpašniekiem, bija piešķirta vara šos apstākļus mīkstināt vai nē. Muižnieks varēja dot vai nedot zemniekam zemi, un ja viņš deva, tad nomas apmērus noteica pēc savas patikas un gribas uz „brīva līguma pamata”.

Tā kā zemnieku aiziešana no pagasta bija apgrūtināta, tad zemnieki bija spiesti pieņemt visus muižnieka noteikumus. Zemnieku atsvabināšana faktiski izvērtās zemnieku saistīšanā saimnieciskā ziņā. Formāli atbrīvotais „bezzemnieks” faktiski bija nostādīts absolūtā atkarībā no muižnieka, nodots izmantošanai pēc muižnieka ieskata. Dzimtbūšanas laikā muižniekam bija pienākums rūpēties par saviem dzimtsļaudīm kā par savu mantu. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas 1817./19. g. g. muižnieki atsvabinājās no šī pienākuma, bet „brīvie bezzemnieki” kā bijuši, tā palika muižnieku pilnīgā izmantošanā. Brīvam bezzemniekam bij jāstrādā tā zeme, kuru viņam ierādīja muižnieks, un zem tādiem noteikumiem, kādus uzstādīja muižnieks. Lielais vairums muižnieku savus zemniekus ekspluatēja bez kauna un žēlastības. Zemnieki dzīvoja nabadzībā un trūkumā, „kremta cietu pelav’ maizi, avotiņā mērcēdami” un strādāja lielkungu labā bez darba dienas ierobežošanas, darbu sākot „bez saulītes

rītiņā” un izbeidzot „bez saulītes vakarā”, pat svēta vakariņa bargie darba devēji nepieļāva saviem „kalpotājiem”. Dostojevskis latvju zemnieku likteni atzīst grūtāku par vergu nēģeru likteni Amerikas plantācijās. No 1817./19. g. g. līdz pat 1865. g. zemnieku stāvoklis bija neciešams.

Tie bija rūgtie „klaušu laiki”, kas nāca dzimtbūšanas vietā.

Ņemot vērā to, ka visa tiesas vara, kā arī visa administratīvā vara uz vietas atradās vietējo muižnieku rokās, zemniekiem latviešiem bija atņemta katra iespēja aizstāvēties pret bargiem izmantotājiem. Ordnungsgesichter'i, draudzes un pils tiesas locekļi bija vācieši, bruņniecības locekļi.

Arī zemnieku ģimenes dzīve bija nostādīta pilnīgā atkarībā no muižniecības. Lai dotos, piem., laulībā, zemniekam bij jāizņem atļauja no muižas.

Rūpēties par zemnieku izglītību muižnieki neturēja par savu pienākumu, jo pašiem atbrīvotiem zemniekiem bija piešķirta tiesība dibināt saviem bērniem pagastskolas un draudzes skolas. Bet šās tiesības realizēšana zemniekiem bija pilnīgi neiespējama: viņiem nebija un nevarēja būt ne sprīža savas zemes, kur celt skolu, bez tam, galvenais, galīgi izsūktiem zemniekiem nebija līdzekļu ne skolas celšanai, ne skolotāju uzturēšanai, trūka arī sagatavotu kandidātu skolotāju darbam. Zemniekiem bija jāsmok galīgā garīgā tumsībā. Taisnība, landtāgi un mācītāju sinodes lēma par skolu atvēršanu, bet lēmumus vāji pildīja. (Skat. A. Viča Latv. skolu vēsture, III).

Par vienīgo garīgo patversmi zemniekiem varēja būt baznīca. Bet arī luterāņu baznīca pastāvēja pilnīgi atkarībā no lielkundzības, un lielkundzība bija darījusi visu, lai atbaidītu zemniekus no baznīcas, lai zemniekos zustu pienācīgā cieņa

pret baznīcu. Pie baznīcas lielkungi mēdza nostādīt melnos soda stabus un pēršanas solus. Pie baznīcas lielkungi zemnieku apdzirdīšanai un izsūkšanai mēdza celt savus krogus, kurus, itin kā baznīcas piesmiešanai, nekaunīgi apzīmēja par „baznīcas krogiem”. Par mācītājiem cēla tikai vāciešus, bieži vien no vietējo vācu aprindām, pie kam daudzi no tiem vāji pārvaldīja latvju valodu. Mācītājus turēja pilnīgā atkarībā no lielkungi. Mācītājam, ja viņš gribēja palikt savā vietā, bija jāietur pilnīgs kontakts ar muižniecību kā vārdos, tā darbos. Tādos apstākļos latvieši to naidīgo sajūtu, kāda viņiem bija pret lielkungi, bieži vien attiecināja arī uz baznīcu un mācītājiem.

Zemniekus bez tam dziļi aizskāra un sarūgtināja bez mēra augstprātīgā un nicinošā lielkungu un kungu izturēšanās pret zemniekiem. Paaudze paaudzei vēstīja lielkungu straujos nicinošos izteicienus par zemniekiem un no paaudzes paaudzē šie izteicieni kultivēja neizdzēšamu naidu pret lielkundzību.

Jau sen savu stāvokli zemnieki uzskatīja par neciešamu un meklēja pēc „savas māmuliņas, kas ieceltu saulītē” nomāktos, nicinātos, par daudz kalpināmos „bāra bērnus”, meklējās pēc izejas no neciešamā stāvokļa. Šī izejas un palīgu meklēšana strauji pieauga 1841. neražas gadā. Dzimtbūšanas un klaušu laikos zemnieki nekad nebija pārtikuši. Muižnieku nospiesti un izsūkti, viņi bija pieraduši pie „pelavmaizes”. Bet 1841. gadā sāka pietrūkt i pelavmaizes, sāka iestāties tiešs bads. Badošanos pavadīja parastās bada slimības. Pieauga mirstība. Bet lielkungi šai grūtā laikā kļuva vēl bargāki. Kad galīgi badā novārgušo zemnieku klaušu darbs kungu laukos sāka kļūt mazāk ražīgs, bargie kungi zināja tikai vienu līdzekli darba ražīguma pacelšanai – sodīšanu „slinkuma izdzīšanai”. Zemniekus

sita i tieši pie darba, i pagastos, i pie melniem stabiem un uz melniem beņķiem baznīcas pagalmā. Ciešanās galīgi izmisušie zemnieki pulkiem sāka doties uz Rīgu, cerēdami tur atrast aizstāvniecību. Bet toreiz Rīgā kā galvenais valsts varas vīrs – ģenerālgubernators, – sēdēja viens no bargākiem toreizējo vietējo muižnieku priekšstāvjiem Pālenš. Taisnības un aizstāvniecības meklētājus viņš lika pērt un pēc pēršanas: dažus slodzīt cietumos, bet pārējos raidīt pēc piederības uz pagastiem; viņus deklarēja par dumpiniekiem. Atpakaļ atgrieztos „nemierniekus” muižās vispirms mieloja ar pērienu un tad lika pie visgrūtākām klaušām, lai grūtais darbs viņos izdzēstu „nemieru”. Šai ciešanu un galēja izmisuma laikā viena partija taisnības un aizstāvniecības meklētāju, badacietēju no Alūksnes apvida, 1841. g. 9. jūnijā iegriezās pie pareizticīgā bīskapa Irinarha. Irinarhs bija pirmais Rīgas pareizticīgais bīskaps, Pleskavas arhibīskapa vikārijs. Par Rīgas bīskapu viņš bija iecelts 1836. gadā. Viņa pārzināšanai un vadībai bija uzticētas tās pareizticīgo draudzes, kuras agrāk pārzināja Rīgas garīgā pārvalde. Viņa darbības robežas bija noteiktas īpašā instrukcijā, kurā nekas nebija teikts par misioneres uzdevumiem luterticīgo vidū. Irinarhs Rīga dzīvoja ļoti klusu, noslēgtu pareizticīga mūka dzīvi. Cītīgi un ar dziļu saprātu viņš vadīja savas nedaudzās pareizticīgās draudzes, ziedojot savas brīvās stundas iemīļotiem zinātniskiem darbiem. Pareizticīgās draudzēs Rīgas vikāriju Irinarhu dziļi cienīja kā plaši izglītotu, ļoti humānu virsganu un stingru askētu. Ārpus pareizticīgām draudzēm viņu pazina ļoti maz viņa noslēgtās askēta dzīves dēļ, jo Rīgas sabiedrībā viņš nerādījās. Kad 1841. g. 9. jūnijā pie Irinarha ieradās badacietēju partija, viņš vispirms darīja to, ko viņa vietā darītu ikkatrs kristīgas

apziņas cilvēks: viņš „paēdināja izsalkušos” (Luk. XIV, 13; I. Timot. II., 1.) un pasniedza nabadzīgiem, novārgušiem ļaudīm, kā tas pieņemts pie krieviem, žēlsirdības dāvanas (milostiņu). Sarunā ar badacietējiem Irinarhs, sirsnīgi tiem līdzjūzdams, mierināja tos Kristus mācības garā. Badacietēji bija neparasti pārsteigti, sastopot pirmo reizi augstu kungu, kurš nebaras, neķengājas, nespīdzina, apietas ar „bauriem” kā ar līdzcilvēkiem, saprot viņu izmisumu un kristīgi līdzjūt tiem. Labā vēsts par Irinarhu drīz vien izpaudās starp badacietējiem pa visu zemi. Zemnieki bariem sāka plūst pie Irinarha. Jau jūlijā iebiedētie badacietēji bija sadrošinājušies tik tālu, ka iesniedza Irinarham ap 30 lūgumu, kuros lūdza pēc aizbildniecības. Lūgumi bij rakstīti daudzu tūkstošu vārdā, tiem bija kolektīvu lūgumu raksturs. Irinarhs paskaidroja iesniedzējiem, ka lūgumos aizskartas laicīgas lietas, ka viņš kā baznīcas darbinieks, nevar spert nekādus citus soļus, kā tikai nodot lūgumus attiecīgai augstākai laicīgai varai, pamatojoties uz bīskapam piederošām aizbildniecības tiesībām, bet kas attiecas uz lūgumos izteikto vēlēšanas pievienoties pareizticībai, tad šī vēlēšanās, ja viņa sirsnīga, var tikt izpildīta baznīcas likumos paredzētā kārtībā. Visus šos lūgumus Irinarhs nekavējoši nosūtīja Sinodes oberprokuroram gr. Protasovam, pievienojot lūgumiem savu kristīgi labvēlīgo atsauksmi. Ziņa par to, ka Irinarhs pieņēmis no badacietējiem lūgumus un tos nosūtījis oberprokuroram, drīzi aplidoja valdošo lielkungu aprindas un sacēla tur lielu uzbudinājumu. Jādōmā, vietējie lielkungi nezināja, ka katram bīskapam ir ne tikai tiesība, bet tiešs kanonisks pienākums uzstāties par aizbildni nelaimīgiem cietējiem. Uz varbūtējo zemnieku pievienošanas pareizticībai muižnieki skatījās kā uz mēģinājumu lauzt akorda

punktos paredzēto luterāņu ticības privilēģiju. Nikolaja I 1832. g. likums, kurš katram Baltijas iedzīvotājam atļāva pieņemt pareizticību, likās bija aizmirsts. Vietējā muižniecība sajuta, ka ja bīskaps nostāsies galīgi nopiesto zemnieku pusē, tad tas dos iespēju runāt par savām ciešanām augstākās valsts varas priekšā un ka bīskaps savā rīcībā vadīsies no taisnības un patiesības pamudinājumiem arī tad, kad šī rīcība neatbildīs muižnieku šķiras interesēm. Vietējo luterāņu baznīcu vietējie muižnieki bija nostādījuši pilnīgā atkarībā no muižniecības, un šai baznīcai gribot negribot bij jāatbalsta muižnieki. Pareizticīgā baznīca vietējo muižnieku iespaidam bij nepieietama. Pāriedami pareizticībā, klausu ļaudis varēja iegūt sev ne tikai neatkarību no muižniekiem savā reliģiozā dzīvē, bet arī izmantot pareizticības spēku, t.i. valsts varu, cīņā pret bargo muižniecību. Muižnieki skaidri saprata, ka Irinarha rīcība nopietni apdraud muižniecības vietējo visvarenību, pie kuras muižniecība bija gadu simteņiem pieradinājusies kā pie savas neatņemamas tiesības.

Sākās nesaudzīgi muižniecības uzbrukumi Irinarham. Pēc būtības tā bija cīņa par vietējās muižniecības privilēģijām un pret vietējo zemnieku dabiskām un likumīgām prasībām.

Irinarha stāvoklis šai ziņā bija ļoti grūts. Par augstāko valsts varas priekšstāvi šeit toreiz bija ģenerālgubernators Pālens, kurš kā vācietis un vietējais muižnieks ar visu sirdi un dvēseli nostājās muižniecības pusē. Vispirms viņš parūpējās stingri izolēt b. Irinarhu. Ap bīskapa dzīvokli viņš lika nostādīt policijas posteņus. Pa ceļam uz b. Irinarha mitekli zemniekus policisti ķēra un nežēlīgi pēc tam pēra. Sodīja pat tos Rīgas pilsoņus, kuri zemniekiem rādīja ceļu uz bīskapa dzīvokli. Pēra „lūdžejus” arī pēc atgriešanās muižā (Skat. b. Irinarha ziņojumu Sinodei). Pālens

mēģināja pierunāt bīskapu nepieņemt badacietējus, bet kad cieta neveiksmi, tad caur žandarmu šefu gr. Benkendorfu, arī vietējo muižnieku, pamudināja Nikolaju I atkārtoti ieteikt (1841. g. 29. jūlijā un 16. augustā) b. Irinarham pieņemt badacietējus zemniekus tikai ticības lietās. Bet Pālena griba sniedzās tālāk: viņš gribēja b. Irinarhu pilnīgi izolēt no badacietējiem. Pālēns saorganizēja speciālu izmeklēšanas komisiju Cēsīs, kura pēc „izmeklēšanas” ziņoja Pālenam: „neviens no zemniekiem nav izteicis vēlēšanos mainīt ticību; ļauns stūrgalvības gars izplatījies pa visu zemi un lieta nonākusi tik tālu, ka miera līdzekļiem tā nav likvidējama, jo apslēpts nemiers jau draud izvērsties pat dumpī, postīšanā un asins izliešanā.” Pālēns tad pieprasīja no Pēterpils valdības karaspēku. B. Irinarhs ieskatīja par savu pienākumu caur oberprokuru gr. Protasovu nekavējoši atspēkot augstākās varas priekšā Pālena nepareizos apgalvojumus. Pālenam šoreiz bij jācieš neveiksme, jo cars noticeja b. Irinarham. Bet Pālēns nemitējās karot. Viņš tagad ziņoja uz Pēterpili, ka tieši b. Irinarhs un viņa garīdznieki ir vietējo zemnieku „nemieru” izsaucēji, ka garīdznieki kūdot zemniekus izceļot no Latvijas un emigrēt uz „silto zemi”. Kad iekšlietu ministrs gr. Strogonovs un oberprokurors Protasovs pieprasīja Pālenam faktiskos datus apvainojuma pierādīšanai, Pālenam faktisko datu nebija. Lietas noskaidrošanai uz vietas Nikolajs I atsūtīja uz Rīgu divus savus flīģeļadjutantus. Savu bargo muižnieku klātbūtnē zemnieki varonīgi ziņoja cara sūtņiem: „Mēs nekā cita nevēlamies, kā tikai būt vienā ticībā ar caru un būt tikai zem cara varas.” Arī iekšlietu ministrs sūtīja savus ierēdņus lietas noskaidrošanai. Tie ziņoja uz Pēterpili, ka vietējie zemnieki šausmīgi ciešot no muižniekiem. Izdodami pilnīgi neizdevušos brīvvališanas (1817./19.)

likumus, muižnieki apkraujot zemniekus ar nepanesamiem kļaušu slogiem. Zemnieki sirsnīgi vēloties pāriet pareizticībā, jo luterticība viņus neapmierinot. Nekādi nemieri neesot bijuši un gaidāmi neesot. Tāds ziņojums Pālena stāvokli ļoti pasliktināja. Vācu muižnieku un Pālena policiju glābšanai Rīgā ieradās toreizējais visuvarenais vācietis Pēterpilī – žandarmu šefs gr. Benkendorfs. Šis cara uzticības vīrs – vācietis vispirms parūpējās par b. Irinarha izvākšanu no Rīgas. 1841. gada 5. oktobrī spaidu ceļā tika izvadīts no Rīgas b. Irinarhs. No Rīgas uz Pleskavu bīskapu veda nevis taisnā ceļā, bet aplinkus: caur Jelgavu, Šauļiem un Vilkomiru. Izraidītāji baidījās, gandrīz Cēsu apriņķa zemnieki stājās aizstāvēt savu nesavtīgo aizbildni. Mācītāji Fasanovs, Bogoņalovs un Savolockijs tika aizvesti uz Pēterpili nopratināšanai. Pēc lietas noskaidrošanas kā b. Irinarhs, tā minētie garīdznieki tika atzīti par nevainīgi cietušiem un paaugstināti dienestā. Irinarhs tika iecelts par Podolijas arhibīskapu. Tātad valdība sāka saprast Baltijas apstākļus. Izraidījis Irinarhu, Benkendorfs ieguva cara pavēli, kurā bija teikts, lai uz priekšu visas ziņas par zemnieku nemieriem Baltijā tiktu sniegtas ne iekšlietu ministram, bet žandarmu šefam, t.i. Benkendorfam, caur ko viņš nodrošināja vietējiem vācu muižniekiem visu sarežģījumu izšķiršanu vāciem vēlamā virzienā. Vācu muižnieki informēja vācieti ģenerālgubernatoru Pāleni, Pālens savukārt vācieti Benkendorfu un Benkendorfs informēja caru. Zemnieku vaimanām ceļš uz augstāko varu bija galīgi aizkrustots. Savu uzvaru vācieši nosvinēja ar sodu ekspedīciju sarīkošanu pret bada cietējiem. Soda ekspedīcijas vietām vadīja pats Pālens. Izkliegtu nemieru un dumpju nekur nebija. To neapšaubāmi pierādījuši vēsturnieki, piem. Krodzinieks savā grāmatā „1841. g.

nemieri”. Iemeslu zemnieku neapmierinātībai bija daudz, kāpēc muižnieku prāti nevarēja būt mierīgi. Gadu simteņiem ilgi pie ciešanām radinātā latviešu zemnieka neizprotamai pacietībai reiz bija jāizbeidzas. Ar sodu ekspedīciju teroru tāpēc muižnieki cerēja attālināt liktenīgo izrēķināšanās brīdi. Tā tagad rīkojas lielinieki. Pamati sodu ekspedīciju trakošanai tika, kā saka, aiz matiem pievilkti. Jaunbebrieši tika nodoti soda ekspedīcijai itin kā par „musinātāju” neizdošanu, bet ne ar ko nav pierādīts, ka musināšana Bebroš ir notikusi. Sodu ekspedīcijas ir trakojušas tieši tajās vietās, kur zemniekiem visvairāk ir bijis iemeslu sūdzēties par savu bezpiemēra sūro likteni. Bardzība pielietota ne pret vainīgiem, bet pret cietušiem. Kad tagad lasām soda ekspedīciju trakošanas aprakstus par masu pēršanām, masu dzīšanu caur „stroju” un citiem cilvēku beztiesas bendēšanas veidiem (aprakstu ir devis, piem. Straumīšu Indriķis – to laiku aculiecinieks), jānāk pie slēdziena, ka slavenā lielinieku „čeka” nav jauna parādība vēsturē. Kad sodu ekspedīcijas izbeidza savu trakošanu, viņu darbu sekmīgi turpināja „kara tiesas”. Daudz cilvēku tika izrauti no bada un kļaušu izverdzināto zemnieku rindām, daži aizsūtīti uz Sibīriju un daži ieslodzīti cietumos. Ja vietējo muižnieku aprindas pēc šiem briesmu darbiem baudīja sirdsmieru, tad tā ir spilgtākā atestācija vietējai muižniecībai.

VI.

„Paldies Dievam, viss, laikam, labi izbeidzies, vismaz šoreiz.” Tā rakstīja žandarmu šefs gr. Benkendorfs ģenerālgubernatoram Pālenam. Zemnieki iebiedēti, viņu drošsirdīgais

aizbildnis b. Irinarhs padzīts no Rīgas, Krievijas augstākai valsts varai – caram īstie vietējās dzīves apstākļi noslēpti. Bet Benkendorfs maldījās. 1841. gada apstākļi un noteikumi nemažināja zemnieku naudu pret visuvareniem vietējiem vācu muižniekiem, bet to nostiprināja un padziļināja. Irinarha piemērs pārlicināja zemniekus, ka ne visa pasaule, kopā ar vietējiem muižniekiem, uzskata viņus, vietējos zemniekus, par vietējo muižu inventāru, kuru muižnieki var izmantot tā, kā grib un cik grib. Ja vietējie muižnieki bija izmantojuši latvju zemniekus (baurus) kā savus neatņemamus darba rīkus un darba lopus un centušies nostiprināt arī pašos zemniekos apziņu, ka viņi ir ne vairāk kā darba rīki un darba lopi un ka no šā bēdīgā stāvokļa viņiem izejas nav, tad Irinarha piemērs zemniekiem pierādīja, ka ir pat lielo augstmaņu starpā cilvēki, kuri arī nospieš un noverdzinātā latvju zemniekā redz vispirms cilvēku un ir gatavi nesavtīgi cīnīties par latvju tiesībām un par latvju izraušanu no smagā un smacinošā vācu jūga.

1842. gadā Rīgā ieradās Irinarha pēcnācējs bīskaps Filarets. B. Filarets bija vīrs pilnos spēka gados, vispusēji izglītots (bij. Garīgās akadēmijas rektors), cilvēks ar nelokāmu raksturu un neizsmeļamu darba enerģiju. Filareta izturēšanās pret visiem, – i augstiem, i zemiem, bija vienlīdzīga – vienkārša un nopietna. Savā privātā dzīvē viņš bija stingrs askēts. Irinarha rūgtie piedzīvojumi Rīgā nebaidīja Filaretu. Viņš ar drošu sirdi nostājās tieši tai pašā pozīcijā, no kuras vietējā muižniecība tikko bij izvajājusi Irinarhu, t.i. noverdzināto un vēl verdzināmo latviešu un igauņu aizstāvēšanas pozīcijā. Kā dziļš zinātnieks – vēsturietis viņš labi pazina vācu muižniecības lielo spēku ne tikai šeit uz vietas, bet arī visā Krievijas valsts aparātā. Un, tomēr,

ticēdams Dieva taisnības nepārvaramībai, par savu sabiedroto neizbēgamā cīņā viņš izvēlējās ne stipro varas vīru, bet novajāto un galīgi novājināto cietēju zemnieku. Kad Filarets ieradās Rīgā, arī viņa dzīvokli no dienas dienā ielenca zemnieku bari. Latviešiem pievienojās arī igauņi. Filareta pieņemamās telpās, kā raksta aculiecinieki, vienmēr bijuši sastopami visāda veida cietēji, i latvieši, i igauņi: aplaupītie, sadauzītie un pēc spīdzināšanām novārgušie. Daži šausmīgi viebdamies un vaimanādami vilkuši nost savas drēbes un rādījuši savas asiņainās pātagu un žagaru brūces. Filareta pieņemšanas telpa bijusi itin kā mcekļu izstāde. (Skat. Straumīšu Indriķa „Piezīmes”). Filarets bijis visiem pieejams, pret visiem laipns un sirsnīgs, visiem izpalīdzīgs. Dažiem viņš palīdzēja turpat uz vietas, cik spēdams un kā spēdams. Kad Straumīša nelaimīgā māte ieradusies pie Filareta pēc sava vīra nāves un paziņojusi, ka vīrs miris guberņas cietumā kā viens Pālena „politikas” upuriem, Filarets visā sirsnībā pretīmnācis i vārdiem, i darbiem, – viņš iedāvināja viņai 5 rubļus vīra apglabāšanai. „Pie viņa nāca milzīgi daudz sūdzību par pārestībām. Visām sūdzībām viņš deva likumīgu gaitu, pievienojot savu lūgumu par cietušiem pārestībās”, raksta māc. Pospelovs savās atmiņās. Kad vietējās vāciskās un zem vācu iespaida darbojošās iestādes neievēroja Filareta lūgumus, tad viņš tos virzīja uz Pēterpili, lai ieinteresētu Pēterpilī Krievijas valsts iestādes un krievu sabiedrību Baltijas lietās. Ar savu neatlaidību Filarets sasniedza krievu cara, valdības, sabiedrības un preses uzskatu maiņu Baltijas lietās. Pēterpilī tika nodibināta atsevišķa „Baltijas lietu komisija” un uz Baltiju tika sūtīti revizori vietējo apstākļu izdibināšanai. Revizori viens pēc otra, bet it īpaši revizors, iekšlietu ministra biedrs Šeņavins, konsta-

tēja pavisam nenormālās muižniecības un zemniecības attiecības Baltijā. Starp citu, Šeņavins ziņoja augstākai valsts varai par Baltijas zemnieku saimnieciskām un morāliskām ciešanām un viņu tiekšanos pievienoties pareizticībai. Kad parastām vietējo zemnieku klizmām un postiem 1845. g. atkal pievienojās bada briesmas, jo šis bija atkal neražas gads, vietējie zemnieki, iebaidīti no 1841. g. soda ekspedīcijām, neiedrošinājās vairs griezties pēc palīdzības un atbalsta pie vietējās vācu varas, kura jau i tā nelabvēlīgi sekoja un spiegoja pakal zemniekiem visās viņu gaitās. Ne tikai katrā prasībā, bet arī katrā pazemīgā lūgumā vāci bija gatavi redzēt dumpja dīgļus un bazūnēt par zemnieku dumpi. Filarets bija vienīgais varas vīrs Rīgā, pie kura zemnieki kaut kurā laikā varēja nākt ar pilnīgi atklātu sirdi pārliecībā, ka viņš darīs visu, ko spēs i uz vietas, i pie augstākās valsts varas zemnieku labā. Filarets bija vienīgais varas vīrs Baltijā, kuram zemnieki ticēja kā savam tēvam.

Šī Filareta eksteriņā popularitāte lielā mērā sekmēja arī pareizticības lietu Baltijā. Kā latviešu, tā igauņu zemnieki drūzmēties drūzmējās ap Filaretu ar lūgumiem pieņemt tos pareizticībā. Šeit atkārtojās kristības pirmlaiku parādība: ar īsto Kristus kalpu drūzmējās visnospiestākie, visnoverdzinātākie un visnabadzīgākie ļaudis. Cik straujš bij pievienošanās vilnis, par to liecina statistika. 1843. gada beigās Filareta pārzināšanā sastāvēja 25 draudzes ar 20 686 draudzes locekļiem, bet 1848. g. beigās Filarets jau pārzināja 98 draudzes ar 138 416 draudzes locekļiem. Saprotama lieta, ka šī grandiozā kustība vislielākā mērā uztrauca vietējos vāciešus, jo šai kustībai neapšaubāmi, starp citu, bija pazīmes, kuras sacēla vāciešos bažas par vācu visuvarenību Baltijā. Kad kā igauņi, tā latvieši lielām

masām sāka aiziet no luterānisma, tad ar to viņi neapšaubāmi izteica savu protestu pret savu bargo un nežēlīgo nospiedēju, verdzinātāju un spīdzinātāju – vietējo vācu varu.

Vietējo luterāņu baznīcu, kā zināms, šai laikmetā vācieši bija pārņēmuši savā absolūtā rīcībā un padotībā, kāpēc latvju un igauņu zemnieki to uzskatīja vispirms par vienu no ienīstās vācu varas pakalpiņiem orgāniem. Uz savu iziešanu no luterāņu baznīcas latvju un igauņu zemnieki skatījās arī kā uz savas garīgi reliģiozās dzīves atbrīvošanu no briesmīgās vācu varas. Jēl savā sirdsapziņas dzīvē latvju un igauņu zemnieki gribēja elpot brīvi un neatkarīgi.

Vietējais vācu spēks vienmēr un visur uzstājās vācietībai vajadzīgos brīžos kā labi un stingri organizēts spēks: katrs par visiem un visi par ikkatru, visi kā viens. Kā organizēts spēks uzstājās vācieši arī pret igauņu un latviešu zemnieku tieksmēm atbrīvot savu garīgo dzīvi, savas sirdsapziņas dzīvi no padotības vācu varai. Spilgtus materiālus par šo laikmetu ir sakrājuši: J. Samarins, kņ. Šahovskojs, māc. Moroškina un Pospelovs. Latvieši un igauņi priekš viņiem bija sveši zemākas kārtas ļaudis, bet visos viņu rakstos manāms liels īgnums un izbrīna par vācu rīcību un simpātijas pret latviešiem un igauņiem. Aprakstāmā laikmetā arī Krievijā vēl pastāvēja dzimtbūšana. Cara Nikolaja I valdība negribēja vēl atsvabināt zemniekus no dzimtbūšanas. Inteliģencē gan sākās zemniekiem labvēlīga strāva, bet valsts varu šī inteliģence nespēja iespaidot. Bet kad šīs inteliģences priekšstāvji, kā, piem. J. Samarins, iepazīnās ar Baltijas apstākļiem, viņi neklusēja; viņi ar dziļu sašutumu rakstīja par vāciešu rīcību un krāja vācus nosodošus materiālus. Ar vācu nosodišanu viņi nevarēja sagaidīt labumus savā dienesta gaitā, drīzāk

viņiem radās nepatikšanas, bet viņi rakstīja, jo cilvēcības jūtas viņus dzina uz to. Savās muižās tādi kā Samarins nepieļāva tādu rīcību, kādu viņi redzēja Baltijā. Vācietis zinātnieks Širrens savos rakstos cenšas atspēkot J. Samarina faktus un ziņas, bet veltīgi, jo Širrens rakstīja ar sašutumu un dusmām, kā vietējais vācietis, un tāpēc nevarēja būt objektīvs. Kas bij vairāk ieinteresēts šajā jautājumā, vai krievu muižnieks, inteligents un ierēdnis, vai vietējais vācietis? Tie vecie latvieši, kas atminas kļaušu laikus, un tie, kuriem tēvi un vectēvi plašāki stāstīja par kļaušu laiku dzīvi, visi apliecina J. Samarina, kņ. Šahovskoja, Moroškina un Pospelova materiālu faktus un aprakstu pareizību. Kāpēc I. Straumīša „Raksti” bija jāizdod Krievijā un krievu valodā un kāpēc vācu cenzūra tos vajāja?

Moroškina citē vienu 40. gadu dokumentu iz oberprokuro-ra gr. Protosova laiku sinodes arhīva: „Pirmais straujais vietējo zemnieku vilnis pāriešanas no luterticības pareizticībā pārsteidza Baltijas kungus. Tagad viņi sāk atzīgt, viņu vidū kūsā nemitoša darbība; visas atsperes un visas kaislības ir laistas vaļā, visas spalvas čirkst un visas mutes izsprāuj lāstus. Visus pārņem enerģiska tieksme: no vienas puses iebaidīt valdību ar varbūtējo dumpju spoku, no otras – novārdzinātos zemniekus ar varbūtējo soda ekspedīciju spoku.” Vāci esot sazvērējušies savā starpā, ka visiem vīriem jāiet cīņā pret jauno un vācu interesēm kaitīgo pareizticības strāvu. Baroniem, garīdzniekiem, muižniekiem, tirgotājiem, birģeriem un visiem vāciešiem jācenšās sacelt pret šo strāvu administrāciju, sākot no policijas kareivja līdz ministriem. Vajadzības gadījumā trauksmei jāsniedzoties līdz troņmantniekam un pašam caram. Jārīkojoties visiem līdzekļiem, pielietojot i lūgumus, i iebiedēšanu, i kukuļdošanu, i apmelošanu kā slepe-

nu, tā atklātu. Vāciem nelabvēlīgie valdības rīkojumi un priekšraksti jāatstāj bez izpildīšanas. Beidzot, sistemātiski jāpielietojot pret zemniekiem visi līdzekļi, lai tikai laikā apturētu vācu interesēm draudošo zemnieku pāriešanu pareizticībā. Daudz kas no šīs programmas tika realizēts jau Irinarha laikā. Arī Filareta laikā (1842.–1848. g.) viss ritēja pēc šīs programmas. Pareizticības strāvas apkarotāju priekšgalā gāja muižnieki. Viņu kā muižu īpašnieku rokās bija toreizējo vietējo zemnieku i saimnieciskie, i visi citi likteņi. Visu savu lielo varu un iespaidu viņi vērsa pret pareizticības meklētājiem un pareizticīgiem. Pareizticīgiem muižnieki liedzās dot zemi strādāšanai, dzina laukā no vietām – mājām, kuras tie jau bij kopuši no paaudzes paaudzē. (Starp tādiem padzītiem bija arī tagadējā Rīgas Virsgana Jāņa tēva tēvs). Pareizticīgos apkrāva ar smagām kļaušu nastām. Kā par izsmieklu no pareizticīgiem tika piedzītas arī visas nodevas un sieciņi luterāņu mācītājiem par labu. Bada un asa trūkuma gados pareizticīgiem ne tikai netika parādīta nekāda pretimnākšana no muižas puses, bet tīši tos gados mēdza piedzīt no viņiem arī iepriekšējo gadu parādus. „Ja tu nebūtu pārgājis pareizticībā, varētu pagaidīt,” – pareizticīgiem parasti bija jādzird muižā. Kas atteicās no pareizticības, tiem pretimnāca. Vagaru pātagas darba laikā vispirms atrada pareizticīgo muguras. Muižās pērieni visbiežāk piemeklēja pareizticīgos. Nekādos muižas amatos pareizticīgie netika ciesti. Ģimenes dzīves nodibināšana varēja notikt tikai ar muižas atļauju. Arī šī muižas tiesība tika izlietota pareizticīgo piesmiešanai. Kad nāca rekrūtu vervēšana, pirmā kārtā pareizticīgie tika nodoti „krievos”, „lai tuvāk iepazīstas tur ar savu „krievu” ticību”, – mēdza ironizēt lielkungi. Pareizticīgos mēdza visādi piesmiest i paši lielkungi, i viņu muižu varas vīri.

Tos laikos visas tiesas Baltijā atradās muižnieku rokās, un arī tās bij no augšas līdz lejai pārņemtas no pareizticībai spilgti naidīga gara.

Vietējās administrācijas ierēdniecība gandrīz vai visa sastāvēja vai nu no vācu muižniekiem, vai no viņiem uzticamākiem vāciešiem. Visā Vidzemē 1846. g. bija tikai seši pareizticīgie ierēdņi, bet visi pārējie bija vācieši, noteikti vietējās muižniecības programmas izpildītāji. Viens no vietējo apstākļu oficiāliem izmeklētājiem raksta: „Vietējiem pareizticīgiem zemniekiem luterticīgo baronu nodarītās pārestības neapšaubāmi pierādītas un tām ir ļoti nopietns raksturs. No aktiem redzams, ka baroni nav kautrējušies lauzt ne tikai tiesas formas un iekārtu, bet arī visādi pārsniegt tiesas robežas un ar veselu rindu enerģisku, steidzīgu un sistemātisku darījumu ir visiem spēkiem centušies nostiprināt savus pretlikumīgos darbus” (skat. Изъ Архива кн. С. Шаховского, т. III. 72. л. p.). Sprotama lieta, ka aktos fiksesta tikai ļoti neliela daļiņa barona nodarīto pārestību, jo nopiesto zemnieku starpā bija nedaudz tādu varoņu, kas iedrošinājās uzstāties pret baroniem tiesā vai pie administrācijas. Viss baronu režīms bij nepieredzētu pārestību režīms.

No baronu varmācības režīma cieta ne tikai zemnieki, bet arī tie pareizticīgie garīdznieki, kuriem bij jāuzņem pareizticībā latvju un igauņu zemnieki. Šos mācītājus visās gaitās pavadīja un uzraudzīja pareizticībai naidīgie vācu varas priekšstāvji. Šo baronu varas vīru klātbūtne vien terorizēja zemniekus. Inciēmā zemnieks G. Zoss tika arestēts par to, ka viņš esot centies pierunāt citus zemniekus pāriet pareizticībā. Trīs nedēļas viņu noturēja Rīgas cietumos. Viņam nodzina matus un kā noziedznieku iekala ķēdēs. Turaidas draudzes tiesa piesprieda viņam

60 nūju sitienus, kaut gan „noziegums” netika pierādīts, bet tiesneši ņirgājušies: „ja jau tu pieņēmi krievu ticību, tad pieņem arī krievu sodu.” Pēc sprieduma izpildīšanas zemnieks sašļimis, bet viņa ģimenei bijis jācieš galējs trūkums. Muižnieks Mengdens nodevis tiesai savu zemnieku par to, ka tas runājis ar citiem zemniekiem par pareizticību. Pat vācu iestādes nevarēja noklusēt Kalnmuižas zemnieka nāvi no muižnieka sitieniem pareizticības dēļ. Tādos apstākļos bija vajadzīga izcila varonība, lai zemnieki baronu ierēdņu klātbūtnē apliecinātu garīdzniekam savu vēlēšanos pāriet pareizticībā. Mācītājs Mihailovs (latvietis – Piebaldzēns) ziņo b. Filaretam par savām bēdu gaitām Alūksnē. Barons Fitinhofs viņu neglīti izlamājis un visādi kavējis zemnieku pierakstīšanos pareizticībā.

Mihailovs bijis spiests aizbraukt no Alūksnes priekšlaicīgi, nenobeidzis darbu. Pierakstīšanai pareizticībā tika ierādītas tikai nedaudz noteiktas vietas, kuras atradās tālu no pareizticības un apdzīvotiem centriem. Zemniekiem pirms došanās uz šiem pierakstīšanās punktiem bija jāizņem no muižas speciāla izceļošanas atļauja. Kad viena partija jau bija izceļojusi, jauna partija varēja lūgt pēc atļaujas ne agrāk kā pēc aizgājušo atgriešanās muižā. Ceļošana uz pierakstīšanās vietu priekš zemniekiem bija nepārtraukta mocību gaita. Visus spīdzināšanas un vajāšanas veidus pielietoja pie viņiem vietējā vara. „Jāapbrīno nevainīgo mocekļu pacietība,” raksta b. Filarets, „tiešām pats Dievs stiprina viņu spēkus pret vajātāju fanātismu un necilvēcīgo naidu.” Kad mācītāji noteiktās vietās ieradās pieņemt pierakstīšanos, baronu muižu vara liedzās dot telpas pierakstīšanos izdarīšanai, jeb, piesmejot pareizticīgos mācītājus, ierādīja šim mērķim neatbilstošas telpas: krogus, smēdes un pat staļļus.

Pierakstīšana bij jāizdara vietējās vācu varas priekšstāvja klātbūtnē un sekošā formā: „Es ... aprinķa ... muižas ... baznīcas ... mājas zemnieks ... pēc divkārtējas mutiskas pārbaudīšanas, apliecinu, ka no visas sirds un dvēseles vēlos pāriet no luteritības pareizticībā. Pievienodamies pareizticībai es nepaģēru un nesagaidu no valdības nekādus laicīgus labumus, nedz no muižnieka priekšrocības, bet pievienojos tikai savas dvēseles glābšanai. Pēc pievienošanās apņemos visur, kā līdz šim, bez pretrunāšanas padoties likumīgai varai un kalpot un strādāt muižniekam tāpat, kā līdz šim. Šo apliecinājumu apņemos un apsolos svēti izpildīt, pretējā gadījumā nāku zem likumīga stingra soda. Dievvārdus vēlos klausīties latviešu valodā, kuru es saprotu. Visu sacīto apliecinādams parakstos ... jeb pašrocīgi uzvelku trīs krustiņus.” „Apliecību saņēma ... ierēdņa ... klātbūtnē.” Šī formula pievienošanās tīkotājiem kā veciem, tā jauniem bija jāiekaļ no galvas. Ja kāds sāka stostīties, jeb kļūdīties, formulu izteicot no galvas, ierēdnis to raidīja prom. Noraidītam tika dots termiņš, pēc kura viņš varēja par jaunu mēģināt pierakstīties. Sprotama lieta, ka šā termiņa laiku pareizticības pretinieki izmantoja zemnieka atturēšanai no pierakstīšanās, pielietojot visus paņēmienus. Pēc pierakstīšanās tika doti seši mēneši „apdomāšanai”. Šos sešus mēnešus muižnieki un vācu garīdznieki izmantoja visnegantākai atkritēja šturmešanai, lai gan ar piesmiešanu, gan ar draudiem, gan ar tiešu spīdzināšanu piespiestu vispusēji no vāciem atkarīgo zemnieku atteikties no pievienošanās pareizticībai. Kas arī pēc sešu mēnešu spaidiem ieturēja vēlēšanos pievienoties pareizticībai, tiem atkal bija noteiktā laikā jāmēro garais ceļš uz norādītu pievienošanās punktu. Pareizticīgo baznīcu Vidzemē bij ļoti maz.

Pievienošanās ceremoniju nācās izdarīt gadījiena telpās, kādas ierādīja pievienotajam mācītājam pareizticībai naidīgā muižas vara. Atlal notika pareizticības ļauna piesmiešana. Muižas vara pievienošanas ceremoniju izdarīšanai mēdza ierādīt visneatbilstošākās telpas: šķūņus, smēdes, pat kūtis (!). Šī piesmiešana kā mācītājiem, tā pievienojamiem, bija padevīgi jāpanes, jo bez muižnieka piekrišanas citas telpas nebija atrodamas. Pagasta namu telpas mācītājam nebija pieietamas, jo arī par tām valdīja muiža. Ja kāds zemnieks pieļautu ceremoniju izdarīt savās dzīvojamās telpās, viņu muižnieks padzītu no mājām, jo visas zemnieku mājas pēc likuma piederēja tiem pašiem muižniekiem, kam piederēja muižas. К. Ш. Šahovskojš savā grāmatā pieved gadījumus, kad zemnieki padzīti no mājām tikai par to, ka devuši naktsmājas pareizticīgo mācītājiem, kad pēdējie apbraukāja pievienošanas punktus.

Baroniem vispusēji padotā luterāņu toreizējā garīdzniecība arī gāja niknā karā pret pareizticību un pielietoja tādus paņēmienus, par kuriem tiešām jābrīnās. Pareizticību i no kanceles, i ārpus kanceles tā lamāja uz to nežēlīgāko: par „sātana ticību” (skat. Šahovskojš materiālos), par suņu ticību, neizglītotu ļaužu ticību. „Krievu Dievs esot muļķīgāks par kaķi, jo mājai aizdegoties, kaķis izlecot, bet krievu Dievs sadegot”. „Pie krieviem burvji burot”. „Krievi baznīcā kā vērši badoties”, „krieviem arī putns esot Dievs”. „Krievi klanītos arī cirvja priekšā, ja Pestītājam būtu galva nocirsta ar cirvi”. „Dot sv. vakariņas bērniem, kā to darot krievi, esot tikpat, kā dot to suņiem”. Ropažu mācītājs Valters 1846. g. 8. septembrī izsaucis draudzes priekšā zemnieku Bedriņu un sacījis: „Es dzirdēju, ka tu gājis uz krievu muižu pierakstīties pareizticībā. Bet vai tu nezini, ka godīgi

cilvēki šai ticībā nepāriet, viņā pāriet tikai muļķi, nelieši un cūkas... Lai iet tie, kas ir cūkas.” Pēc tam mācītājs piegājis pie Bedriņa un skrāpējis tam ģīmi, sacīdams: „tā krievi svaida ar eļļu.” Daži mācītāji iegalvojuši tautai, ka krievu ticība esot pagānu ticība, ka pārgājēji pārdodot sevi un savus bērnus velnam. Cēsu mācītājs draudējis nolādēt visus pareizticīgos. Par sevišķi iemīļotu pareizticīgo terorizēšanas paņēmieni bijusi pareizticīgo mirušo piesmiešana. Pareizticīgiem savu atsevišķu kapsētu vēl nebija, bet luterāņu mācītāji nepieļāvuši pareizticīgiem apbedīt savus mirušos luterāņu kapos. „Glabājiet savus sprāgoņas pie velniem purvā,” tā atcirtis Lazdonas mācītājs Praulienas zemnieka „Lielā Kalpa” radniekiem, kad viņi lūguši ierādīt vietu kapsētā „Lielā Kalpa” apbedīšanai. Radniekiem nekas cits neatlicis, kā apbedīt mirušo mežā līdzās kapsētai. Uz Lielā Kalpa kapa sabērto zemes kaudzi vēl nesen atpakaļ rādīja tēvi bērniem, piemetinot, ka zem šīs zemes kaudzes guļot pirmais šā novada pareizticīgais. Luterāņu Lazdonas kapus paplašinot, arī Kalpa zemes kaudze tika ietilpināta kapsētā, jādāmā, aiz nezināšanas, kas šī par zemes kaudzi. Šahovskojs pieved piemēru, kad šāda miroņu piesmiešana pielaista ne attiecībā uz pareizticības barvedi, bet attiecībā uz mirušo pareizticīgo mazu bērnu, lai spīdzinātu un ķircinātu viņa vecākus. Kad pārgājējiem bijusi vajadzība izņemt tā saucamās metriskās apliecības ar dzimšanas vai laulāšanas datiem, tas pats Lazdonas mācītājs mēdzis teikt: „Nekādu liecību es jums izdot nevaru, jo ne pagāni, ne lopi manās grāmatās nav pierakstīti.”

Viens no pirmā pareizticības laikmeta mācītājiem Menšikovs, raksta b. Filaretam: „tiešām bēduļu liktens gaida visus tos, kas pievienojas pareizticībai.” Neapšaubāmi „bāra bērni”

un bēduļi bija tos laikos arī visi tie latvieši, kas palika luterticībā, jo visi latvju zemnieki bez izņēmuma tos laikos bija no tiesiskā viedokļa ne vairāk kā muižu inventārs. Kad Praulienas lielskungs mainīja Lībiešu mājas pret pāri sugas kurtu, tad tas nozīmēja, ka par kurtu pāri tiek dots ne tikai Lībiešu mājas zemes gabals, bet arī šās mājas zemnieki, kā mājas inventārs. (Vēl līdz šai dienai Lībiešu mājas tautā tiek sauktas par Kurt-Lībiešiem). Vai tas nebij bēduļu liktens, kad cilvēkus vērtēja zemāk par kurtiem?! Zemnieks varēja atsacīties no mājas, bet aiziet uz citu pagastu bez muižnieka piekrišanas nevarēja. Nekas cits atteikušam neatlika, kā pārdot inventāru un iet pie cita saimnieka par kalpu. Tie no šiem bēduļiem, kas pārgāja pareizticībā, nepāšaubāmi pārvērtā savu likteni vēl neizsakāmi bēdīgāku laicīgā ziņā, jo viņi bargos kungus padarīja priekš sevīm vēl neizsakāmi bargākus. Neizprotami aplams ir no vāciem apgrozībā laists apgalvojums, ka zemnieki, pievienodamies pareizticībai, esot vadījušies no laicīgiem materiāliem aprēķiniem. Šo apgalvojumu dokumentāri apgāž tā paraksta saturs, kuru vācu varas vīru klātbūtnē deva ikkatrs, kas pievienojās pareizticībai. Nav pielaižama doma, ka visa šo parakstu devēju masa, dodot svinīgu solījumu un apliecinājumu, ir piekopusi apzinīgu un viltīgu melošanu. Šiem parakstiem ir zvēresta raksturs. Būtu pādroši domāt, ka visi šie vairāk desmit tūkstoši latvju un igauņu zemnieki ir bijuši apzinīgi viltus zvērētāji. Ja toreizējie vācieši, kas nekautrējās latvju zemniekus pielīdzināt darba lopiem, varēja tik zemu domāt par latvju zemnieku zvērestu, tas saprotams, bet jābrīnās, ka dzimti latvieši var pievienoties šām latvjus pulgojošām un pazeminošām bezpamata tenkām. Kā vāci šādas zemas tenkas cēla, to var izskaidrot ar to uztraukto gara stā-

vokli, kādā viņi atradās, novērojot savus mūža vergus vairāk desmit tūkstošiem izejam garīgi-reliģiozā ziņā iz simtiem gadu ilgi kaltām vācu varas ķēdēm, ar kurām latvji bija savažoti i laicīgā, i garīgā ziņā. Skopulis taču trīs par katru santīmu. Šo zemo tenku atbalstīšanai latviešu aprindās nav pamatu un izskaidrojumu.

Nevis pēc laicīgiem labumiem tīkoja tie latvieši, kas pārgāja pareizticībā, bet gan pēc dvēseles miera. Briesmīgie piedzīvojumi 1841. g. soda ekspedīciju laikā, piedzīvojumi cietumos, uz soda beņķiem un pie sodu stabiem, visi piedzīvojumi, kurus viņiem sagādāja uz vietām bargie lielkungi un viņu rokaspuīši, nepārprotami liecināja latvjiem, ka pareizticības pieņemšana viņiem nekādus laicīgus labumus nesola, bet, turpretim, nes tikai laicīgas ciešanas. Savus zvēresta parakstus latvju un igauņu zemieki deva pilnīgi sirsnīgi un godīgi. Pieņemdami pareizticību, viņi tiešām vadījās no garīgiem un svētiem pamudinājumiem. Šo garīgo pamudinājumu starpā neapšaubāmi lielu lomu spēlēja vēlēšanās atbrīvot savu sirdsapziņu no vācu garīgā žņauga, uzbūvēt savu garīgo dzīvi neatkarīgi no apriebrušās baronu varas, sasniegt iespējamu pašnoteikšanos sirdsapziņas lietās. Šie mērķi nerunā pretim tam zvēresta parakstam, kuru deva latvju zemnieks, pārejot pareizticībā. Šo mērķu sasniegšanai drošsirdīgie un varonīgie pārgājēji cieta visu, ko nācās ciest: soda ekspedīciju briesmas, i cietumus, i spīdzināšanas, i nodevas, i padzīšanu no paaudžu paaudzēm iekoptām mājām, i visu citu, ko tiem nācās ciest.

Šīs latvju tieksmes pareizi uztvēra un dziļi saprata bīskapi Irinarhs un Filarets, jo viņi sirsnīgi nāca tām pretī, un tikai ar to ir izskaidrojami viņu pārsteidzošie misioneres panākumi

pareizticīgās misionēs laukā. Turpinādams vācu varmācības pārtraukto b. Irinarha darbu, b. Filarets jau pašā sākumā atklāti un drošsirdīgi uzstādīja priekš tiem laikiem pārsteidzošu lozungu: latvju tautas garīgā vadīšana jānodod mācītājiem un skolotājiem, kuri cēlušies no pašas latvju tautas. Latvju tautai tāds lozungs toreiz bija pilnīgi jauns. Pat zviedru valdīšanas laikā nekas tamlīdzīgs netika deklarēts. Pie virskundzības pieradušiem vāciešiem šis lozungs nevarēja patikt, jo latvju garīgo dzīvi gadu simteņiem ilgi viņi bija turējuši tikai vācu rokās un varā. Latvju uzaicināšanu uz garīgu pašdarbību vācieši uzskatīja par dumpi pret pastāvošo kārtību un tāpēc arī pielietoja visus līdzekļus, lai Irinarha un Filareta jaunierauto strāvu augstākās varas acīs nostādītu par dumpīgu strāvu, – par sacelšanos pret pastāvošo kārtību. B. Filarets neļāvās iebaidīties ar tādu lietas nostādīšanu. Viņš uzstādīto lozungu sāka neatliekami realizēt. Jaunpievienoto latviešu starpā viņš sameklēja divus cienīgus mācītāja amata kandidātus un iesvētīja tos par mācītājiem: Jēkabu Mihailovu (no Piebalgas) Rīgas latviešu draudzei un Dāvidu Balodi (dzimušu madlēnieti, bijušo brāļu draudžu populāro sludinātāju) – Ļaudonas draudzei. Vairāk kā 600 gadus no vietas latvieši bija spiesti novērot savā dzīvē tikai vispusēju nospiedošās vācu varas pieaugšanu. Kad kā garīgā, tā laicīgā dzīvē šī apriebusies vācu vara gulēja uz viņiem kā smags slogs, tad vācu vara ar ārkārtēju modrību sekoja katrai kustībai un ar necilvēcisku nežēlību spieda nost katru vismazāko latvju tieksmi atkrafīties no šī vācu varas sloga, kad latvji bija gatavi nākt pie pārliecības, ka tiešām viņiem „nava savas māmuliņas, kas iecēla saulītē”, ka pasaulē nav neviena atsaucīga spēka, kas nāktu latvjiem palīgā iestarināt kā nakts tumsā viņu vergu dzīvē

jel mazāko brīvības un neatkarības stariņu, tad b. Filareta uzstādītās tēzes par garīgās pašdarbības pieļaušanu latvjiem („latvju mācītājiem un skolotājiem jābūt latvjiem”) pārsteidza latvjus. Tīri latvisku, no vāciem neatkarīgu, latvju tautas dēlu vadīšanā nodotā draudžu nodibināšana parādīja latvjiem, ka viņiem tiek dota faktiskā iespējamība attīstīt no vāciem garīgā laukā pilnīgi neatkarīgu pašdarbību. Ņemot vērā to, ka šo dārgo iespējamību viņiem sagādāja pareizticīgās baznīcas virsgans, viņi ar visu sirdi dedzīgi un strauji metās pareizticīgās baznīcas klēpī, uzskatīdami viņu par sen loloto un sengaidīto māmuliņu, kura sirsnīgi grib un var nospieštos latvju bāra bērņus „iecelt saulītē” un vest pie gara gaismas. Ar tādu neapraktāmu aizrautību, kāda parasti piemīt tikai tautu tīri garīgām tieksmēm un kustībām, latvji, nerēķinādamies ne ar ko, ne ar kādām vācu varas bardzībām un pretsoļiem, dzinās pēc pareizticības, neticēdami tās ķengātājiem, nebaidījās ne no kādiem vācu varas draudiem un tiešiem bardzības pielietojumiem. Arī vietējā vācu vara saprata, ka lieta paliek ļoti nopietna, ka latvju atbrīvošanai no vācu varas tiek ierauts ceļš, un tāpēc saņēma visus savus spēkus šās tautas strāvas un kustības nospiešanai, pielietojot pret viņu tos pašus paņēmienu, ar kuriem viņi dažā ziņā pieveica šo strāvu 1841. gadā. Vācietis ģenerālgubernators Pālenis griezās pie cara ar plašu motivētu ziņojumu, kurā centās pāreju pareizticībā „nostādīt par revolucionāru kustību”. Šī kustība apdraudot vietējo luterāņu baznīcu, bet vietējai muižniecībai tā draudot ar zemnieku sacelšanos. (Кн. Шаховской, Сборн. Матеріаловъ Т. III, 508). Bet Pālena denunciācija cieta neveiksmi. Lai gan Pālenam un viņa draugiem, vietējo vācu varas vīriem Pēterpilī, 1841. gadā bija izdevies varas ceļā izvajāt no

Latvijas b. Irinarhu, bet pret zemniekiem nežēlīgās soda ekspe-
dīcijas sarīkot vairs neizdevās. Irinarham Pēterpilī izdevās sevi
pilnīgi un vispusēji rehabilitēt un pierādīt, ka vietējās vācu varas
rīcība ne tikai pret viņu, bet arī pret vietējiem zemniekiem ir
bijusi netaisna. Vietējā vācu vara ar to zināmā mērā bija diskre-
ditēta augstākās valsts varas priekšā. Šo netaisnās vietējās vācu
varas diskreditēšanas darbu sekmīgi turpināja Filarets. Filareta
izsauktās revīzijas atkārtoti liecināja augstākai valsts varai, ka
vācu ziņojumi par vietējiem apstākļiem ne tikai nav objektīvi,
bet ka tie apzinīgi domāti augstākās varas maldīšanai.

Kad b. Filarets dabūja zināt par jauno Pālena denunciāciju,
viņš neatliekami un neatlaidīgi sāka informēt augstāko valsts
varu par patieso stāvokli Baltijā. Bīskaps Filarets rakstīja:
„Vairāk kā pusgadu šeit dienu no dienas bazunē, ka vietējie
zemnieki gatavojoties uzsākt nemierus, pat ka nemieri jau sā-
kušies. Bet žēlīgais Dievs ietur nelaimīgo zemnieku starpā tik
dziļu mieru, ka tieši jābrīnās, kā bada briesmām plosoties mūsu
zemē, var pastāvēt tāds dziļš miers. Ja tas nav pierādījums, ka
pareizticības ienaidnieki pielieto tās apkarošanai nepatiesību,
kādi tad vēl vajadzīgi fakti un pierādījumi? Pēc manas dziļās
pārliecības būtu laiks nodot tiesai tos, kas ļaunprātīgi maldi-
na augstāko varu ar nepatiesām baumām.” Tiesai Pālens ne-
tika nodots, bet Rīgas ģenerālgubernatora postenis viņam bij
jāatstāj. Pēc tam, kad vācu varas vīri bija cietuši neveiksmi
Pēterpilī, viņi mēģināja vēlreiz vietējiem līdzekļiem nospiegt
pareizticības strāvu. „Vietējo zemnieku ciešanas pārsniedz
katru mēru...” „Drīz nepietiks cietumos telpu,” rakstīja b. Fi-
larets, „paši izmeklēšanas tiesneši izsakās, ka lietas, par ku-
rām sloga cietumos vientiesīgos zemnieciņus, ir niecīgas, un

vāci tomēr tikai ar to ir nodarbināti, ka ķer nevainīgos kā tādu medījumu. Pareizticīgiem zem vācu varas klājās ne labāk, kā pirmiem kristīgiem zem bargās pagānu varas... Jāapbrīno šo mocekļu izturība... Tagad tie vēl pazemīgi iet uz vācu tiesām, kā avis uz slaktēšanu. Bet kad būs beigas šai asins izliešanai, šai cilvēku pacietības pārbaudīšanai?...” „Visi līdzekļi tiek pielietoti, lai apturētu un iznīcinātu zemniekos tiekšanos pēc pareizticības”.*) *)Bīskapa Filareta ziņojumi 20.VI., 27.IX. un 14.XII.1845. g. Pālena pēcnācējs ģenerālgubernators Golovins, iepazīties ar vietējiem apstākļiem, savā gada pārskatā ziņo augstākai valsts varai: „Stingri apsargājot savu vācu nacionālismu, vietējie muižnieki gribētu, lai visai Baltijas piekrastei būtu vācu raksturs. Ieraduši no laika gala zemniekus uzskatīt par savu pilnīgu īpašumu, viņi zemnieku pāriešanu pareizticībā centās nostādīt par sacelšanos pret pastāvošo kārtību, par dumpi. Un tiešām, pārtrūkstot šai pēdējai garīgai saitei, kas tagad vēl saista muižniekus ar vietējiem iedzimtiem, vācieši, kas sastāda uz vietas tikai vienu trīspadsmito iedzīvotāju daļu, nokļūtu izolēto un ienīsto ienācēju-svešinieku stāvoklī. Šādai pārmaiņai varētu būt liktenīga nozīme Baltijas piekrastē... Lai kavētu vietējo zemnieku pāriešanu pareizticībā, vietējā vācu vara ir darījusi daudz vairāk, nekā pieļauj likums. Pielietoti visi līdzekļi. Bet šai kustībai ir dziļas saknes. Šeit no vienas puse izpaužas muižnieku tieksme paturēt savā pilnīgā verdzībā vietējos iedzimtos, no otras puses, vietējos iedzimto dziļais naidis pret nežēlīgiem kungiem, bargo iekarotāju pēcnācējiem, un tieksme pārraut visas garīgās saites ar tiem cerībā atsvabināties no svešinieku virskundzības. Tā kā zemes pārvaldīšanas orgāni visi šeit atrodas vācu muižniecības rokās, tad tie pabalsta

tikai vācietības intereses un aizkrusto visus ceļus, pa kuriem vietējo iedzimto sūdzības par pārestībām un netaisnībām varētu nonākt līdz augstākai valsts varai. Savā nospiešā stāvoklī latvieši un igauņi cerē jel pareizticīgos garīdzniekos atrast sev aizstāvjus pret vācu varmācībām. Vācu garīdzniecība izturas pret latviešiem un igauņiem tīri tāpat kā muižnieki. Šais apstākļos meklējams iemesls, kāpēc vietējie iedzimtjie tik neatlaidīgi tiecās pārmainīt ticību. Nekādiem ārējiem musinājumiem šeit nav bijusi vieta. Ne ar kādiem ārējiem musinājumiem šāda neatlaidīga kustība nav izsaucama.” Turēdamies pie tādiem ieskatiem, Golovins pats aktīvi neuzstājās pret latvju un igauņu zemniecību un viņas tiekšanos pēc pareizticības, bet arī aktīvā cīņā ar pareizticību vajājošiem spēkiem viņš neiestājās, jo viņš apzinājās lielo vāciešu spēku Baltijā un pienācīgi novērtēja viņu milzīgo iespaidu pie galma. Uz vietas vācu vara arī Golovina laikā rīkojās ar zemniekiem patvarīgi un varmācīgi. Reiz reizēm viņai izdevās pat Pēterpilī caur saviem galma ļaudīm iegūt savu nekūtrību atbalstīšanu. Par aktīvo vadītāju cīņā ar vāciešiem kā bija tā palika Filarets viens pats, un viņa stāvoklis arī Golovina laikā bija grūts līdz pārmērībai.

Nelūkojoties uz vācu varas varmācīgo pretošanos, latviešu un igauņu zemnieki plūda pareizticībā milzīgām masām. Bija jāorganizē tīri no jauna liels skaits draudžu un tām jādod mācītāji un skolotāji, latviešu un igauņu valodas pratēji, bet toreizējo latviešu un igauņu vidū inteligento spēku nebija, jo vācu vietējā vara, vairāk kā 600 g. valdot, bija apzinīgi turējusi latvju galējā gara tumsībā, nospiežot beztiesīgos vergos visus garīgos centienus, aizkrustojot vergiem visus ceļus, pa kuriem tie varētu nākt pie gara gaismas un pie kulturālas pašdarbības uzsākšanas.

Filarets tieši pretēji šai vācu sistēmai uzstādīja skaidru prasību: latvju un igauņu draudzēm jādod mācītāji un skolotāji latvji un igauņi un šādu nacionālu mācītāju un skolotāju sagatavošanai Rīgā jānodibina attiecīgas skolas. Latvju un igauņu kulturālo pašdarbību Filarets uzskatīja par tādu šo tautu tiesību, kuras iemiestošana dzīvē ne tikai jāatļauj, bet visiem līdzekļiem jāatbalsta kā valstij, tā baznīcai. Uzstādījis prasību, Filarets ar viņam piemītošo enerģiju un neatlaidību spēra soļus šās prasības izvešanai dzīvē. 1846. g. 11. februārī viņš sasniedza, ka cars Nikolajs I apstiprināja Sinodes lēmumu par Rīgas garīgā semināra nodibināšanu Rīgā. Jau 1847. g. 1. septembrī Rīgā sāka darboties „Latvju un igauņu Rīgas garīgā skola”, kuras uzdevums bija: četru gadu laikā sagatavot latvju un igauņu bērnus uzņemšanai seminārā. Tieši pēc četriem gadiem – 1851. gadā sāka darboties „Rīgas garīgais seminārs”. Ņemot vērā latvju un igauņu zemnieku galīgo nabadzību, Filarets sasniedza to, ka latvju un igauņu bērnu audzināšanai kā pie garīgās skolas, tā pie garīgā semināra tika ierīkotas speciālas stipendijas latviešu un igauņu bērniem. Tādā ceļā visnabadzīgākiem klaušinieku bērniem tagad tika dota iespēja izskoloties par savas tautas garīgiem vadoņiem – mācītājiem un skolotājiem. Bet semināra abiturientiem kļuva pieietamas ne tikai mācītāju un skolotāju vietas: viņi baudīja valsts dienesta tiesības arī citos darba laukos.

Arī Krievijas augstskolu durvis viņu priekšā viesmīlīgi atvērās: daži no semināra abiturienti stājās garīgās akadēmijās, daži universitātēs un griezās atpakaļ savā tautā kā augstākās kvalifikācijas kulturālie darbinieki: advokāti, ārsti, inženieri, pedagogi, tiesneši, agronomi un t.t. Noteikti jākonstatē, ka pateicoties Filareta dibinātam garīgam semināram, no visnabadzī-

gāko latvju aprindām ir nākuši pie izglītības daudz simti latvju tautas druvas kopēji. Bet lai pilnā mērā novērtētu Filareta nopelnus latvju tautas dzīvē, jāņem vērā, ka iepriekšējos 600 g. neviens no vadošiem Baltijas vācu varas vīriem nav iedrošinājies uzstādīt un nest dzīvē tēzi līdzīgu Filareta tēzei: latvju tautas garīgā vadība jānodod latviskās rokās, bet latvju tautas garīgo vadītāju sagatavošana jāņem uz sava rēķina valstij un baznīcai. Šāda tēze vācu tiešās virskundzības laikā nebij domājama. Filaretam neapstrīdami pieder tas gods, ka viņš ir uzstādījis šo tēzi un ir pirmais spēris reālus soļus šās izvešanai dzīvē.

Filareta garīgais seminārs ir pirmā vidusskola Latvijā, kas dibināta ar tiešu mērķi uzņemt un izglītot latvju dēlus, lai dotu viņiem iespēju tieši pēc semināra kursa nobeigšanas stāties darbā savas tautas labā, bet ja kāds vēlējās, tad arī turpināt savu izglītību Krievijas augstskolās. Lai Filareta nopelnu pareizi novērtētu jāņem vērā arī tie apstākļi, pie kādiem Filarets uzstādīja savu tēzi un izveda to dzīvē. Pagājušā gadusimteņa četrdesmitie gadi, kā mēs jau zinām, bija tieši tas laikmets, kad vietējā vācu bruņniecība jo sevišķi nežēlīgi smacināja un spieda, izsūca un postīja latvju zemniekus, sevišķi Vidzemē, bet Krievijā valdīja bargais Nikolajs I, kura galmā vietējiem vāciešiem bija milzīgs iespaids, kad Krievijas inteliģence smagi cieta no žandarmu šefa, necilvēcīgā vācieša Benkendorfa, kad pat runāt par zemnieku interesēm un tiesībām bija vairāk kā riskanti. Kad 1842. gadā Filarets iebrauca Latvijā, šeit plosījās sodu ekspedīcijas un kara tiesas. Un tomēr Filaretam pietika vīrišķības un drosmes uzstāties ar liberālām idejām. Filarets lika savu pamata akmeni latvju un igauņu inteliģences radīšanai, ar ko tika likts pamats latvju un igauņu pašapziņas un kultūras attīstībai.

Latviešu un igauņu atmodas laikmeta darbinieku vidū Filaretam neapstrīdami pieder izcila vieta. Filareta nopelni nedrīkst būt noklusēti.

Vācu aprindās Filareta dibināto Rīgas „latvju–igauņu skolu” uzņēma ar dziļu naidu un visādi centās bremsēt šīs skolas darbu. Kad Filarets griezās pie vietējām iestādēm ar cirkulāru lūgumu ieteikt šai skolai skolniekus, gandrīz no visām pusēm viņam bij jāsaņem ziņojumi, ka zemnieki nevēloties (?) savus bērnus sūtīt uz jaundibināto skolu, bet kāda iestāde ziņoja, ka atrasts viens vienīgais puisēns, kuru vecāki labprāt būtu atdevuši šai skolā, bet par nožēlošanu šis bērns esot kroplis. Vāci centās iegālgot zemniekiem, ka Filareta skola esot nekas cits, kā kantonistu skola, ka viņā nodotos bērnus „kronis” pārņēmot pilnīgi savā īpašumā. Nelūkojoties uz visu to, kandidātus uzņemšanai skolā atrada pats Filarets. Noteiktā laikā – 1847. gada 1. septembrī skola uzsāka savu darbu.

Latvju–igauņu skolas atklāšana tomēr ne uz reizes novērsa mācītāju kandidātu trūkumu. Skolā pieņemtiem bērniem bija jātaisa cauri garais skolas un semināra kurss (10 gadi), bet tekošā brīdī Filaretam ar mācītāju un skolotāju vietu kandidātu atrašanu gāja grūti. Starp latviešiem viņš atrada tikai divus kandidātus: J. Mihailovu un D. Balodi, kuri daudz maz bija sagatavoti atbildīgam draudzes gana amatam. Šāda kandidātu bada novēršanai tuvākā laikā Filarets (jau 1843. gadā) sasniedza, ka Pleskavas garīgā seminārā sāka pasniegt latviešu valodu tiem audzēkņiem, kuri vēlējās ieņemt mācītāju vietas Latvijā. Atkārtoti Filarets griezās pie Krievijas garīgām augstskolām un uzaicināja to absolventus doties dienestā uz Latviju. Filareta ideāls bija: dot latvju draudzēm mācītājus un skolotājus latvie-

šus, kuri pilnīgi pārvalda latvju valodu, un tie, kā latvju sirds un dzīves pazinēji, var ieiet latvju dzīvē kā „savējie” (sk. Filareta ziņojumu Sinodei). Bet pagaidām bija jāpārtiek arī ar ienācējiem. Lai gan šiem ienācējiem grūti nācās strādāt maz pazīstamas tautas vidū un viņu latvju valoda nebij perfekta, tomēr viņi ar savu latvjiem neparasto vienkāršību (latvji savos luterāņu toreizējos mācītājos, mēs zinām, bija paraduši redzēt augstprātīgus vācu kungus), ar savu sirsnīgo labvēlību nospiestiem latvju zemniekiem, guva tautā pilnīgu uzticību. Katrs no šiem mācītājiem savā vietā centās būt par tādu pat latvju zemnieku aizbildni un aizstāvi, par kādu Latvijas centrā bija Filarets. Lasot šo mācītāju referējumus Filaretam, tiešām jābrīnās, ar cik dziļu sirsnību, līdzjūtību un labvēlību šie ienācēji izturējās pret viņiem svešo latvju tautu un ar kādu pašai zliedzību viņi devās cīņā ar vareniem latvju kalpinātājiem – vāciešiem. Visi viņi, zemniekus aizstāvot, ir dabūjuši stāvēt vācu tiesu priekšā, kopā ar zemniekiem cietuši rupju piesmiešanu no vāciešiem, un tomēr turējušies savos posteņos un neatlaidīgi izpildījuši savus pienākumus.

Milzīgi grūtumi Filaretam radās arī sakarā ar jauno draudžu apgādāšanu ar dievnamiem. Jaunu dievnamu celšanai, ņemot vērā jaunatklāto draudžu skaitli, trūka līdzekļu. Jaunuzņemtie draudžu locekļi bija tik nabadzīgi, ka no viņiem nebija sagaidāmi nekādi ziedojumi dievnamu celšanai. Arī Sinodes un eparhijas budžetam nebija pa spēkam vienreizīgi asignēt summu vairāk kā piecdesmit dievnamu celšanai. Jaunām draudzēm pagaidām bija jāpārtiek ar gadījiena telpām dievvārdu noturēšanai. Kur nebija valsts varai piederošu telpu, bija jāgriežas ar lūgumu pie vietējās varas orgāniem, kuros visos noteicošā vara

piederēja vietējiem muižniekiem, t.i. nesamierināmiem pareizticības ienaidniekiem. Reģistrēti gadījieni, kad vietējā vara kategoriski atteicās ierādīt telpas pareizticīgo dievkalpojumu noturēšanai un dievkalpojumi bij jānotur zem klajām debesīm. Bija parasta lieta, ka dievvārdu noturēšanai tika ierādītas pavisam neatbilstošas telpas, piem. krogi, smēdes, lietošanai nederīgi veci šķūņi, pat staļļu pieliekamās telpas. Tauta bez ticības izšķirības dziļi apvainojās par šādiem piesmiešanas veidiem un no paaudzes paaudzē kultivējās naidis pret piesmējējiem. Tagad grūti iedomāties, cik nabadzīga bija šādu dievnamu iekārta. Tikai dažās vietās Filarets jau varēja ķerties pie jaunu baznīcu celšanas, bet šeit viņam bija jāpiedzīvo jauni pārbauddījumi: vietējā vara pat par atlīdzību liedzās ierādīt baznīcas celšanai piemērotu vietu, jeb tika ierādītas nepieņemamas vietas: tālu no vietējiem apdzīvotiem centriem un lielceļiem, dažbrīd pat mežos un purvajos. Vieta katrai baznīcai bij jāiekaro pēc grūtas cīņas. Tikai pēc grūtas cīņas varēja iekarot arī kapsētu vietas. Kad zemnieki liedzās pieņemt kapsētai ierādīto purvājo vietu, viņus piesmēja: „Šeit taču jums būs mīkstāka dobjū rakšana, bet jūsu sprāgoņiem būs mīkstāka gulēšana.” Rūjienā, piem. pareizticīgiem bija ierādīta tik zema kapu vieta, kur izrokot divu pēdu dziļu bedri, pavasaros un rudenos to pildīja ūdens. Līķi bij jālaiž tieši ūdenī. Palu laikā visu kapsētu pārse-
dza ūdens un skaloja laukā līķus no kapiem. Suņi un vārnas tad konkurēja izskaloto līķu plosīšanā. Reģistrēts gadījums, kad cūka vazājusi pa ganībām izskalotu bērna līķīti. Kur vietējā vara liedzās ierādīt pareizticīgiem kapu vietu, tur pareizticīgo stāvoklis bija vēl grūtāks. Mācītājs Menšikovs ziņo b. Filaretam par gadījenu, kad pociemiete E. Miķelsons četras nedēļas

ilgi (no 2.–29. dec.) ir apstaigājusi vietējos varas vīrus, lūdzot atļauju apbedīt savu mirušo 4 ½ mēneša veco bērniņu vienīgos vietējos luterticīgo kapos. Atļauja viņai nav dota tāpēc, ka lūdzēja ir bijusi pareizticīga. Aiz līdzjūtības malkas vedēji nogādājuši liķīti uz Limbažiem, kur tas apbedīts pareizticīgo kapos. Novērojuši šādus apstākļus, zemnieki prātoja: nīknie lielkungi savā augstprātībā Dieva nebīstas un cilvēku nekaunas, viņi laikam paredz savas varas galu un tāpēc, kā muižas rudenī, pieņemamas ļaunumā; lielkundzības varas krišana tuvojas, jo par to liecina viņas liktenīgi strauji pieaugošā augstprātība (Zalam. sak. vārdi XVIII, 12).

Ļoti nopietnu vērību Filarets piegriezta tautas skolām. Jau savas darbības sākumā viņš uzstādīja kategorisku prasību, ka pie katras baznīcas jānodibina draudzes skola. 1845. gadā uz Filareta ierosinājuma augstākā vara nodibināja sevišķu komisiju, kurā ietilpa b. Filarets, ģenerālgubernators un iekšlietu ministra biedrs Šeņavins. Komisijas uzdevums bija: 1) sakārtot draudzes, 2) atrast un ierādīt piemērotas vietas baznīcu un lūgšanas namu celšanai, 3) izstrādāt skolu tīkla plānu. Kad komisija savus lēmumus bija stādījusi priekšā augstākai varai, sākot no 1846. g. sāka nākt klajā viens pēc otra uz komisijas lēmumiem dibinātie valdības rīkojumi. Zemniekiem atļāva apmeklēt pareizticīgos mācītājus, neizprasot no muižniekiem sevišķu biļeti. Mācītājiem atļāva apbraukāt draudzes locekļus bez laicīgās varas priekšstāvju klātbūtnes. Tika doti obligatoriskie aizrādījumi par pagaidu telpu ierādīšanu pareizticīgo dievvārdu noturēšanai. Muižniekiem pret atlīdzību bija jāierāda zeme pareizticīgo kapsētām, bet, kamēr pareizticīgo kapsētas nav ierīkotas, pareizticīgiem atļauts savus mirušos apbedīt

vietējos citu konfesiju kapos. Aizliegts aplikt ar nodevām (siecīņiem) pareizticīgo zemniekus luterāņu garīdzniecības labā. Ar šādiem rīkojumiem vietējā vara rēķinājās maz. Tomēr pareizticīgo apziņa guva zināmu gandarījumu jau pašā faktā, ka tādi rīkojumi doti, ka vietējās varas patvarība un varmācība jel formāli ierobežota. Ne tikai formāls, bet arī reāls komisijas pānākums bija tas, ka Sinode ar saviem naudas līdzekļiem nāca palīgā vietējam bīskapam draudžu celtniecībā. Sinode sāka dot b. Filaretam iespēju apgādāt jaunās pareizticīgo draudzes ne tikai ar dievnamu un klēra ēkām, bet arī ar skolu telpām.

Uzstādījis lozungu, ka katrā draudzē jābūt draudzes skolai, b. Filarets tiešām dod klausiniekiem skolas, ceļot un uzturot tās ar Sinodes līdzekļiem. 1848. g. Vidzemē jau bija 16 pareizticīgo draudzes skolu. Nerunājot jau par to, ka šām Filareta draudzes skolām bija tieša un liela nozīme kā skolām, kā garīgas gaismas avotiem, bet pašam šo skolu atklāšanas faktam un atklāšanas metodēm bija milzīga nozīme latvju dzīvē un latvju apziņā. Tautas apziņas priekšā pacēlās jautājums, kāpēc vietējie varas vīri nerīkojas tāpat kā Filarets? Ja nesenais ienācējs Filarets, kurš pēc tautības latvjiem bija svešs, kuram latvieši nekad un nekādā veidā nav kalpojuši, uzskata par savu pienākumu dāvēt latvjiem skolas, vai tad simtkārt vairāk šāds pienākums nebij vietējiem varas vīriem, kuriem latvji kalpojuši gadusimteniem, kuri ar latvju tautas darba spēku cēlušies savas greznās pilis, savākuši sev milzīgas bagātības, dibinājuši savu lielkundzisko labklājību? Konkurēdami ar pareizticīgiem, vietējie vācieši tiešām 40. tos gados sāk rosīgi dibināt tautskolas uz laukiem. Vācieši bija spiesti dot pierādījumu tautai, ka arī viņi vismaz ne mazāk par Filaretu ieinteresēti zemniecības

kulturālā līmeņa pacelšanā. Tieši, sākot no 40. g. laikmeta, arī vietējās varas vīri, saprotams, ne aiz labvēlības pret latviešiem, sāk spert steidzīgus soļus tautskolu laukā.

Gadu simteņiem ilgi vietējie vāci bija ar visdziļāko nicināšanu izturējušies pret latvjiem, bieži vērtējuši latvju zemniekus zemāk par saviem sugas lopiem un suņiem, vēl biežāk apgājušies ar viņiem necilvēcīgi, un tikai tagad, kad četrdesmito gadu notikumos izpaudās latvju spilgtais naidis pret „bargiem kungiem” un kad latvji parādīja vēlēšanos izrauties no vācu smagām kļaušinieku un vispusējas nospiešanas ķēdēm, vāci-muižnieki sāka ievadīt jaunu virzienu. Šās jaunās strāvas izvešanai dzīvē viņi atbalstīja Valmierā (1839. g.) nodibināto skolotāja semināru (J. Cimzes). Jaundibināmām skolām, šī semināra audzēkņu vadītām, bija jātop par šās jaunās strāvas vadiem. Tautas skolu skaits sāka pieaugt veicīgāki, nekā agrāk. 1850. g. Vidzemē jau reģistrētas 66 draudzes skolas (1833. g. tikai 33), bet bez tam 16 dibināja, uzcēla un uzturēja pareizticīgie. Latvju tautai šās skolas bija neapšaubāms ieguvums, neraugoties uz to, kas viņas dibinājis un kādiem mērķiem dibinājis. Tā latvju daļa, kas pievienojās pareizticībai, bija absolūti nepieietama pārvācotāju ideologiem. Pretvāciskā noskaņotība, mēs zinām, spēlēja zināmu lomu jau pie zemnieku pāriešanas pareizticībā. Vēlāk visa viņu garīgā dzīve noritēja pavisam savrup no vāciešiem. Viņiem bija savas baznīcas un savas no vāciem neatkarīgas un vācu iespaidiem nepieietamas skolas. Pareizticīgie no laika gala par sui generis pretvācisku garnizonu, kurš vienmēr modrīgi sekoja vācu rīcībai un draudošos brīžos skaļi brīdināja tautiešus. Vācieši no savas puses dziļi ienīda pareizticību, modri sekoja viņas attīstībai un vietā i nevietā kļiedza,

ka pareizticība tiecoties pārkrievot latviešus. Uz tikko kā garīgi atmodušās tautas zemes sākās sīva cīņa starp divām lielām kultūrām, no kurām katra centās nostādīt pretinieci par latvjiem draudošu spēku. Abām savstarpēju cīņu vedošām kultūrām bija savi panākumi, bet ne vienai, ne otrai nebija iespējama latvju tautas garīgā iekarošana, jo viņas savstarpēji cīnoties viena otru zināma mērā diskreditēja latvju tautas acīs un radīja latvju tautā pārlicību, ka latvjiem nav akli jāuzņem ne viena ne otra no šīm kultūram, bet jābruģē sev savs nacionāli latviskas kultūras ceļš, uzņemot no diviem lieliem kulturāliem kaimiņiem tikai tos viņu kulturālos sasniegumus, kuri neapdraud latvju tautas latviskumu.

Jāpastrīpo, ka Filareta un Irinarha laikā kā pašu šo darbinieku rīcībā, tā arī viņu atbalstītājos un līdzstrādniekos, pavisam nav saskatāmas tā sauktās pārkrievošanas tieksmes. Viņi pieņēma latviešus pareizticībā kā latviešus un uzstādīja tēzi, ka latviešu draudzēm jādod mācītāji un skolotāji latvieši. Pareizticīgo dievvārdu noturēšanai latviešu valodā jau Irinarha laikā uzsākta vajadzīgo grāmatu tulkošana latvju valodā. Visur redzama cenšanās radīt pašu latviešu garīgo pašdarbību un nekur vēl nav saskatāmas pārkrievošanas tieksmes. Savos aizbildniecības rakstos, ar kuriem Irinarhs un Filarets griezās pie augstākās valsts varas viņi aizstāvēja latvjus kā vācu nopiestu un nospīdzinātu tautu un aizstāvēja tikai aiz kristīgas līdzjūtības pamudinājumiem. Par aizstāvēamo pārkrievošānu tie nekur nemin ne vārda. Vispār ņemot, pārkrievošanas tieksmes toreizējai Krievijas valdībai vēl nepiemita. Pārkrievošanas tieksmes radās, kā to redzēsīm turpmāk, daudz vēlāk. Irinarhs un Filarets kā politiķi stāvēja tikai uz vietējo nāciju pašapziņas

modināšanas viedokļa. Šai ziņā viņiem arī latvju tautas dzīvē neapstrīdami lieli nopelni. Ja Filareta un Irinarha viedoklis būtu neatlaidīgi ieturēts arī turpmāk, tad arī pareizticība būtu gājusi šeit uz priekšu tādiem pat vareniem soļiem, kā Filareta un Irinarha laikā.

1848. gadā Rīgā notika ģenerālgubernatoru maiņa. Vietējie varas vīri, kopā ar saviem cilts brāļiem pie galma, izskauda no Rīgas ģen. gubernatoru Golovinu, kurš zināmā mērā bija Filareta domu biedris. Viņš nebija sevišķi aktīvs, bet izspriedošā brīdī tomēr nekad nebaidījās augstākās varas priekšā deklarēt par Baltijas lietu īsto stāvokli un ne tā kā vēlējās vietējie muižnieki, bet saskaņā ar patiesiem vietējiem apstākļiem. Jau viņa ziņojums caram par 1845. gada apstākļiem milzīgi uztrauca vietējos vāciešus. Bet kad viņš 1848. g. par jaunu sniedza caram pareizas ziņas par vietējo vācu politiku un mērķiem, par vietējo administratīvo un tiesu iestāžu darbību, par vācu nerēķināšanos ar valdības rīkojumiem pareizticības lietās, par vietējo zemnieku ciešanām, tad vietējie muižnieki mobilizēja visus savus spēkus pret Golovinu un sasniedza to, ka Golovins tika atcelts no Rīgas, „lai nomierinātu uztraukumu vietējo muižnieku aprindās”. Golovina vietā par ģenerālgubernatoru uz Rīgu atsūtīja kņ. Suvorovu. Šis tipiskais aristokrāts, karjerists redzēja, ka Baltijā cīņas vienā pusē stāv cittautībnieki – latvju un igauņu zemnieki, Filareta atbalstītāji, bet otrā pusē – visa bagātā un varenā un bagātā vietējā muižniecība ar lieliem sakariem pie cara galma. Viņš uz reizes nostājās muižnieku pusē un, saprotams, Filaretam un zemniecībai pretī. Tāda pozīcija bija laba viņu karjerai, un ar to ir viss teikts. Lai izpatiktu muižniecībai, viņš pret muižnieku ienīsto Filaretu visur demonstrēja

naidu un piesmienu. Ar oficiālo vizīti pie Filareta viņš ieradās tikai pēc tam, kad jau bija apmeklējis visus vietējos iespaidīgos vāciešus: vācu muižniekus, tirgotājus, garīdzniekus, ģildes vīrus un t.t. Ierodoties pie Suvorova, Filarets sastapis pie viņa lielāku vācu sabiedrību, ar kuru Suvorovs sarunājies franču valodā. Domādams, ka Filarets franciski nesaprot, Suvorovs paziņojis saviem viesiem, ka ienākušais esot krievu „mužiks”, kurš vēl nesen smērējis ratus, bet tagad nodarbojoties ar vietējo „mužiku” smērēšanu. (Domāta svaidīšana ar sv. mirēm, ko garīdznieki darīja pievienojot latvjus un igauņus pareizticībai). Šis gadījums uz to labāko raksturo, kas par personu bija kņ. Suvorovs, ja viņš vienu no viscienījamiem savas ticības sakramentiem varēja tā piesmiēt cilticībnieku priekšā tikai tāpēc, ka b. Filarets nepiederēja pie augstdzimto muižnieku kārtas aprindām. Vienā no saviem pirmiem cirkulāriem Suvorovs ieteic „ordnungsgerichtem”: būt izpalīdzīgiem Filaretam, kad viņš apbraukājot vizitācijas nolūkā savas draudzes, pie kam kā vienīgo motīvu savai prasībai viņš uzstāda: „lai nedotu viņam (Filaretam) iemeslu sūdzēties par vietējo varu.” Visās savās gaitās Suvorovs nostājās kā pakalpiņš vietējās varas sulainis. Vāci gāvilēja, un cits citam vēstīja, ka kņ. Suvorovs sācis „dot pa degunu krievu garīdzniecībai”. Bet Filarets nebija tas cilvēks, kuru var izsist no ieņemtās pozīcijas ar zemu joku un nīrgāšanās paņēmienu. Tāpēc viņš visādā ziņā bij jādabū laukā no Baltijas. Pielietot pret Filaretu to paņēmienu, kāds tika pielietots pret Irinarhu (izraidīšana varmācības ceļā), vietējie varas vīri neiedrošinājās. Caur saviem aģentiem viņi iespaidoja augstākās varas aprindas dot Filaretam dienesta paaugstinājumu. Tiešām, Filaretu no Rīgas pārcēla uz veco un slaveno Harkovas

eparhiju par arhibīskapu; viņš tika no Rīgas padzīts „ar godu”. Aiziedams Filarets atstāja Baltijā 33 jaunatklātas latviešu un 39 igauņu pareizticīgās draudzes. 10 draudzēs jau bija uzceltas un ar visu nepieciešamo apgādātas baznīcas. 3 draudzēs baznīcas atradās pusbūvē. Lūgšanas nami bija visās pārējās draudzēs. Pa lielākai daļai tie bija pārbūvēti no ēkām, kas savā laikā tika uzceltas kara spēka noņemšanai. 15 draudzēs jau līdzās baznīcai bija uzceltas draudžu skolu telpas. Ap 100 000 pareizticīgo latviešu palika bez sava virsgana.

Filareta pēcnācējs bija b. Platons (Goredeckijs). Viņa dieņesta gaita iesākās Pēterpilī, kur viņš darbojās kā garīgās akadēmijas profesors un tad kā garīgā semināra rektors. Pēc iesvētīšanas par bīskapu viņam nācās darboties kā Kauņas bīskapam, – Viļņas virsbīskapa vikārijam. No Kauņas viņu 1848. g. pārcēla uz Rīgu. Pašos spēka gados viņš Rīgā uzsāka savu darbu. Viņam arī bija sirsnīga vēlēšanās kalpot jaundibinātam ganāmam pulkam tāpat, kā tam kalpojuši viņa priekšgājēji, bet savos darba paņēmienos viņš atšķīrās no priekštečiem. Irinarhs un Filarets bija dedzīgi un neatlaidīgi cīņas vīri, kas cīņu uzskatīja par savas dzīves aicinājumu un uzdevumu. Viņu sirdīm piemita tas ticības varonības gars, kuru raksturo Dāvids: „Tas Kungs ir ar mani, es nebīstos, jo ko cilvēki man var darīt? Tas Kungs ir mans palīgs.” (Dāv. dz. LVI, 6). Viņi droši gāja atklātā cīņā ar vietējiem varenajiem un guva Dieva draudzei jaunus un jaunus piekritējus. Apsvēris vietējos spēkus un apstākļus, b. Platons neatrada par iespējamu stāties cīņā ar vietējiem varenajiem vāciešiem un neaizrāvās no draudzes locekļu vairošanas nolūkiem, bet savu uzdevumu ierobežoja ar esošo draudzes locekļu reliģiozās dzīves noorganizēšanu un nokārtošanu. Ar vi-

siem viņš gribēja sadzīvot mierīgi un miermīlīgi, bet drīzi vien viņam bij jāpārlicinās, ka bijušie b. Filareta pretinieki nedomā ļaut viņam mierīgi veikt uzstādītos uzdevumus. Platona miermīlību vāci uzskatīja par izdevīgu, lai ar visiem spēkiem gāztos virsū pareizticībai. Pret pareizticīgiem latviešiem un igauņiem vācieši pastiprinātā mērā pielietoja visus tos varmācības un spīdzināšanas paņēmienus, kādus viņi pielietoja agrāk, papildinot tos ar jauniem. Uzskatot ģ.-g. Suvorovu par savu sabiedroto, vāci bija pārliecināti, ka no augstākās valsts varas puses iejaukšanās vietējās lietās nedraud, ka vismaz Suvorovam valdot Baltijā nekādi soļi pret vācu valdīšanas un rīcības paņēmieniem netiks sperti, ka pareizticīgo tiesības un intereses ne tikai netiks atbalstītas, bet arī netiks aizstāvētas likumības robežās. Aģitācija pret pareizticību 50-tos gados izvērtās plašumā. Pareizticību ķengāja visur, kur bija vācu dzīvie spēki un šiem spēkiem padotie kalpi, kā muižās, vāciem padotās baznīcās un skolās, vācu vadītās iestādēs, vāciem piederošos krogos, dzirnavās un t.t. Vietējai vācu bruņinieku varai ne ar ko tā nevarēja izpatikt, kā ar pareizticības ķengāšanu un apkaršanu. M. Karasevs b. Platona biogrāfijā atzīmē, ka luterticīgo sinodēs ticis pārrunāts jautājums par kādas kaimiņvalsts (Prūsijas) iejaukšanās iespējamību Baltijas lietās.

Platona miermīlība un ģ.-g. Suvorova iztapība vāciem radīja iespaidu, ka krievu politiķi nobijušies no vāciem. Apgrozībā tika laista bauma, ka arī cars vairs negribot atbalstīt pareizticību, ka 1849. g. agrārie likumi došot iespēju iegūt zemi tikai luterticīgiem, bet pareizticīgie to nedabūšot. Itin kā pastiprinot šādas baumas, daži muižnieki sāka masām raidīt laukā no „mājām” pareizticīgos saimniekus. Viens no pareizticīgiem

mācītājiem ziņoja b. Platonam: „es zinu divas draudzes, kurās bija pa 26 pareizticīgie saimnieki, bet tagad vienā palikuši seši, otrā četri. Ir draudzes, kur pareizticīgo saimnieku skaits samazinājies no 36 uz 12, no 11 uz 6, no 88 uz 57, no 30 uz 1.” (Дѣло консисторіи 1864. г. Nr. 230). Kad 60. g. sākās zemes pārdošana zemniekiem, visas priekšrocības dabūja luterticīgie, jo zemi piedāvāja un pārdeva pareizticības ienaidnieki – muižnieki. Pareizticīgiem bija grūti tikt pie māju rentēšanas. 1864. g., kad b. Platons apbraukāja savu eparhiju, viens zemnieku ievēlētais delegāts (Limbažos) visas draudzes klātbūtnē ziņoja virsganam starp citu sekošo: „kad zemnieks grib rentēt māju, viņam muižā vispirms prasa, kādas viņš ticības. Ja zemnieks pareizticīgs, tad parasti lūgumu noraida. Ja dod zemi, tad pieprasa, lai pareizticīgais zemnieks apņemas dot nodevas (sieciņus) arī luterticīgo baznīcai, garīdzniecībai, skolām un t.t. Tikai tie, kas piekrītot šādām prasībām, dabūjot zemi.” Visi klātesošie vienbalsīgi apstiprinājuši ziņojuma patiesību. Zemniekus ar varu un pret viņu gribu spiežot atteikties no pareizticības. Varas spiediens pareizticīgiem zemniekiem draudēja ne tikai saimnieciskā laukā. Spiedienus pret pareizticīgiem izlietoja visi vietējās vācu varas orgāni. Un visi šie vietējās varas spiedieni palika bez likumīga pretspiediena no Krievijas valsts varas puses. Vāciem pakalpīgais ģ.-g. Suvorovs mēdza ne tikai noklusēt vācu nelikumīgos spaidus, viņš tos atbalstīja kā uz vietas, tā augstākās varas priekšā. Sakarā ar dažiem iekšējiem un ārējiem sarežģījumiem cars Nikolajs I vietējos muižniekus uzskatīja par visnorūdītākiem esošās kārtības sargiem un tāpēc pieļāva viņiem visu ko. Šai laikmetā zemāko šķiru nospiešana Krievijā bija ne tikai parasta lieta, bet tika uzskatīta par nepieciešamu

pastāvošās iekārtas uzturēšanai. Tādos apstākļos vietējā vācu vara varēja uz vietas darīt, ko gribēja un kā gribēja. Vāci savā rīcībā 50. gados kļuva tik droši, ka savus spaidus sāka vērst ne tikai pret pareizticīgiem latvju un igauņu zemniekiem, bet arī pret krieviem. „Krievus iedomīgie vācieši uzskatīja šeit par nelūgtiem, nevēlamiem un nīstamiem ienācējiem (aizmirstot, ka arī vācieši šeit ir tikai varmācīgi iebrucēji) un turēja tos novārtā, nicināšanā un spaidos bez kādām tiesībām sabiedriskās lietās” (Karasevs). Kņ. Šahovskoja arhīvā uzglabājies tipisks baronu noskaņotības izpaudums. Kad no kāda barona muižas, kur notikušas pārestības zemniekiem, aizbraukuši šo pārestību izmeklētāji, – gubernators un viņa augstākie ierēdņi, barons skaidrojis zemniekiem: „tie nebija šeit nekādi „kungji”, tie bija krievu velni un arī jūs visi esat tikai krievu velni. Tikai tas ir šeit kungs, kurš kā es runā vāciski...” Tanī pašā arhīvā uzglabāts šāds vietējo vāciešu politiskās ticības simbola pants: „Bal-tischtum ist Deuschtum. Deutschland über alles. Hier kennen wir keinen Russen, Esten, Letten oder anderen, hier sind nur Deutschen.” Vietējo vāciešu ideāls bija nostiprināt šeit vāciskumu par visuvaldošo spēku un bez žēlastības nospiežot visu nevācisko un pretvācisko. Pareizticība šeit ieradās kā nevācisks un pretvācisks spēks, tāpēc pret viņu tika mobilizēti visi vācu spēki. „Jūs esat krievu velni, vācaties prom uz Krieviju,” brēca barons uz pareizticīgiem (sk. Šahovskoja arhīvā). Bet pareizticīgo izvākšana uz Krieviju vareniem baroniem tomēr nebija pa spēkam. Atlikās spiest nost pareizticību šeit pat uz vietas, un to vācieši centās panākt apspiešamā laikmeta (50-tos gados) visiem spēkiem un visiem līdzekļiem, izmantojot šim mērķim tekošos labvēlīgos apstākļus. 60-tos gados vācieši

atklāti un sistemātiski iesāka izvest latviešu pārvācošanas politiku. Pareizticība to kavēja. Pirmais šī laikmeta vācu panākums bija tas, ka viņiem izdevās apturēt latviešu un igauņu zemnieku straujo pāriešanu pareizticībā.

Bet ar šo sasniegumu vāciešiem nepietika. Viņi centās atgūt pareizticīgos atpakaļ luterticībā, un ar to arī atgūt atpakaļ zem sava pilnīga iespaida. Iesākās visnekautrīgākā pareizticīgo kārdināšana. „Redziet nu, kādā stāvoklī Jūs esat nokļuvuši, pārejot pareizticībā. Nav par ko priecāties. Jāraud par jums, nožēlojamie.” Pēc tāda ievada mācītājs Renne izskaidroja zemniekiem, kādi soļi viņiem būtu jāšper, lai uzlabotu savu stāvokli; vajag atgriezties luterticībā un caur to atkal iegūtu lielkungu žēlastību. Kur nelīdzēja vilināšana, tur pielietoja draudus. „Tu Jūdass, tu savu ticību esi pārdevis. Ej, ej, tieši velnam nagos. Tavs nams un tavi dzīvnieki lai ir par lieciniekiem: tu topi nolādēts. Lai nav miera tavai dvēselei.”

Tādiem vārdiem mācītājs Heršelmans nobeidzis savu sprediķi atkritējam. Sakarā ar šo gadījumu „nolādētais” zemnieks iesniedza sūdzību valdībai: „tagad es bīstos, ka garīdznieks, gribēdams lai viņa lāsti piepildās, liks aizdedzināt manu māju, jeb mēģinās nodarīt kādu ļaunumu maniem dzīvniekiem, lai lielītos ļaužu priekšā, ka viņa lāstiem ir bijis spēks. Laipni lūdzu spert soļus manis aizsargāšanai no tādām varbūtībām.” Tie, kas atgriezās luterticībā, tiešām, atkal sāka baudīt lielkungu žēlastību. Tiešām, sāka rasties ļaudis, kuri vēlējās anulēt savu pāriešanu pareizticībā. Ap šādiem gadījumiem vāci sacēla milzīgu troksni. Tas notika 60-to gadu sākumā.

Lietas pārbaudīšanai uz vietas 1864. gada aprīlī cars Aleksandrs II komandēja uz Baltiju grāfu Bobrinski. Grāfam Bo-

brinskam vietējie augstmaņi bija iegalvojuši, ka no tiem 140 000 latvju un igauņu zemniekiem, kuri uz vietas reģistrēti par pareizticīgiem, varbūt tikai viena desmitā daļa vairs apliecinot pareizticību, bet pārējie nekad neesot bijuši pareizticīgi un ceļos mezdami ar asarām lūdzot atzīt viņus par luterticīgiem. Vientiesīgais grāfs apmierinājās ar vācu ziņām un ar ziņojumu ieradies pie cara, kuram no vietējās muižniecības aprindām jau sāka ienākt vēl uztraucošāki ziņojumi par to, ka latvieši un igauņi visi bez izņēmuma („pogolovno”) atkrītot no pareizticības. Kad šīs ziņas tika pārbaudītas tad izrādījās, ka tās ārkārtīgi pārspīlētas un valdība ir apzinīgi maldināta. Ar visu šo traci, jādodomā, vāci cerēja radīt sajukumu arī pareizticīgo latviešu un igauņu vidū, jo tiešām pareizticīgiem būtu par ko uztraukties, ja viņi būtu uzticējušies vācu baumām par atkritēju skaitli. Bet vācu paņēmienu uz vietas bija par daudz labi pazīstami, lai viņiem dāvātu uzticību. Saprotama lieta, ka visa vietējā vācu vara bija izgājusi uz to, lai piespiestu latviešu un igauņu zemniekus atteikties no pareizticības, jeb aizvilināt tos, un visādu veidu spiedienu nevarēja palikt bez jebkādiem rezultātiem. Tomēr šie rezultāti ne tuvu nebija tādi, kādus tos bazūnēja vāci, sapņodami par pareizticības pilnīgu likvidēšanu. Ieskaitot nepilngadīgos bērnus, atkritēju skaits nepārsniedz šai laikmetā (piecdesmitos un sešdesmitos g.g.) 30 000. Krietna daļa no atkrišanām stāv sakarā ar jautām laulībām. Bet atņemot minēto skaitli no pareizticīgo latviešu un igauņu kopsummas, tai jāpierēķina klāt jaunpievienotie pareizticībai, kādi neiztrūka arī visbargos vācu terora gados. To apliecina sekojoši skaitļi: 1850. g. Vidzemē bija ar 117 dievnami un 138 000 pareizticīgie, bet 1860. g. bija jau 136 dievnami un 189 889 pareizticīgie.

Tādi bija tie apstākļi, kuros b. Platonam nācās strādāt. Lielam un grūtam darbam viņš tika sūtīts uz Rīgu un lielas bija viņa darba spējas, bet uz viņa kamiešiem bieži vien Sinode mēdza uzkraut darbus arī ārpus Rīgas. Ilgāku laiku viņam bija jāpārvalda Pleskavas eparhija. Savu laiku un spēkus viņam nācās turklāt ziedot vēl Sinodei. Un tomēr viņam bija savi sasniegumi Baltijā. Ņemot vērā tās darba neērtības, kādas radās sakarā ar Rīgas bīskapa atkarību no Pleskavas virsbīskapa, Platons sekmeja jau Filareta ierosināto lietu par atsevišķas Rīgas eparhijas dibināšanu. 1850. g. 21. martā viņš ieguva Sinodes rīkojumu, ar kuru Rīgas vikariāts tika atdalīts no Pleskavas eparhijas un deklarēts pat patstāvīgu eparhiju. Šis akts lielā mērā paplašināja Rīgas bīskapa tiesības un deva tam iespēju patstāvīgi izveidot savdabīgo Baltijas pareizticīgo dzīvi. Ar šo soli ievērojamā mērā tika pacelts kā vietējās garīgās varas tiesību apjoms, tā viņas prestižs. Platonam tagad piederēja Rīgas un Jelgavas virsbīskapa tiesības un gods. Pie viņa katedras tagad darbojās garīgā konsistorija (no 1850. g. 1. jūlija). Platonam vairs nenācās, kā viņa priekštečiem, tērēt laiku un spēkus personīgi pašam izpildot kā svarīgās, tā sīkās lietas un darbus; viņam nācās vadīt un rīkot savus līdzdarbiniekus, personīgi ķeroties tikai pie vissvarīgākā. Vajadzības gadījumos viņš tagad neatliekami un tieši varēja stāties tiešos sakaros ar augstākas varas orgāniem, kamēr viņa priekštečiem visos svarīgākos gadījumos bija jāgriežas pie Pleskavas virsbīskapa vidutājības. 1850. g. Rīgas eparhijā tika ietilpinātas Vidzeme un Kurzeme, bet 1865. g. arī Igaunija, t.i. visa tā saucamā Baltija. B. Filareta atklātā „Latviešu-igauņu garīgā skola” jau bija paguvusi sagatavot pietiekošu skaitu latviešu un igauņu kandidātu garīgam semināram.

B. Platons neatliekami stājās pie Rīgas garīgā semināra dibināšanas un noorganizēšanas. Seminārs uzsāka savu svētīgo darbu 1851. g. 1. oktobrī. Semināra programmas pamatā bija Krievijas garīgo semināru normālā programma, papildinot to saskaņā ar vietējām vajadzībām. Latviešu un igauņu valodas iegāja šajās programmās kā obligatoriski priekšmeti. Vēstures kursā sevišķa vērība tika piegriezta latviešu un igauņu tautu vēsturei. Pie semināra tika nodibinātas 120 stipendijas, kuras garantēja nabadzīgiem latviešu un igauņu bērniem bezmaksas mācību un uzturu semināra internātā. Lai pievilktu Rīgas seminārā izcilus mācības spēkus, Platons sasniedza to, ka Rīgas garīgā semināra mācības spēkiem tika piešķirtas algas paaugstinātos apmēros. Par pirmo semināra rektoru tika iecelts arhimandriņš Pāvels, kurš kļuva par noteiktu un sirsnīgu latvju un igauņu labvēli. *) *) Arhimandriņš Pāvels (Pauls) sarakstīja pirmo Latvijas vēsturi krievu valodā. Par saviem Rīgā pavadītiem darba gadiem viņš sarakstījis savas atmiņas, kurās spilgti un līdzjūtīgi raksturots toreizējais latvju un igauņu stāvoklis. Platona laikā sāka nākt tautā Rīgas garīgā semināra abiturienti. Daži no tiem stājās mācītāja un skolotāju amatos Latvijā un Igaunijā, bet daži devās izglītības turpināšanai uz Krievijas augstskolām (Garīgām akadēmijām), kur Platons tiem atkal tiem gādāja stipendijas. Starp semināra pirmo izlaidumu abiturienti mināmi daži izcili darbinieki. Piemēram, semināru un augstskolu beidza Andrejs Zaķīts, kurš vēlāk savas gaitas noslēdza kā Polockas un Vitebskas virsgans, kā bīskaps Aleksandrs. Viņš sasniedza to, ka Vitebskas garīgā seminārā un skolotāju seminārā bija nodibinātas stipendijas priekš latviešiem. Pateicoties A. Zaķīša dibinātām stipendijām, daudz latviešu jaunieši nāca pie

gara gaismas, piem. rakstnieks Viktors Eglītis. M. Drekslers pēc Rīgas semināra un augstskolas beigšanas ilgāku laiku darbojās kā Rīgas garīgā semināra rektors. Viņa vārdu vēl līdz šim viņa audzēkņi tur svētā piemiņā. Garīgos laikrakstos sastopami viņa ļoti kodolīgie un apģarotie sprediķi, kuri būtu jāsakopo. Adrians Rupperts ilgus gadus pārzināja Rīgas garīgo skolu un bija ieguvis spējīga, izglītota un sirsnīga pedagoga reputāciju. Viņa audzēkņi piemin viņu ar visdziļāko atzinību. No augstskolu beigušiem šī laika semināra abiturienti mināms vēl zemnieku virstiesas darbinieks Skara, kurš bija sirsnīgs zemnieku tiesību un interešu aizstāvis. Vairākiem šī laika semināra abiturienti pēc augstskolas beigšanas nebija lemts strādāt tieši Latvijā; piem., Marudiņš un Balodis visu mūžu darbojās tālā Krievijā. Tiešā garīgā dienestā šeit pat Latvijā lieli nopelni virsmācītājam Andrejam Kangeram, Andrejam Gobiņam, Līcim (Straumītim) un daudz citiem. Viņiem pieder pareizticīgo baznīcas grāmatu tulkojumi latvju valodā un vairāku latviešu draudžu un skolu noorganizēšana tajos grūtos laikos. Virsmācītāji Andrejs Kangers un Pēteris Mednis ilgus gadus darbojās Rīgas garīgā konsistorijā un bija par latviešu garīgo interešu noskaidrotājiem garīgās varas priekšā. Jau semināra pirmie izlaidumi iemiesoja Filareta uzstādīto mērķi: latviešu garīgās dzīves vadīšana sāka nākt pašu latviešu rokās.

B. Platons apzinājās, ka viņam vienam nav iespējams sekmīgi cīnīties ar varenim pareizticības pretiniekiem – vāciešiem. Viņš tāpēc centās noorganizēt pēc iespējas labāk visu savas eparhijas aparātu, ievēdot tanī jaunus un jaunus inteliģentus un vispusēji korektus spēkus un pēc iespējamības nodrošinot viņus materiālā ziņā labāk nekā citos Krievijas novados. Nodrošinājīs šai ziņā

Rīgas konsistoriju un garīgās mācības iestādes, viņš ķērās pie garīdzniecības stāvokļa nodrošināšanas. Viņš sasniedza vietējo garīdznieku algu paugstināšanu. Viņš spēra enerģiskus soļus, lai draudžu darbinieki vismaz normas robežās tiktu apgādāti ar „klēra zemi”. 1851./2. g. g. viņš nodibināja biedrību nabadzīgo garīgās kārtas locekļu pabalstīšanai un nodibināja speciālu garīdzniecības „emeritūras biedrību”. Šādu biedrību pamatos vienmēr gūlās paša b. Platona personīgie ziedojumi. Garīdznieku atraitnēm un bāreņiem viņš nodibināja speciālu patversmi Rīgā. Ar lielāko cītību b. Platons rūpējās par pareizticīgo garīdznieku prestižu Baltijā. Komplektējot garīdzniekus tikai no cenzētiem un pārbaudītiem kandidātiem, viņš stingri sekoja, lai garīdznieki nedotu apkārtējiem nekādu iemeslu ļauni noskaņoties pret garīdzniecību. Ieturēdams visstingrāko korektību, viņš prasīja arī no viņam padotiem garīdzniekiem to pašu, t.i. piekopt pat attiecībās ar visbrutālākiem un ļaunākiem pareizticības ienaidniekiem iecietību, miermīlību un vispusēju korektību. (Sk. b. Platona rīkojumus 1851. g. 5. un 28. nov.). Bet tanī pašā laikā b. Platons vajadzīgos brīžos mācēja būt enerģisks un neatlaidīgs pareizticības tiesību un goda aizstāvēšanā. Kad viņa taisnīgās prasības neatrada gandarījumu pienācīgās iestādēs, viņš griezās pat pie cara, un parasti sasniedza savu prasību apmierināšanu.

B. Platons enerģiski turpināja b. Filareta uzsākto dievnamu celšanas darbu. Jau Filareta laikā Sinode asignēja 225 186 rubļus 26 jaunu dievnamu uzcelšanai Baltijā. Pusi no šī plāna paguva izpildīt b. Filarets, bet otru pusi nācās izpildīt b. Platonam. Bet apzīmētais dievnamu skaits bij par mazu. Platona vēlēšanās bija apgādāt visas draudzes ar dievnamiem. Celtniecības plānu sekmīgai veikšanai viņš nodibināja pie konsistorijas speciālu

celtniecības komisiju, kurai bija pašai savs „eparhijas” arhitekts. Paredzot drīzu eparhijas rīcībā esošo celtniecības fondu izsīkšanu, Platons spēra enerģiskus soļus šī fonda papildināšanai. Neapmierināts ar Sinodes asignējumiem, viņš griezās pie plašās Krievijas dievbijīgiem ziedotājiem. Sekmes bija labas. Baznīcas celtniecību visādiem līdzekļiem centās bremsēt vietējie vāci. Muižnieki bieži vien izvairījās ierādīt vietu baznīcu celšanai, bet daži no viņiem ierādīja pavisam nepiemērotas vietas, jeb vietas ar piedauzīgu reputāciju. Reģistrēts gadījums, kad pat kroņa muižā, pateicoties tam, ka to pārvaldīja vācietis, baznīcas celšanai tika ierādīta tāda mitra vieta, kur vietējie mēdza aprakt sprāgušos dzīvniekus. (1857. g. 12. jūlija protokols.). Lietas par zemes ierādīšanu vilkās gadiem. (Дѣла Рижской дух. консист. N 213, 335, 1850. un 1848. g. g.). Par ierādītiem zemes gabaliņiem muižnieki prasīja pārmērīgi lielu maksu (1851. g. Дѣло N 84.). Platons katrā gadījumā pats iedziļinājās vietas izraudzīšanas lietā un vajadzības gadījumā pats personīgi izbrauca vietas apraudzīšanai (1853. g. 8. febr. prot.; 1861. g. 22. dec. prot.). Kad 1848. g. b. Platons iebrauca Rīgā, pareizticīgiem Baltijā bija 44 baznīcas, bet 1866. g., Platonam aizejot, – 88.

Arī tautskolu lietā b. Platonam lieli nopelni. 1850. g. pareizticīgiem bija 28 draudzes skolas, bet Platonam aizejot – 107 draudzes skolas un 252 pagastskolas. Arī šajā laukā Platonam nācās pārvarēt daudz grūtību. Vietējā vācu vara ne tikai nede-va telpu skolām, bet pat skolu zemju iegūšanu visādi kavēja. Draudzes skolās mācības pasniedza mācītāji un psalmotāji, bet pagastskolās atsevišķi skolotāji. Pareizticīgo skolās mācības pasniedza latviešu valodā. Krievu valoda bija tikai viens no pasniedzamiem priekšmetiem.

1863. g. Sinode izlaida lētu sv. rakstu izdevumu latviešu un igauņu valodā. 1850. g. izdots latviešu valodā pareizticīgo katķisms. Virsmācītājs Pospelovs sarakstīja latviešu valodā veselu virkni grāmatu par pareizticību. Atkārtoti tika izdoti b. Filareta darbi: „Pareizticība un luterticība” un „Vai no austrumiem vai no rietumiem vidzemniekiem papriekšu ir atspīdējusi Kristus gaisma”. 1856. g. Rīgas garīgais seminārs sāka laist klajā latviešu un igauņu valodā žurnālu „Dievbijības skola”. Arī pats Platons izdeva brošūras latviešu valodā, kurās salīdzināja pareizticību ar luterticību. Visi šie darbi tika izplatīti tautā par brīvu. Vietējā vācu vara pret šiem darbiem izturējās ļoti naidīgi. Bija pat mēģinājums saukt pie tiesas atbildības tās spiestuves īpašnieku, kurš bija „iedrošinājies” iespiest Platona brošūras. Pareizticīgo garīgo izdevumu cenzēšanu ģ-g. Suvorovs uzdeva vāciešiem, pēc kuru caurskatīšanas bieži vien autors nevarēja pazīt savu darbu. Kad 1855. g. b. F. Valters dabūjis zināt, ka semināra rektors arhimandriņš Pāvels nodevis iespiešanai pareizticīgo kalendāru un tajā ievietojis artiķeli: „Par pareizticību pie latvjiem un igauņiem”, viņš griezās pie ģen.-gub. Suvorova ar lūgumu aizliegt šī artiķeļa iespiešanu. Lieta nonāca līdz Pēterpilij. „Cilvēkam, kurš nav baznīcas ienaidnieks un vāciešu vergs, grūti izšķirties: jāraud vai jāsmejas par šādu kārtību,” – rakstīja par šo lietu Pēterpils akadēmijas rektors. Artiķelis tika iespiests. Tad b. Valters licis publicēt visās luterāņu baznīcās aizliegumu lasīt šo artiķeli (Остзейский вопросъ, 116–119). Raksturīgs Platona septiņu brošūru liktenis. Visas tās bija nodrukātas krievu žurnālā „Странникъ” 1866. g. Uz minētā žurnāla vāka apzīmēta tos laikos obligatoriskā cenzūras atļauja (Дозволено цензурою.). Kad Platons

šīs brošūras izdeva šeit latvju valodā un sāka izplatīt tās tautā, vietējā vāciešu vara sacēlās pret tām kā bezcenzūras izdevumiem un noliedza to izplatīšanu, bet dažus izplatītājus sauca pie atbildības un piesprieda tiem krietnus naudas sodus, jo uz brošūrām nebij atzīmes, ka Krievijas cenzējumu pārbaudījuši vietējie vācu cenzori (!). Kad nākošā 1867. g. Platonu pārcēla no Rīgas uz Donu, Rīgā noteikti runāja, ka „becenzūras brošūru” lieta pie šās pārvietošanas spēlējusi ne mazu lomu (sk. Остзейский вопросъ, 119–123). Šis atgadījums ir spilgts to laiku vietējo vācu varenības apliecinājums.

Vietējo pareizticīgo pašdarbības un pašapziņas pacelšanai b. Platons lika pamatu pareizticīgo brālību dibināšanai Baltijā. 1866. gadā viņš nodibināja Rīgā „Pētera un Pāvela brālību”, kura pastāv līdz šai dienai. Šai brālībai lieli nopelni dievnamu celtniecībā, rakstu izdevniecībā, skolu laukā un labdarībā.

Metot vispārēju skatu uz tiem Platona darbiem, kas domāti vietējo pareizticīgo „cittautībnieku” eparhijas noorganizēšanai un nostādīšanai, uzkrīt ne tikai viņa dziļā iecietība pret šiem nabadzīgiem, gadu simteņiem spiestiem un nospiestiem „cittautībniekiem”, bet arī noteikta un spilgta vēlēšanās vispusēji atbalstīt šo „cittautībnieku” garīgās tieksmes. Šām garīgām tieksmēm kalpojošos orgānus viņš cenšas nostādīt ne tikai ne sliktāk kā Krievijā, bet labāk. Rīgas garīgā semināra un konsistorijas dienesta personas kā algas, tā izdienas ziņā viņš noteikti nostādīja privilīģētā stāvoklī, salīdzinot ar Krievijas semināriem un konsistorijām. To pat viņš darīja arī attiecībā uz cittautībnieku draudžu mācītājiem. Tanī laikā, kad krievu semināros krievu zemnieku bērniem bija ļoti grūti iekļūt, latvju un igauņu zemnieku bērniem Platons dibināja speciālas zemnieku stipen-

dijas, bet pie augstākās varas 1864. g. viņš griezās ar lūgumu, lai semināru beigušiem „cittautībniekiem” tiktu piešķirtas 10 stipendijas krievu universitātēs, lai vispusēji pavairotu šo „cittautībnieku” inteligentos spēkus. Arī ar vietējiem vāciem Platons gribēja ieturēt tikai miermīlību, iecietību un labvēlību un tikai vācu nesamierināmā brutālā izturēšanās pret vietējiem pareizticīgiem spieda Platonu stāties cīņā ar vācu varas vīriem.

1867. g. 9. martā Platons tika pārcelts no Rīgas uz Donu. „Vairāk kā 18 gadus es vadīju Rīgas eparhiju,” sacīja Platons prombraukdams. „Saskaņā ar skaidras sirdsapziņas vēlējumiem esmu darījis visu šīs eparhijas sakārtošanai. Kādas rūpes, pūliņus un sarūgtinājumus esmu šeit piedzīvojis, zina tikai Dievs.”

Viņš bija neapšaubāmi sirsnīgs latviešu un igauņu draugs.

Platona pēcnācējs bija b. Venjamins (Kareļins). Viņa personība Rīgas eparhijā bija jau labi pazīstama. Viņš bija viens no tiem Maskavas akadēmijas abiturienti, kas 1848. g., atsaucoties uz b. Filareta aicinājumu, ieradās kalpot Baltijas pareizticīgiem. Savas darba gaitas viņš uzsāka kā lauku draudzes mācītājs Igaunijā. Kad viņa sieva nomira, viņš iestājās mūku kārtā un pārnāca uz Rīgas garīgā semināru par skolotāju. Vienu laiku viņš darbojās ka semināra inspektors. Semināra audzēkņu sirdīs viņam bija visdziļākā piekrišana. Viņu mīlēja arī viņa darba biedri. 1862. gadā Venjamins tika aizcelts uz Krieviju par semināra rektoru. Bet jau 1866. gadā Platons parūpējās par Venjamina atgriešanos Baltijā, ieceļot viņu par Rīgas virsbīskapa vikāriju, – Rēveles bīskapu. Bīskapam Venjaminam jau 1867. g. pēc Platona aiziešanas nācās stāties pie Rīgas eparhijas vadīšanas. Vietējos dzīves un darba apstākļus Venjamins pazina vispusēji. Bargā vācu vara šinī laikā bija sacēlusies spārnos. Savu

pārvācošanas mērķu labā vācieši varēja darīt visu, ko iegribēja, bet viņiem stājās pretī pareizticīgie un latvju tautas „atmodas” darbinieki. Pareizticības izbendēšana Baltijā bija par vienu no vācu svarīgākiem mērķiem. Tādos apstākļos Venjamins visus savus spēkus ziedoja esošo pareizticīgo draudžu labierīcības pacelšanai. 1869. g. 2. febr. Venjaminam izdevās iegūt cara piekrišanu 800 000 rubļu asignēšanai 35 baznīcu, klēra māju un skolu celšanai Baltijā. Jau 1870. g. Venjamins stājās pie šā lielā un sv. darba izvešanas dzīvē. 1874. g. Venjamins panāca 900 000 rub. asignēšanu Rīgas katedrāles celšanai, kā arī jaunu baznīcu celšanai un remontēšanai 59 draudzēs.

Lai paceltu garīdznieku labklājību un padarītu viņus neatkarīgus no draudzes locekļu gadījiena dāvanām, Venjamins saņiedza to, ka pareizticīgo klēra locekļiem tika nolikta noteikta pastāvīga alga, kas neapgrūtināja ar nodevām nedz nabadzīgos draudžu locekļus, nedz vietējās laicīgas iestādes.

Lai pienācīgi nostādītu dievvārdus igauņu un latviešu draudzēs, Venjamins piegrieza visnopietnāko vērību jau viņa priekšteču laikā uzsāktām baznīcas un vispāri reliģioza satura grāmatu tulkošanai latvju un igauņu valodās un to izdošanai. Pie Rīgas garīgā semināra tika nodibināta speciāla komisija šo darbu veikšanai. Šīs komisijas latviešu nodaļā ietilpa: semināra rektors Miķelis Drekslers, semināra inspektors Aleksandrs Zaķīts un garīgās skolas pārzinis Adrians Rupperts. Līdzstrādāt komisijai tika uzaicināti visi garīdznieki un sv. baznīcas draugi. Grāmatu izdošanas izdevumus sedza pa daļai Sinode, pa daļai vietējās brālības.

Visnopietnāko vērību Venjamins piegrieza pareizticīgo latviešu un igauņu tautskolām. Lai tautskolām sagatavotu vāja-

dzīgos skolotājus, 1870. g. Rīgā tika nodibināts Baltijas skolotāju seminārs, kurā, tāpat kā garīgā seminārā, latvju un igauņu bērniem ar stipendiju palīdzību tika dota iespēja sagatavoties par savas tautas bērnu skolotājiem. Pareizticīgo skolu vadīšanai tika nodibināta Rīgas eparhijas pareizticīgo skolu padome. Kā obligatoriski locekļi šai padomē iegāja: Rīgas pareizticīgo virsgans, ģenerālgubernators, mācības apgabala kurators, garīgā semināra rektors un Aleksandra ģimnāzijas direktors. Sākās rosīga darbība pareizticīgo tautas skolu izveidošanas un pacelšanas laukā. Skolotāju seminārs kārtīgi sāka dot savus izlaidumus un tautā sāka nākt pareizticīgiem latvjiem un igauņiem pašiem savas tautības skolotāji, kas bija labi sagatavoti saviem amata pienākumiem. Kad minētai padomei trūka savu atsevišķu līdzekļu skolotāju atalgošanai, palīgā nāca b. Venjamins. Viņš skolotājiem sāka piešķirt psalmotāju amatus un ar to garantēja viņiem ne tikai noteiktu algu, bet arī dažas priekšrocības sabiedriskā ziņā. Šādā ceļā katrai pareizticīgo draudzes skolai tika garantēts nepieciešamais mācības spēku sastāvs: mācītājs kā skolas pārzinis un ticības mācības pasniedzējs un divi psalmotāji kā pārējo priekšmetu pasniedzēji. Šādi izveidotas pareizticīgo draudzes skolas īsā laikā iekaroja dziļu uzticību tautā. Jau 1873. g. vācietis Šulrats Guleke uztraucies ziņoja Vidzemes skolu virsvaldei: „Nomanāms, ka latvieši savus bērnus labprāt sūta „krievu” skolās, cerēdami, ka ar krievu valodu varēs iegūt dzīvē labāku stāvokli. Vācu muižniecībai, kas līdz šim vada latviešu un igauņu tautskolas, jāstrādā apdomīgi.” Guleke gan mēģina mierināt sevi un savus tautas brāļus ar to, ka „krievu” semināristu „topornaja rabota” nevarēsot pārspēt slīpēto luterticīgo semināristu darbu, bet tomēr

viņš bīstas no konkurences un ieteic paralēli „krievu” skolām dibināt vāciskās un atbalstīt pēdējās šai konkurencē. (Sk. A. Viča Latviešu skolu vēsturē, III, 527). Bet visi apstākļi runāja pareizticīgām draudzes skolām par labu. Kā Rīgas garīgais, tā Rīgas skolotāju seminārs laida tautā denacionalizācijas neaizskartus darbiniekus. Turpretim vācu semināri laida tautā skolotājus, no kuriem daudziem piemita tīri vācisks noskaņojums. (Sk. A. Viča Latviešu skolu vēsturē, III, 510). Izvēloties saviem bērniem skolu, latvju un igauņu zemnieks ņēma vērā arī to, ka bērnu turpmākā dzīvē un darbā vienmēr daudz kas atkarāsies no krievu valodas prasības: krievu valoda tolaik bija nepieciešami vajadzīga kā tiem, kas gāja kara dienestā, tā arī tiem, kas meklēja darbu un peļņu Krievijā.

Krievu valodas prasība atvieglāja vidējās un augstākās izglītības sasniegšanu Krievijā, kur minētām skolām nepiemita tik lielā mērā kārtu skolu raksturs kā Baltijā. Uz Krievijas pusi pēc palīdzības vairāk nekā uz vācu pusi raudzījās daži no lielākiem tautas atmodas laikmeta latvju darbiniekiem. Vācu un ir sevišķi vācu lielkungu vēsturiskā pagātne latvjiem vēl bija sūrā un rūgtā atmiņā, vēl tagad (1870. g.) viņi noteikti centās latviešus parvācot. Latvji sirsnīgāk un sirsnīgāk sāka piekļauties ta saucamām „krievu” (pareizticīgo) tautas skolām, kurās visi priekšmeti tika pasniegti latviešu valodā un kurās šai laikmetā nebija vēl manāmas nekādas denacionalizācijas tieksmes. Tikai pareizticīgo latviešu paš aizsardzības darbs Venjamina laikā noritēja labākos apstākļos, nekā Platona laikā. Darba laukā jau stāvēja liels skaits latvju tautības mācītāju un to starpā bija tādi izcili spēki, kā M. Drekslers, A. Kangers, A. Gobiņš, Līcīts, A. Zaķīts un d. citi.

Ienācēji – krievu mācītāji jau bija piesavinājušies latviešu valodu, iedziļinājušies vietējos apstākļos un kļuvuši populāri latvju vidū kā sirsnīgi latvju draugi (piem. Pospelovs, Treskins, Koroļevs, Haritonovskijs, Moroškina). Drekslers, Pospelovs, Moroškina un arhimandriči Nikanors un Pāvils (bij. Rīgas semināra rektori) sāka uzstāties par latviešiem un igauņiem lielā krievu presē, pievelkot Baltijas bēdu likteņiem iespaidīgās krievu inteliģences (sevišķi slavofīlu) vērību un radot krievu inteliģences vidū tādas latvju un igauņu apoloģētus kā Samarins, Kupletskijs un c. Kā noteikti latviešu un igauņu draugi un apoloģēti visur krievu augstākās aprindās uzstājās bijušie Rīgas virsgani Irinarhs, Filarets un Platons, kuri caur savu karošānu ar ģermanizatoriem bija kļuvuši ļoti populāri krievu augstākās sfērās un nacionālistu (slavofīlu) aprindās un ieņēma ļoti iespaidīgus posteņus Krievijas baznīcas darbinieku rindās. Viņi visas Baltijas pareizticības lietās uzstājās kā Rīgas virsganu sabiedrotie, kā pretspēks vietējiem vācu varenajiem pie galma un krievu valdības vīriem. Venjaminam ļoti labvēlīgs bija arī tas apstāklis, ka, pateicoties viņa ilggadīgai iepriekšējai darbībai Baltijā, viņam bija vissirsnīgākās personīgās attiecības ar visu vietējo garīdzniecību. Ar sava laika ģenerālgubernatoru P. Albedinskiju Venjamins uzturēja vislabākās attiecības un guva ģenerālgubernatora atbalstu savos darbos. Šim dziļa kristīga miera cilvēkam bija savi pretinieki, bet personīgu ienaidnieku liekas viņam nav bijis.

Salīdzinot Venjamina darbības laiku ar iepriekšējo, jākonstatē, ka Venjamina laiks bija klusuma laiks: nebija ne strauja pieplūduma pareizticībā, ne arī atplūduma, bet bija seperāti pievienošanas gadījieni un tādi pat atkrišanas gadījieni. Kā jau-

na parādība šai laikā jāatzīmē latvju emigrēšana uz Krieviju. Īpaši vācu novajātie pareizticīgie latvji sāk emigrēt diezgan kompaktām grupām uz Vitebskas, Smoļenskas, Mogiļevas un citām gubernām, uz Donas apgabalu, Aizkaukāzu, pat uz Sibīriju. (Остзейский вопросъ, 139–142; Странникъ, 1884).

Valdošās valdības aprindās Pēterpilī šai laikā valdīja pilnīga nenoteiktība Baltijas jautājumos, ko veicināja ģermanofiliem par labu noskaņotais ķeizars Aleksandrs II. Šo nenoteiktību spilgti raksturo Venjamins savās rezolūcijās un Samarins savos rakstos.

1873. g. rudenī, apbraukājot latviešu draudzes, b. Venjamins bija saaukstējies un saslima. Pārvarēt slimību viņam nebija lemts. 1874. g. 23. augustā viņš mira. Viņa apbedīšana izvērtās par pareizticības spēku demonstrāciju. Izvadīšana notika no bīskapa muižas (pie Ķīšežera) uz Pētera un Pāvila katedrāli. Aculiecinieki raksta, ka viss septiņas verstis garais ceļš bijis ieņemts no pavadītāju masām. 25. augustā b. Venjaminu apbedīja Pētera un Pāvila katedrālē zem kreisā klirosa. Venjamins mira 52 g. vecs.

Uz Rīgu tika pārcelts Smoļenskas bīskaps Serafims (Protopopovs). Savas darba gaitas b. Serafims uzsāka Kazaņā, kur ieņēma akadēmijas profesora un vēlāk akadēmijas inspektora vietu. Kazaņā viņš bija ieguvis dziļa zinātnieka un laba pedagoga reputāciju. 46 gadu vecumā viņš tika iesvētīts par bīskapu (1866. g.) un viņa vadībai bija uzticēta Smoļenskas eparhija. 1874. g. novembrī viņš ieradās Rīgā kā Rīgas un Jelgavas bīskaps. Tas klusums, kas iestājās Venjamina laikā, valdīja arī Serafima laikā. Pareizticībai nebija spilgtu ieguvumu, bet nebija arī zaudējumu. 1875. g. pareizticīgo bija 188 315, 1876. g. – 190 547, 1877. g. – 193 988. Pareizticībai pievienojās: 1875.

g. no katoļiem 19, no luterticīgiem 395; 1876. g. – no katoļiem 22, no luterticīgiem 304; 1877. g. – no katoļiem 11, no luterticīgiem 326. Atkrišanas gadījumiem vienmēr bija tikai seperāts raksturs. Serafīmam iekarošanas tieksmes nepiemita.

Kā sirdsapziņas brīvības piekritējs, b. Serafīms atzina ticības aizsargāšanu tikai ar viņai pašai piemītošiem garīgiem spēkiem. Šis uzskats spilgti izpaudās viņa rezolūcijās. 1875. g. 23. okt. un 24. nov. viņš raksta: „Pareizticība jāsargā nevis ārējo varu pielietojot, bet cītīgi sludinot pareizticīgo mācību, ieaudzējot to draudzes locekļos.” „Lai paši vecākie, ja grib, lai sauc pie atbildības „pastoru” (luterāņu mācītāju), kurš viņu bērnus vilina pāriet luterticībā, bet mācītāja pienākums pastāv iekš tā, lai viņš tādā mērā nostiprina savos draudzes locekļos pārliecību par savas ticības īstenību, ka griešanās pie pastora tiem kļūtu neiespējama.” (Rez. N 320, 1875. g. 20. febr.). Iekams celt sūdzību pret pastoru, jānoskaidro, vai vietējie garīdznieki ir spēruši visus citus soļus savu ganamo nostiprināšanai pareizticībā; jāliek pie sirds garīdzniekiem, lai viņi pastiprina savas pamācības kā dievnamos, tā mājās.” (1876. g. 12. marta rez. N 469.). „Nostiprināšana pareizticībā jāizdara ne tad, kad cilvēks jau sācis attālināties no baznīcas, bet tad, kad viņš vēl stāv tai tuvu.” (1875. g. 17. dec. rez.). Ar 1876. g. 10. sept. rezolūcijā Serafīms ieteic ieturēt pret atkritējiem mīlestības un iecietības taktiku.

Saprotama lieta, ka arī paša Serafīma taktika un prakse eparhijas lietās bija stingri pieskaņota šiem ieskatiem. Visu savu vērību un enerģiju viņš pielietoja savas eparhijas iekšējai nostiprināšanai un viņas apgādāšanai ar visu vajadzīgo sekmīgam garīgam darbam. Apbraukājot 1875. un 1876. g. g. eparhiju

viņš konstatēja dievnamu jautājiena nepietiekošo atrisinājumu un tāpēc stājās pie šī roba piepildīšanas. Jauni asignējumi šim mērķim nebija sasniedzami, jo visi līdzekļu avoti tika pielāgoti turku kara (1877./78. g.) finansēšanai. Dievnamu celtniecībai un viņu labierīcības pacelšanai Serafims izlietoja pa daļai tos asignējumus, kuri bija sasniegti Venjamina laikā, papildinot tos ar privātiem ziedojumiem un pieaicinot dievnamu celtniecības un labierīcības darbā Platona dibinātās un kupli attīstījušās pareizticīgās brālības. Gala sasniegums baznīcu celtniecībā bija tāds: 1877. g. pareizticīgiem bija 157 dievnami, to starpā 99 bija mūra dievnami, 47 koka dievnami, 7 vietās dievnami mitinājās skolu un klēru mājās un 4 vietās telpas dievnamiem tika nomātas, 23 gadījumos dievnamu telpas bija nepietiekošas. Celšanas stadijā atradās 15 dievnami, to starpā arī Rīgas jaunā katedrāle, kurai Serafims lika pamatu 1877. gada 3. jūnijā.

Dievnamu labierīcības pacelšanai pa b. Platona iemīto stīgu nemītoši nāca no Krievijas ziedojumi, kurus Serafims ar vislielāko vērību dalīja vietējām draudzēm.

Ļoti nopietnu vērību b. Serafims piegriezta garīdzniecības komplektēšanai eparhijā. Viņu neapmierināja tas, ja garīdznieku vietu meklētāji uzrādīja dokumentus ar attiecīgu izglītības cenzu, bet viņš vēl personīgi pārbaudīja katru kandidātu. Sasniegums bija tas, ka izglītības ziņā garīdznieku sastāvs ar katru gadu pacēlās. 1877. g. jau bija sasniegts tas, ka eparhijā bija 22 mācītāji ar akadēmijas izglītību, 136 ar pilnīgu garīgā semināra izglītību un tikai daži bija beiguši laicīgās skolas vai pašmācības ceļā ieguvuši mācītāju kandidātu tiesības.

Lai veicinātu garīdzniekos turpmākās pašizglītošanās tieksmes, b. Serafims pavēlēja noorganizēt pie baznīcām bibliotē-

kas, visādi pretimnākdams šo bibliotēku apgādāšanai ar grāmatām. 1877. g. eparhijā jau pastāvēja 123 baznīcu bibliotēkas un 7 prāvestību bibliotēkas. Tērbatas prāvestības bibliotēkā jau 1877. g. bija daži tūkstoši grāmatu. Pērnavas pr. bibliotēkā bija jau 893 gr. nosaukumi. Cītīgi ķērās pie bibliotēku komplektēšanas arī atsevišķas baznīcas, piem. Rīgas Nikolaja baznīca 1877. g. jau varēja uzrādīt savā bibliotēkā 261 gr. nosaukumu. Uz Serafima ierosinājumu Rīgas eparhijas bibliotēkām, ņemo vērā eparhijas izņēmuma stāvokli un nabadzību, Sinode sāka izsūtīt vai nu par brīvu, vai par ļoti pazeminātu cenu savus izdevumus. Lai paceltu garīdzniecības garīgo pašdarbību, b. Serafims visādi sekmēja garīdznieku literāriskos darbus.

Garīdznieku ģimenēm b. Serafims nāca palīgā, liekot pamatu eparhijas sieviešu vidusskolas nodibināšanai. Par nožēlošanu šim Serafima solim nebija lemts realizēties, jo pēc viņa aiziešanas no Rīgas šai idejai nebija atbalstītāju, vismaz tuvākos gados.

Serafima laikā eparhijā darbojās 9 brālības, kuru starpā: Pētera un Pāvila brālība, Baltijas brālība, Kuldīgas brālība, Aleksandra brālība Rīgā u.c. Visas šīs brālības ar vislielāko sirsnību un dedzību strādāja pareizticības laukā. Pētera un Pāvila brālība uzturēja saviem līdzekļiem Rīgā ļoti populāro Pētera un Pāvila pareizticīgo skolu. Visas brālības ņēma dzīvu daļību baznīcu celtniecībā un labierīkošanā. Gandrīz vai ikkatrā dievnamā ir saskatāmi brālību dāvētie baznīcas piederumi. No 1875. līdz 1877. g. brālības ir tieši naudā ziedojušas eparhijas dievnamiem vairāk kā 60 000 rbļ. Viņas cītīgi ir nākušas palīgā kā draudžu ganiem, tā viņu ganāmiem pulkiem.

Arī Rīgas garīgā semināra attīstībā b. Serafimam savi nopelni. Jau Platons un Venjamins skuma par to, ka Rīgas g[arīgam]

semināram jāmitinās nepiemērotās gadījumu telpās, kāpēc viņi klauvēja neatlaidīgi pie Sinodes durvīm, lai tiktu doti līdzekļi atsevišķas piemērotas ēkas būvei semināra pienācīgai novietojšanai. Beidzot b. Serafima laikos mērķis bija sasniegts: Sinodes saimnieciskā pārvalde no sava garīgo mācības iestāžu kapitāla asignēja vajadzīgo summu un uz vietas varēja stāties pie semināra ēkas celšanas. Serafims personīgi sekoja, ka šī ēka tiktu uzcelta pilnīgi atbilstoši saviem mērķiem (sk. 15. maija 1875. g. semināra valdes žurnālā). Atrodot, ka ar semināra ēkas uzcelšanu Sinode izpildījusi tikai pusi no sava pienākuma, Serafims ierosināja Sinodes priekšā jautājumu par vajadzīgo summu asignēšanu arī Garīgās skolas ēkas celšanai. Šī ierosinājuma labvēlīga izlemšana Sinode notika jau pēc Serafima aiziešanas no Rīgas. Serafima laikā daudz kas tika sasniegts Semināra un Garīgās skolas bibliotēku apgādāšanā ar zinātniskām grāmatām. Viņa vēlēšanās bija, lai semināra skolotājiem tiktu dota iespēja pastāvīgi sekot pasniedzamo zinību sasniegumiem. Viņš stingri sekoja, lai latviešu un igauņu valodu pasniegšana seminārā tiktu nopietni nostādīta, lai arī krievu tautības audzēkņi šīs valodas iestudētu pamatīgi, lai krieviem nerastos kaitīgi traucējumi tad, kad pēc semināra kursa beigšanas tiem būs jāstājas darbā latviešu un igauņu draudzēs.

Tautskolas Serafima laikā Rīgas eparhijā pieauga kā skaitā, tā arī kvalitātes ziņā. 1875. g. eparhijā pastāvēja: 121 pareizticīgo draudzes skola ar 3537 skolniekiem un 706 skolniecēm; 250 pagastskolas ar 4269 skolniekiem un 3300 skolniecēm. 1877. g. pastāvēja: 126 p[areizticīgo] draudzes skolas ar 3950 skolniekiem un 912 skolniecēm; 254 pagastskolas ar 4223 skolniekiem un 3375 skolniecēm. Skolu apmeklētāju skaitā vienmēr

bija krietns procents luterticīgo. Pie garīgā semināra darbojās paraugskola un svētdienas skola. Pie skolotāju semināra – paraugskola. Tautskolotāju sastāvs, pateicoties semināru izlaidumiem, ar katru gadu kļuva labāks. Pateicoties Serafima gādībai, skolas guva arvienu labākas telpas (журн. консиситории, 22. nov. 1874. g. un 29. okt. 1875. g.). Tika sperti enerģiski soļi skolu apgādāšanai ar mācības grāmatām vietējās valodās (sk. 1876. g. 9. septembra rezolūciju). Aizejot no Rīgas 1877. g. decembrī b. Serafims atstāja šeit savu darba lauku labā stāvoklī.

1877. g. decembrī Rīgā ieradās Serafima pēcnācējs bīskaps Filarets II (Filaretovs). Kā dziļš un daudzpusīgs zinātnieks b. Filarets iepriekšējos dienesta gadus pavadīja Kijevas garīgā akadēmijā kā akadēmijas profesors, inspektors un beidzot rektors. Grūtas bija b. Filareta jaunības dienas, jo viņam ka bārenim (bez tēva un mātes, bez radniekiem) pašam saviem spēkiem bija jāiekaro kā izglītība, tā arī stāvoklis dzīvē. Bāreniša dzīves cīņas norūdīja Filaretā tērauda raksturu un pilnīgu patstāvību. Neatmaidīgi, bet dziļi apdomīgi sniedzās viņš pēc saviem mērķiem, kurus mēdza sīki un vispusīgi izstrādāt. Šo īpašību un sevišķi savu izcilo gara dāvanu dēļ viņam viss dzīvē veicās uz to labāko. Viņš bija tiešām radīts darbam Baltijas sarežģītos apstākļos. B. Filarets II domāja, ka Baltijas apstākļos virsgana pirmais uzdevums bija: laist tautā tikai vispusēji darbam un cīņai sagatavotus mācītājus un skolotājus. Tāpēc attiecīgās mācības iestādes, kas sagatavoja mācītājus un skolotājus, vispirms jānostāda pienācīgos augstumos. Cara rīkojumā par semināra dibināšanu (sk. 1846. g. cara rīkojumu) sacīts: „lai latviešiem un igauņiem dotu mācītājus un skolotājus, kuri perfekti pārvalda viņu valodas, pazīst latvju un igauņu gara dzīvi, seminārā

jāuzņem latvju un igauņu bērni”, dodot semināra rīcībā 120 stipendijas. Pilnīgi piekrītot šai tēzei, Filarets II atrada stipendiju skaitu par nepietiekošu. Viņš sasniedza šo stipendiju skaitļa pavairošanu (sk. Указъ Синода 24. novembrī 1879. g. Nr. 4532). Saskaņā ar 1866. g. 28. maija Sinodes rīkojumu katram zemnieka zēnam pie iestāšanās seminārā bija jauzrāda apliecība, ka vietējās varas orgāniem nav iebildumu pret zemnieka zēna iestāšanos seminārā. Vietējās varas orgāni, izdodami šādu apliecību, mēdza ņemt no vecākiem parakstu, ka viņi garantē kārtīgu visu uz seminārista krītošo nodokļu un citu nastu nokārtošanu. Šis bija viens no tiem paņēmieniem, ar kuru vietējā vācu vara mēdza kavēt zemnieku dēliem iestāšanos seminārā. Ja seminārista vecāki un radnieki nespēja īstā laikā nokārtot audzēkņa nastas, vietējā vara nekautrējās pieprasīt seminārista izslēgšanu no skolas viņa nodokļu nastas nokārtošanai. Arī pēc semināra beigšanas, ja abiturients nekavējoši nestājās garīdznieka amatā, viņam bija jāmaksā visi nodokļi savam pagastam. Tikai Filaretam II, neatlaidīgi rīkojoties, izdevās sasniegt semināristu atbrīvošanu no klaušu un nodevu nastām (skat. Дело семин. Правления 1881.g. Nr. 42; Указ 15. janv. Nr. 179). Vēl 1865.g. Pēterpils akadēmijas rektors, bīskaps Jānis Sokolovs pēc Rīgas garīgā semināra revidēšanas, uzstādīja sekošās prasības: „latviešu un igauņu valodas seminārā jānostāda tā, lai semināra abiturienti ne tika brīvi saprot šīs valodas, bet būtu spējīgi brīvi un pareizi pielietot tās mutiski un rakstos. Šīm valodām jāpiešķir pavairots stundu skaits. Lai modinātu latviešos un igauņos saprātīgu nacionālo pašapziņu, vēstures mācībās it sevišķa vērība jāpiegriež latvju un igauņu vēsturiskiem likteņiem. Lai turpmākā dzīvē un darbā semināra abiturienti būtu spējīgi aizstāvēt

sevi un savus tautiešus, viņi vēl semināra pamatīgi jāiepazīstina ar vietējo likumu un iekārtas savādībām”. Kaut gan šī augstākās varas sūtītā revidenta tēzes seminārā tika ievērotas, Filarets II. nebij apmierināts ar sasniegumiem minētās mācībās un personīgi deva skolotājiem aizradījumus, kas vēl jāsasņiedzot. Sakarā ar Filareta lielām prasībām un neatlaidīgo stingrību, it sevišķi semināra internāta disciplīnas lietas, daži no semināra mācības un vadības spēkiem nevarēja sadzīvot ar Filaretu un gāja prom. To starpa aizgāja arī semināra rektors M. Drekslers, kurš bija neapšaubāmi ļoti apdāvināts pedagogs, virspusēji un dziļi izglītotš cilvēks; viņš pārgāja uz rektora vietu uz Pleskavu. Mīkstā rakstura dēļ Drekslērs nebija piemērots kopdarbībai ar tēraudcieto Filaretu. Filareta laikā (1879.g.) bija pabeigta semināra ēkas būve un no šī laikā seminārs novietojās pienācīgi un ērti. Pie iekārtošanās jaunā namā Filareta vēribu visvairāk saistīja semināra bibliotēka, kas tika iekārtota stingrā saskaņā ar Filareta plānu. No saviem bagātīgiem grāmatu krājumiem Filarets uzdāvāja semināra bibliotēkai ļoti daudz ļoti vērtīgu grāmatu.

Filarets II pārveidoja Ilūkstes vīriešu klosteri (pārvietojot mūkus un novietojot šai klosterī mūķenes) ar noteikumu, ka šim klosterim jāuztur b. Serafima projektētā sieviešu vidusskola. Jaunatvērtai skolai b. Filarets sagādāja pabalstus, kā no vietējiem, tā no sinodes līdzekļiem. Šī skola bija pieietama arī zemnieku maitām.

Filarets ar viņam piemītošo neatlaidību sekmēja likuma par tautskolu dibināšanu realizēšanu. Lai sekmētu skolu lietu draudzēs, viņš nodibināja skolu apgādniecības (попечительства), kuru uzdevums bija skolas apgādāt ar līdzekļiem no vietējiem avotiem. Kur vietējo līdzekļu trūka, viņš centās izgādāt skolām

bezmaksas zemes piegriezumus, ko arī daudz vietās sasniedza. No mācītājiem viņš izraudzījās sevišķus skolu pārraugus, kuru ceļu izdevumus sedza no bīskapa nama ienākumiem. Pareizticīgo tautskolu reputācija šai laikā jau tik tālu bija nostiprināta, ka arī luterticīgie vecāki sāka tādā skaitā vest savus bērnus uz pareizticīgo skolām, ka uzņemt visus nebija iespējams. Pareizticīgo skolu ārkārtējās pārpildīšanas dēļ b. Filarets bija spiests dot rīkojumu, ka luterticīgie bērni uzņemami pareizticīgo skolās tikai tad, ja atliek brīvas vietas pēc tam, kad visi pareizticīgo bērni novietoti skolas. Bet šis rīkojums maz ko līdzēja. Pareizticīgo draudzes skolas parasti uzņēma vairāk kā divkārtēju skolnieku normu, un pieņemto starpā vienmēr bija ļoti liels procents luterticīgo bērnu. Lazdonā, Bērzaunē, Kārzdabā, Līderī, Sausnējā, Koknesē, Aderkašos, Ērgļos, Jēkabpilī un ļoti daudzās citās lauku pareizticīgo draudzes skolas bija kļuvušas tik populāras tautā, ka to nopelnus atzina visi vietējie zemnieki. Piemēram, uz Lazdonas draudzes skolu veda bērnus no attāliem, tīri luterticīgiem pagastiem (Lubānas, Meirānu un c.). Un tiešām, šīs skolas to laiku apstākļos bija nostādītas priekšzīmīgi. Šīs skolas guva lielu piekrišanu tautā sevišķi tāpēc, kā apdāvinātie skolotāji mācēja pareizi uztvert bērnu spējas un pēc pienācīgas sagatavošanas mācēja nodot šos bērnus attiecīgās skolās turpmākai izglītošanai. Dažs labs no toreizējiem pareizticīgo draudžu skolu skolotājiem desmitiem un simtiem skaitīja savus „krustdēlus”. Par saviem „krustdēliem” šie god. skolotāji mēdza saukt tos jauniešus, kurus viņi bija sagatavojuši un nodevuši turpmākas izglītības iegūšanai vidus un arodu skolas Rīgā un Krievijā. Filarets ar prieku un gandarījumu uzlūkoja šādus „gaismas nesējus” un ir nedomāja pārnest vi-

ņiem sava rīkojuma (luterticīgo uzņemšanas ierobežojums dr. skolās) neievērošanu. Pats viņš atcerējās, kā viņš no nabadzīga un zemas kārtas bāreņa izveidojies par zinātnieku un dižvīru. Viņš sirsnīgi cildināja katru zemas kārtas nabadzīgo bērnu atbalstītāju garīgās gaismas meklēšanas ceļos. Ar dziļu sirsnību jokoja par šādiem skolotājiem zemnieki. „Šoruden piekūluši tik daudz linu, ka mums trūkst šķūtnieku vest tos uz Rīgu”, tā uzrunāja skolotājus pie Lazdonas draudzes skolas sabraukušie šķūtnieki, sēdinādami pa četri bērni vezumā, lai vēstu tos uz rudens konkursa eksāmeniem. „Lini ir labi un tie ir labi izkulti, vedums atmaksāsies”, mēdz atjokoties skolotāji.

Garīdznieku aprindās Filaretam bija ļoti stingra virsgana reputācija. Būdams pats stingra darba cilvēks, viņš visus savus apakšniekus vienmēr mudināja uz darbu. Nolaidība un izlaidība viņu uztrauca līdz bardzībai. Un tiešām, viņš saspiedza, ka visi viņam padotie strādāja darbu tā, kā nekad agrāk. Eparhija sāka izvērsties ļoti solīda disciplinētā spēkā. Starp citām īpašībām Fikareta raksturam piemita reti objektīvs taisnīgums. No šī objektīva taisnīgumā viedokļa viņš pats piegāja visām lietām un arī savos līdzstrādniekos centās sekmēt šo īpašību. Ka vienai Rīgas krievu draudzei iznāca konflikts īpašumu lietā ar latviešu draudzi, Filarets, kaut gan viņš pats bija noteikts krievs, dedzīgi un neatlaidīgi uzstājās par latviešu draudzes tiesībām, nerēķinoties ar to, kā šāda uzstāšanās varēja sacelt sarūgtinājumu krievu tautības garīdzniekos un draudzes locekļos (sk. Filareta rezolūcijas 1880.g. 28.martā un 1881.g. 19.apr.).

Piemērodamies vietējās dzīves prasībām, b. Filarets ieteica garīdzniekiem dažus jaunus paņēmienus draudžu iekšējai izkopšanai. Pie šādiem jauniem paņēmieniem pieder Filareta ie-

vestā obligātoriskā draudzes jauniešu „katihezācija”. Filarets pavēlēja mācītājiem ik gadus noturēt „kursus” draudzes jauniešiem, atsevišķi jauneklīem un atsevišķi jaunavām. Šajosursos jauniešiem tika pasniegtas tās zināšanas par pareizticību, kādas nepieciešamas dzīvē ikkatram pareizticīgam. Tauta šos kursus uzņēma ar lielu līdzjūtību un nosauca par „mācībā iešanu”. No Filareta laikiem pareizticīgo skolu skolēni skolotāju vadība sāka ņemt dzīvu dalību dievvārdos. Lai dotu tautai pastāvīgu garīgas pamācības avotu mājās, Filarets izstrādāja programmu grāmatai, kurā tautai pieietamā literāriskā formā būtu ievietojami sprediķi par pareizticīgas baznīcas pamata mācībām, piegriežot it īpašu vērību pareizticības īpatnībām.

Attiecībā uz vietējiem pareizticības ienaidniekiem pēc cītīgas bijušo un tekošo apstākļu pētīšanas b. Filarets nāca pie slēdziena, ka pastāvošā vāciski muižnieciskā Baltijas iekārta neļauj pareizticībai sekmīgi cīnīties ar tās ienaidniekiem. Visa Baltijas vāciski muižnieciskā iekārta viņam līkas dziļi netaisna, jo visas neierobežotas tiecības šeit piederēja nelielai vācu grupai, bet beztiesīgās iedzīvotāju pamatu masas tika vispusēji smacinātas zem vācu spaidiem. Viņš uzsāka sistemātisku un neatlaidīgu cīņu, kuras gala mērķis bija pārliecināt Krievijas augstāko valsts varu, ka visa Baltijas iekārta un likumi jārevidē un jāreformē. Filareta iespaids Pēterpili bija liels. Ne tikai Sinode, bet arī laicīgie varas vīri b. Felaretu vērtēja ļoti augstu. Par Filaretu ir uzglabājušās ļoti glaimojošas toreizējo varas vīru atsauksmes. Cars Aleksandrs III Filaretam ticēja un uzticējās. Filareta ideja par Baltijas iekārtas revidēšanu un reformēšanu ieguva plašu piekrišanu Peterpilī. Filarets klusumā vāca jau materiālus no pareizticīgās baznīcas dzīves Baltijā,

lai stādītu tos priekšā revidentiem, sapņoja un prātoja par vēlamām pārmaiņām Baltijas iekārtā un tas likumos, kas attiecās uz pareizticīgo baznīcu... Bet viņu pārsteidza pēkšņa nāve 23.februārī 1882.gada. Noslēpu maina un neizprotama bija šī nāve, jo Filarets bija ne tikai pilnīgi vesels, bet viņam bija izcili stipra veselība. Ne tikai tautas masās par šo noslēpumaino nāvi sāka cirkulēt baumas par to, ka Filaretu esot nonāvējuši nesamierināmie pareizticības ienaidnieki. B. Filarieta II pēcnācējs b. Donāts, atvadīdamies no Grodņas eparhijas pirms braukšanas uz Rīgu izteicas savā runā: „manā priekšteča b. Filareta II) negaidītās nāves iemesli tiek noskaidroti un tie ir nelabvēlīgi priekš baltiešiem”.

B. Filarets apbedīts Rīgā Pētera un Pāvila katedrālē.

Filareta II sapņojums piepildījās pēc viņa nāves. Pienāca Baltijas revidēšanas laiks. 1882.g. uz Baltiju tika komandēti divi revidenti: izglītības ministra biedrs Makarovs un senators Manaseins. Ja šai laikā vēl būtu bijis dzīvs Filarets II, tad viņš neapšaubāmi kļūtu par visbīstamāko Baltijas vācu varas un vietējo vācu iekārtas un likumu prokuru un viņš būtu guvis lielu iespaidu uz revīzijas gaitām. Filarets II ar viņam piemītošo dziļumi un pamatību būtu pagaismojis revidentu riekšā Baltijas nebūšanas un Baltijas vācu varas kļedzošas netaisnības. Bet noslēpu maiņā nāve bija likvidējusi šo prokuru, atvieglinot vietējai vācu varai cīņu ar revidentiem. Tomēr šo revidentu sasniegumi bija tādi, ka Krievijas valdība atzina esošo stāvokli Baltijā par turpmāk neciešamu un reformējamu vācu varas un iespaids samazināšanas virzienā. Jau revīzijas laikā latvju tautas masas skaidri parādīja savas īstās attiecības pret vietējo vācu varu, jo dažādām sūdzībām nebija gala. No pareizticīgiem

latvjiem un igauņiem Manaseinam ienāca vairāk kā 7000 sūdzību par visvisādām vācu varas pārestībām tautai (Странник 1885,11, 291).

Revīzija modināja latvjos sen lolotās cerības par vācu varas pieveikšanu ar krievu valsts varas palīdzību. Latvji skatījās un krieviem kā uz saviem sabiedrotiem. Pareizticības laukā šai laikā notika lūzums. Atkal tautā iesākas spēcīga tiekšanās pāriet pareizticībā, kuru latvi un igauņi tagad jau labāk pazina nekā četrdesmitos gados; latvji un igauņi tagad simpatizēja tai tās demokrātiskā gara dēļ. Šīs baznīcas un viņas vadoņu līdzjūtīga izturēšanas pret nospiestiem zemniekiem, viņas pilnīgā neatkarība no vietējas vācu varas un viņas cīņas ar vietējo vācu varu, - viss tas modināja tautā simpātijas pret pareizticību.

Kad b. Filareta II pēcnācējs b. Donāts ieradās Rīgā, viņu šeit sagaidīja ne tikai pareizticīgo latvju uzticība un simpātijas, bet arī daudz luterticīgie latvji simpatizēja viņam, pieminot viņa priekštečus, - šos noteiktos latvju zemnieku draugus un labvēļus.

B. Donats (Sokolovs-Babinskijs), pēc gar. akadēmijas no-beigšanas, vairāk kā 20 gadus darbojās Arhangeļskā, pedagoģiskā laukā. Arhangeļskas koreli un firani viņu turēja mīlā atmiņā kā savu nacionālās pašapziņas izkopšanas veicinātāju. Savā laikā Donats ieveda Arhangeļskas garīgā seminārā korelu un firanu valodu pasniegšanu, nodibināja pie semināra stipendijas koreliem un firaniem, lai sagatavotu šīm tautām mācītājus un skolotājus no viņu pašu tautiešiem. Vēlāk Donats darbojās kā bīskaps Grodņā un Kauņā un bija tur pazīstams kā leišu un baltkrievu aizstāvis pret vietējo poļu muižnieku spaidiem. Baltkrievu un leišu zemnieku stāvoklis Grodņas un Kauņas gub. lielā mērā līdzinājās Latviju zemnieku stāvoklim. Tur arī val-

dīja un spieda zemniekus iebrucēji sveštautieši – poļu muižnieki. B. Donāts tur nostājās cietēju pusē. Kad latviešu un igauņu zemnieki sāka Rīgā ierasties pie Donāta darīšanās viņš to uzņēma arī tēvišķu sirsnību un vienkāršību un bija tiem izpalīdzīgs. Simpātijas un uzticība pret Donātu pieņēmas spēkā. Jau 1883. gadā igauņu un latviešu zemnieki sāka ielenkt Donātu ar lūgumiem pievienot tos pareizticībā. Kad b. Donāts prasīja, kādi pamudinājumi radījuši viņos vēlēšanos pārmainīt ticību un vai viņi pazīstot pareizticību, zemnieki mēdza atbildēt, ka viņi pareizticību pazīstot ne mazāk kā luterticību, jo dzīvojot blakus pareizticīgiem, bieži apmeklējot savus pareizticīgos kaimiņus un pareizticīgos dievnamus, lasījuši pareizticīgo grāmatas un t.t. motivēdami savu izstāšanos no luterticības, zemnieki aizrādījuši, ka luterticība cēlusies ne no Kristus, bet no Lutera, ka luterticīgie nelūdzot Dievu par mirušie, lai gan mācot, ka Dieva priekšā arī mirušie esot dzīvi, nepielaižot bērnus pie „Dievu galda”, lai gan Kristus pavēlējis: „laidiet tos bērnus un neliedziet tiem pie Manis nākt” (Mat. XIX,14), „kas Manu miesu ēd un manas asinis dzer, tam iz mūžīga dzīvība. Ja jūs tā Cilvēka Dēla miesu neēdat un Viņa asinis nedzerat, tad dzīvības nav iekš jums” (Jāņa ev. VI,53-54). Kāpēc tad luterticīgie atstumjot tos bērnus no Pestītāja un mūžīgās dzīvības! Luterticīgo mācītāji neesot iesvētīti priesteri un dieva kalpi, bet tikai baznīckungi, kas tādi paši lielkungu kalpi, kā muižas muižkungi. Pret zemniekiem viņi esot tikpat augstprātīgi un nežēlīgi, kā lielkungi un t.t. Drīz vien b. Donāts sāka saņemt kolektīvus rakstiskus lūgumus par pievienošanu pareizticībai. Vācu vara tūdaļ spēra parastos soļus šādu lūgumu diskreditēšanai. Tie paši zemnieki, kuri 1883.g. 6.maijā iesniedza lūgumu

pievienošanu pareizticībai, bija drīz spiesti taisnoties laicīgās varas priekša „Mēs gribam pievienoties pareizticībai nelaicīgu pamudinājumu dēļ, bet tikai aiz pārliecības, ka šī ir pareiza ticība. Pret Mūsu sirsnīgo vēlēšanos ir nostājušies hakenrihters fon Kursels, kirhšpilsrihters fon Grinvalds un „pastors” fon Špinlars un ziņojuši jums par mums kā dumpiniekiem, kuri, tiecoties pēc zemes un privilēģijām, kas mums nav ne prātā nācis. Mūsu sirsnīgā vēlēšanās ir tikai viena: pievienoties pareizticībai, kurā vienīgi uzglabājusies īsta Kristus mācība; mēs vēlamies, lai mums būtu sava baznīca, sava draudzes skola, savs mācītājs. Muižniekiem mēs padosimies arī turpmāk, bet tikai lūdzam sargāt mūs no viņu pārestībām, lai viņi nedzen mūs ārā no rentējamām mājām, lai pareizticības pieņemšanas dēļ nevajā mūs sasietus kā noziedzniekus pa cietumiem”. Šo lūgumu gubernators nosūtīja b. Donātam, piemitinot: „sakarā ar šo zemnieku lūgumu, aizsargāt viņus no vajāšanām pareizticības pieņemšanas dēļ, lūdzējiem paskaidrojumi pasludināti”. Pēc pienācīgas zemnieku sagatavošanas pievienošanai, tika nolīgta pievienošanas diena. Bet noteiktā dienā pievienoti tika tikai daži, jo vietējais hakenrihters pārējos bija aizdzinis lielceļus labot, nelūkojoties uz to, ka noliktā diena piederēja pie svinamām dienām (17.maijs – cara kronēšanas diena). Sakarā ar pirmiem pievienošanas aktiem viens no hakenrihteriem ziņoja gubernatoram: „pareizticīgie mācītāji pievieno zemniekus pareizticībai, nepieprasot no viņiem personības apliecības; tādai kārtībai var sekot pārpratumi un ļaunprātības gadieni”. Pēc hakenrihtera domām būtu jāpieprasa apliecība no metriskam dzimtsarakstu grāmatām. Skaidris šādas prasības uzstādīšanas nolūgs: kamēr zemnieki ceļos pēc personības apliecībām

un metrikām pa vācu iestādēm, vācu vara atkal vārēs, tapāt kā 1840-tos gados, visādi tos ķircināt un spīdzināt. Viens no hakenriheriem liedzas atļaut izdarīt pievienošanas ceremoniju pagasta namā un ieteica izdarīt pievienošanas ceremoniju vai nu kāda nomātā šim mērķim telpā, vai baznīcā. Tā kā vietējie iedzīvotāji bija pilnīgi atkarīgi no vietējas vācu varas, neviens neiedrošinājās iznomāt telpas pareizticīgam mācītājam. Pat krievu tirgonis Makarovs – Lieala baidījās ka hakenrihters izēdīšot viņu Lieles, ja viņš pretimnākšot mācītājam. Noteikt pievienošanas ceremonijas izdarīšanu pareizticīgo baznīcas nozīmētu piespiest pievienojamos mērīt desmitiem vērst garu ceļu kājām jo lielā daļa pievienojamo piederēja pie „bezzirdzniekiem”. Atkal atkārtojās vecie četrdesmito gadu pievienošanas bremsēšanas paņēmieni.

Pievienošanas apturēšanai atkal pareizticību sāka ķengāt tādos izteicienos, kurus grūti ievietot raksta (Raports mācīt Bežanicka, 20.jūn. 1883.g.). Māc. Tamms, pielikdams klāt oficiālus protokolus, ziņoja bīskapam par vairākiem visnepieklājīgākiem pareizticības ganīšanas gadījieniem, kuros figurē muižnieki un pastori (Tamma rap. 8. un 24. okt. 1883.g.). De dzīgākie muižnieki, lut. mācītāju pavadība, speciāli apbraukāja zemnieku mājas, aģitēja pret pareizticību un draudēja apsūdzēt pareizticīgos mācītājus Peterpilī, jo viņi musinot tautu; viņi draudēja izmest pa durvīm laikā mācītājus, ja tie vēl ieradīšoties izdarīt pievienošanas ceremonijas. Un tiešām, kad mācītāji Tamms un Bežanickis ierādās kādā miestņā, viņiem piestājās muižnieks un lut. mācītāja sūtītie ļaudis ar draudiem un atstāja viņus mierā tikai pēc gubernatora rīkojuma uzrādīšanas (Tamma rap. 8.okt. 1883.g. Nr. 171). Pat luterticīgo mā-

cītāju kundzes bija mobilizētas cīņai pret pareizticību (Tamma rap. 8.okt. 1883.g.). Pareizticīgos arī spieda maksāt nodevas pastorāta un lut. iestāžu uzturēšanai. Pagasta valdes locekļi mēdza ierasties pareizticīgo zemnieku mājās un pieprasīt šos nodokļus. Kad zemnieks pretojas, pagasta policija ņēma ar varu zemnieka lietas un pārdeva tās ūtrupē. Reģistrēti gadījēni, kad pagasta varas vīri saimnieku prombūšanas laikā uzlauzuši viņu klētis un pagrabus un ņēmuši visu, ko uzskatījuši par izūtrupēšanai derīgu. (Rīgas gar. konsistorijas arhīvs, 1884.g. lita Nr. 54; 1885.g. lita Nr. 10). Ar Krievijas valsts likumiem vietējā vara nerēķinājās (sk. nolikumi par Vidzemes zemniekiem 587. un 588. pp., Устав евангелически-лютеранской церкви в России, piezīme pie 608.p., sk. Iekšl. ministr. izskaidrojumu no 25.jūl. 1884.g. Nr. 2688; Указ Сената, 15.maija 1885.g.). Vietējas tiesas vienmēr mēdza atstāt bez ievēribas sūdzības par šādu nelikumīgu nodokļu piedzīšanu no pareizticīgiem. „Ne pareizticīgais zemnieks maksā nodokļus par labu lut. baznīcai, bet nodokļus maksā tā zeme, kuru viņš ir pircis vai nomā, jo Baltija ir zeme, kuras pienākums ir uzturēt vietējo baznīcu,” – tā vācieši attaisnoja savu rīcību.

Vācu muižnieki bez žēlastības spieda laukā no rentes mājām pareizticība pārgājušos zemniekus. Kņ. Šahovskojs savā arhīvā savācis spilgtu šādu ekonomisko spaidu virkni (sk. Kņ. Šahovskojs, arhīvs. III). Reģistrēts gadījens, ka lut. mācītājs Hristofs sludinājis saviem draudzes locekļiem; „Grāfs (Štachelbergs) visus jūs padzīs no vietām, ja jūs pieņemsiet šo ... pareizticību, un pieņems saimniekus, kuri turās pie vienas ticības ar grāfu”. (Šahovskojs, III. 29). Tādos apstākļos pareizticīgie pārdzīvoja īstus ekonomiskā terora laikus. Daži meklēja glābiņu izceļoša-

nā no dzimtenes, bet uz vietas paliekošie pareizticīgie noderēja saviem tautiešiem par dzīvu brīdinājumu; „pārejiet pareizticība un arī jūs paliksiet tāpat kā mēs „bez maizes un pajumtes”” (sk. Šahovska arhīva gr. Tizenhauzena vārdus). B(īskops) Donāts rakstīja par kurzemniekiem: „Reta nedēļa paiet, kad pie manis neienāk sūdzības par pārestībām, kuras tiek pielietotas pret pārgājējiem pareizticībā. „Dundagas pagasta pat nolūks pāriet pareizticība tiek sodīts kā noziegums. Vienam jauneklim piespriesti 16 (žagarus sitieni tikai par to, ka viņš izteicis nodomu pāriet pareizticībā. Otris zemnieks aplikts ar naudas sodu tikai tāpēc, ka devis nakts mājas pareizticīgam skolotājam Kalniņam. Divas pareizticīgas ģimenes kopā ar bērniem noturētas apcietinājumā vienas telpās ar dzīvniekiem tikai tādēļ, kā pārgājušas pareizticībā. Pat jūras zāli, kuru jūra izsviež uz krasta un kuras savākšana zemes mēslošanai vienmēr ir bijuši atļauta visiem, tagad aizliegts pareizticīgiem vākt; ja jūs būtu luterticīgi, varētu vākt, bet pareizticīgiem to nav brīv vākt”. (B(iskapa) Donāta eparhijas gada pārskats. 15-16. 1. 1885.g.; Konsistorijas arhīvs). 1886.g. Nr. 118; ziņojums oberprokuroram, 1886.g. 15.maijā Nr. 2100.). „No tā laika, kad pagājušā vasarā mēs pārgājām pareizticībā, mēs no visām pusēm ciešam pārestības piesmiešanu un ķengāšanu...” Tā rakstīja Donātam jaunpievienotie, lūgdami pēc aizbildniecības un aizstāvēšanas.

Bet nelūkojoties uz visām šādām pārestībām, pievienošanās pareizticībai notika bez mitēšanās. Pievienodamies pareizticībai, latviešu un igauņu zemnieki apzinīgi gāja cauri visām mocībām un ciešanām tapāt kā četrdesmitos gados un vajag būt vai nu aklam, vai negodīgam, lai apgalvot, ka šie zemnieki ir pieņēmuši pareizticību aiz materiāliem aprēķiniem. Lai izlaidinātu šo

ļauņprātīgo apvainojumu, Donāts no jauna laida klajā bīskapa Filareta I rakstu: „Latviešu un igauņu pāriešana no luterticības pareizticība” (Странник, 1884.g. 1.). „Vāciešu rīcība kā dzīve, tā presē arī tagad, - pareizi konstatē b. Donāts, - tīri tāda pati kā 40 g. atpakaļ” (ibidem). B. Donāta laikā (1882.-1887.) eparhija pievienojās pareizticībai 15652 latvju un igauņu zemnieki, pie kam šī kustība tagad ietvēra dažus tādus (visvairāk Igaunijas) novadus, līdz kuriem četrdesmitos gados tā nesniedzas. 1885. gadā pievienošanās vilnis ietvēra arī Kurzemi, kur 1885.g. pievienojas pareizticībai 1173 cilvēki, 1886.g. – 1081, 1887. – 305.

Tāpat kā priekšteči b(īskops) Donāts pret pareizticīgiem latviešiem un igauņiem izturējās ar vissdziļo un sirsnīgo labvēlību un darīja viņu labā visu, kas vien bija iespējams. Viņš cītīgi turpināja igauņu un latviešu draudzēs baznīcu un skolu celtniecību. 1885.g. 23.decembrī viņš arēķina Donāta laikā tika pabeigta Rīgas katedrāles būve. Katedrāles celšana kopsummā izmaksāja 651.564 rub. 1884.g. 26.aprīlī būvkomisija nodeva Katedrāli eparhijai. 1884.g. 28.oktobrī katedrāle tika svinīgi iesvētīta. Tā paša gada 1.novembrī Rīga tika iesvētīta Baltijas brālības līdzekļiem atjaunotā Sv. Gara baznīca. Šīm mērķim brālība ziedoja 27.000 rub., bet jau nākošā gada 16.janvārī Sv. Gara baznīcu nezināmi ļaundari uzspridzināja un brālība to uzcēla no jauna 1887.gadā.

Liels sasniegums bija garīgas skolas ēkas celšanas izbeigšana. Sinodei šī ēka izmaksāja 209 596 rub. 1886.gada rudenī garīgā skola novietojas šai jauna un virspusēji ērtā ēka.

Skolu un baznīcu celtniecībai uz laukiem, tāpat kā agrāk, ceļā stāvēja vācu muižniecība, kura visādi mēdza izvairīties no baznīcām un skolām vajadzīgo zemes gabalu pārdošanas

pieņācīgā vietā (sk. arhīvs Kņ. Šahovska). Tikai 1886.g. Donātam izdevās sasniegt cara apstiprinātu noteikumu izdošanu par zemes atsavināšanas kārtību pareizticīgo baznīcu un skolu vajadzībām padarīja baznīcu un skolu celtniecības jautājieni Baltijā vēl asaku, bet tagad pēc Manaseina revīzijas un Baltijas politisko vērtību pārvērtēšanas varēja jau cerēt, ka vācu pretestība sv. darbam mazināsies. Tas pa daļa notika krievu nacionālisti – politiķi cerēja izlietot pareizticīgo baznīcu latviešu pārkrievošanas mērķiem par ieroci. Bet baznīca un vairums tās darbinieku atturējās no šīs politikas sekmēšanas.

Garīgo mācību iestāžu dzīvē Donāta laiks bija spilgta uzplaukuma laiks. Pret garīgo skolu un garīgo semināru b. Donāts izturējās ar neliekuļotu sirsnību. Donāta ierašanās viena vai otra no šīm mācības iestādēm vienmēr bija īsti svētki šo skolu audzēkņiem. Tēvišķi viņš izturējās pret visiem audzēkņiem bez tautības izšķirības un vienmēr viņš bija gatavs tēvišķi iedziļināties audzēkņu likteņos. „Lai neviens nedomā jums pārmet, ka jūs no zemas kārtas cēlušies. Kristus apustuļi arī bija cēlušies no tādiem pat tautas slāņiem kā jūs. Pieminēt, ka arī jūs visi esat aicināti šurp, lai sagatavotos sv. apustuļu darbam” (no Donāta sprediķa). Donāta laikā garīgā skolā un seminārā stipendiju skaits atkal tika palielināts. Latviešu un igauņu zemnieku aprindās g. seminārs bija kļuvis tik populārs, ka katru gadu uz pieņemšanas pārbaudījumiem saplūda daudzkārt vairāk bērnu, nekā varēja pieņemt. Revīzijas atkārtoti konstatēja priekšzīmīgo semināra nostādījumu. Semināra audzēkņi pamatīgi studēja mācību programmā paredzētās zinātnes un bija viņu vidū radusies pašdarbība. Starp citu semināristi latvieši nodibināja savu „Pērkona kori”, kurš drīz vien izvērtās par vienu no labākām

vīru koriem visā Latvijā. Kora uzstāšanos ar visdziļo atzinību tauta uzņēma kā pilsētu, tā uz laukiem. Šis koris bauda tautā popularitāti līdz šai dienai. Daži semināristi darbojas toreizējos dienas laikrakstos un mēnešrakstos. Ar saviem pirmiem literāriskiem mēģinājumiem tie uzstājas seminārā savā žurnālītī „Nobis et posterietati”. Semināristu latviešu vidū valdīja nopietns un veselīgs latviskums. Šo latviskumu semināra abiturienti nesa tautā pēc tam, kad viņi tūdaļ pēc semināra nobeigšanas ieņēma dzimtenē skolotāju un mācītāju vietas, bet laba daļa no semināra abiturienti iestājās augstskolās un nāca atpakaļ tautā kā advokāti, ārsti, inženieri, pedagogi, ierēdņi un pauda to pašu veselīgo nacionālisma garu. Apmēram tādas pašas noskaņas valdīja arī igauņu tautības semināristu vidū. Kā vienai, tā otrai tautai seminārā izauguši izcilus darbinieki. Igaunijas pirmie valsts galvas Poska un Petss – Rīgas garīga seminārā audzēkņi. Mūsu pirmais kāra ministrs Jānis Zālīts un bij. ministri: Bitte, Arājs, Aroniets – semināra audzēkņi. Visos resoros Latvija ir sastopami augsti kvalificēti darbinieki no semināristiem.

Pareizticīgo tautskolu skaits Donāta laika pieauga tikpat strauji, kā pieauga pareizticīgo latviešu un igauņu skaits, jo visās jaunatklātās draudzes nekavējoši tika dibinātas pareizticīgo skolas. Pateicoties rosīgai semināru darbībai, ar katru gadu mācības spēki skolas kļuva labāki. Skolas tautā guva ar vien lielāku piekrišanu. Luterticīgo bērnu pieplūdums dažās skolās sāka pieņemt tādus apmērus, ka luterticīgo skolnieku skaits sāka pārsvērt pareizticīgo skaitu. Bet, pateicoties mācības spēku lojalitātei, nekādus sarežģījumus šīs apstākļi neradīja. B. uz šo apstākli tā skatījās: „saradinājušies skolā, tie arī turpmāk dzīvē mierīgi sadzīvos”.

Kā tautā, tā garīdzniecībā Donātam bija labsirdīga tēva reputācija. Lai tuvinātu mācītājus tautai, Donāts ieteica mācītājiem pēc iespējas biežāk apmeklēt draudzes locekļus viņu mājās: „stiprināt tos ticībā, tuvu pieiet arī to laicīgām vajadzībām un visādi tos atbalstīt”. Viņa laikā draudzes sāka organizēties draudžu kori, kuri kuplināja dievvārdu noturēšanu. Šie kori daudz vietas kļuva par tam šūniņām, apkūrām radās visādi kulturālie pasākumi. Tika vāci neieredzēja b. Donātu un sirsnīgi priecājās, kad 1887. gada 27. martā Donāts tika pārvietots uz Podoliju. Donāta pārceļšanu vāci izskaidroja ar savu iespaidu atjaunošanos augstās Pēterpils aprindās, kamēr viņi centās miermīlīgo Donātu nostādīt par vietējās sabiedrības „miera traucētāju”. Bet velti priecājās vācieši.

Donāta vietā Rīgā ieradās bīskaps Arsenijs (Brjancevs). Viņš bija cēlies no nabadzīgām aprindām. Tikai pateicoties savām gara dāvanām un enerģijai, b. Arsenijs sasniedza augstāko izglītību un vēlāk – izcilus stāvokli sabiedrībā. Uz Rīgu viņš pārnāca no Pēterpils, kur ieņēma garīgas akadēmijas rektora posteni. Arsenijs ieradās Rīgā 1887. g. 11. maijā. Viņa darbība Rīgā un Baltijā noritēja neizsakāmi un nesalīdzināmi labvēlīgākos apstākļos nekā visu citu viņa priekšgājēju laikā. Pēc Manaseina revīzijas un tai sekojošām reformām pareizticībai nesamierināmi naidīgā vācu vara sašaurinājās un vācu iespaids Baltijā stipri samazinājās. 175 gadus (1710. – 1885. g.) Krievijas valdība bija ļāvusi vāciešiem pilnīgi valdīt un rīkoties Baltijā. Iestādēs, skolās un tiesās no 1885. gada sāka vadīt krievi, tikai, par nožēlošanu, vadošās aprindas izgāja uz latviešu pārkrievošānu. Jau pašā pirmā iestāšanās runā Arsenijs ziņoja, ka viņš nācis uz Baltiju kalpot tikai sv. pareizticībai un nostiprināt

pareizticīgo dzīvi uz sv. Kristus miera un mīlestības pamatiem. 10 gadus no vietas (1887.-1897.g.) Arsenijs apbrīnojami enerģiski strādāja savas eparhijas pacelšanas un izkopšanas darbus, piegriežot vērību pareizticības nīdētājiem tikai tad, kad viņi arī jaunos apstākļos mēģināja uzbrukt pareizticībai. Pats viņš uzbrukumā nekad negāja, bet tikai aizstāvējās. Šāda taktika deva viņam iespēju visu savu lielo enerģiju gandrīz nedalīti ziedot pozitīvam darbam vietējo pareizticīgo labā. Viņš juta aiz sevis valdības un vietējo krievu ierēdņu un iestāžu atbalstu vajadzības gadījumā.

Arh. Arsenija sasniegumi dievnamu celtniecība milzīgi. Dievnamu trūkums, esošo dievnamu trūcīgums bija viens no vissāpīgiem jautājumiem vietējo pareizticīgo dzīve. Dievvārdu noturēšana nepiemērotās telpās jau pati par sevi sarūgtināja pareizticīgos. „Jau 30 gadus esmu pareizticīgs un ar ilgošanos cerēju ieraudzīt īstu dievnamu mūsu draudzē,” – žēlojās kāds vecs igaunis b. Donātam, „jo šis lūgšanas nams mūsu draudzei ir par mazu. Ne tikai mums veciem un bērniem, bet arī stipriem vīriem viņā grūti nostāvēt dievvārdus. Kristus dēļ dod mums īstu dievnamu”. Nepietiekošās dievnamu telpas deva ienaidniekiem pamatu piesmēt un ķengāt pareizticību. Arsenija laikā Baltijā uzceltas 67 jaunas pareizticīgo baznīcas: Vidzemē – 30, Kurzemē – 18 un pārējās Igaunijā. Šo milzīgo darbu Arsenijs veica galvenā kārtā ar sinodes asignētiem līdzekļiem: 1886.g. sinode asignēja 300.000 r., 1890.g. – 420.000 r. un 1895.g. – 500.000 r. Krietnas summas baznīcu celtniecībai Arsenijs saņēma no ziedotājiem, kuru starpā bija arī ķeizars Aleksandrs III. un cara ģimenes locekli. No ziedotāju samedstām summām Arsenijs uzcēla 18 baznīcas. Baznīcu celtniecībā Arsenijam palīdzēja arī

vietējās brālības ar saviem ziedojumiem. Baznīcu apgādāšanai ar zvaniem Arsenijs griezās pie kara ministrijas un lūdza ziedot veco lielgabalu metālu; tiešām viņš saņēma 1889.g. 960 pudus, bet 1891.g. 1000 p. metāla, kas deva iespēju apgādāt baznīcas ar zvaniem. Gandrīz visās draudzēs, kur Arsenijs cēla baznīcas, viņš cēla telpas arī klēram, bet kur remontēja baznīcas, tur remontēja arī klēra mājas. Bagātākās draudzēs Arsenijs skubināja vai nu pirkt, vai celt klēra ēkas.

Arsenijs vēlējas, lai blakus baznīcai stāvētu draudzes skola. „Baznīca un skola viena otru pušķo,” parasti sacīja Arsenijs. Ja draudzē, kurā Arsenijs cēla baznīcu, nebija savas skolas ēkas, viņš spēra visus soļus, lai arī skolās ēka tiktu uzcelta. Arsenija laikā uzceltās pa visam vairāk kā 50 skolu ēkas.

Ja Arsenijs nebūtu atstājis Baltijai citu nekādu mantojumu, kā tikai uzrādītas baznīcu, skolu un klēru ēkas, tad arī šis mantojums būtu atzīstams tomēr par ļoti vērtīgu. Diezin vai vēl kāds no Baltijas darbiniekiem varēs šāda mantojuma atstāšanas ziņā konkurēt ar arhibīskapu Arseniju. Vairāk kā puse no Arsenija laikā celtām ēkām atrodas Latvijā.

Bet Arsenija veicīgais un sekmīgais darbs redzams ne tikai celtniecībā. Viņa enerģija sacēla rosību visās eparhijas dzīves nozarēs.

Garīgās mācības iestādes viņa laikā tika paplašinātas. Garīgā seminārā un skolā pieņemamo audzēkņu normu viņš paaugstināja katrā uz 30 vietām. Jau tas bija ieguvums. Samērīgi viņš pavairoja arī stipendiju skaitu. Stipendijas tika sadalītas vienlīdzīgi starp latviešiem, igauņiem un vietējo garīdznieku bērniem. Pirmās divās grupās ietilpa zemnieku bērnu stipendijas. Lai atvieglotu uzturēšanos seminārā arī tiem audzēkņiem kuri

savu sekmju dēļ, jeb citu iemeslu dēļ nevārēja iekļūt stipendiātu skaitā, Arsenijs paplašināja internātu, kurā par neaprotāmi lētu maksu, - 50 r. mācības gadā, audzēkņiem piešķīra dzīvokli un tādu pašu uzturu kā stipendiātiem. Krievu zemnieku bērniem seminārā stipendiju nebija, bet Arsenijs atļāva viņiem piešķirt garīdznieku bērnu neaizņemtās stipendijas ar noteikumu, ka šādiem stipendiju pieprasītājiem jāpārvalda viena no vietējam (īgauņu vai latviešu) valodām. (Журнал семинарии 1891.g. Nr. 6 un 1892.g. Nr. 1). (Sakarā ar šo Arsenija rīkojumu sino-des oberprokurors jokodams prasīja Arsenijam, vai viņš nedomājot denacionalizēt vietējos krievus, bet Arsenijs atbildēja tīri nopietni: „man jāpiedzīvo šeit daudz neērtību šo valodu neprāšanas dēļ, tāpēc es gribu izglābt nākošos darbiniekus no šādām neērtībām”). Kā jauninājumu Arsenijs ieveda semināra programmā medicīnas zinību pasniegšanu, lai semināra abiturienti spētu sniegt pirmo medicīnas palīdzību saviem skolniekiem un draudzes locekļiem nelaimēs gadījumos. Šim jauninājumam, starp citu, bija tādas sekas, ka daži semināra abiturienti devas uz universitāti studēt medicīnu. Arsenijs ļoti interesējās par seminārā ierīkoto svētbilžu gleznošanas klasi, kuru viņš visādi centās atbalstīt. Šī Arsenija aizraušanās atvēra dažiem semināristiem ceļu uz mākslās akadēmiju. Enerģijas pārpilnā Arsenija daba modināja enerģiju garīgo mācības iestāžu mācības spēkos un audzēkņos. Šo iestāžu darbs attīstījās izcilus sekmīgi. Skolotāju un mācītāju amatos semināra abiturienti darbojas ar lielām sekmēm. Pateicoties tai vērībai, kuru Arsenijs piegriezta dziedāšanas pasniegšanai semināra, abiturienti bija veicīgi dziedāšanas pie kopēji tautā. „Pērkona koris” seminārā sasniedza lielus panākumus un sabiedrībā plašu atzišanu. Kaut gan

oficiāli šis koris netika atzīts, bet viņš uzstājās Rīga un provincē. To zināja Arsenijs un semināra priekšniecība, bet kori neiznīcināja.

Draudžu dzīves izveidošanai un pacelšanai Arsenijs spēra noteiktus soļus. Draudžu apgādniecības Arsenijs ievada visās draudzēs. Tagad zemnieku izvēlētie priekšstāvji ņēma aktīvu dalību draudzes lietās. Baznīcas bibliotēkas uzplauka tādā mērā, ka varēja jau apkalpot ne tikai garīdzniecību, bet arī tautu. Dievvārdi tagad jau visur tika noturēti skaidra latvju valodā, jo mācītāju latviešu skaits bija kupli pieaudzis un arī krievu tautības mācītāji bija pilnīgi piesavinājuši latvju valodu. Blakus baznīcas sprediķiem mācītāji Arsenija ierosināti, sāka sarīkot ārpus dievvārdiem priekšnesumus tautai, kuplinot tos ar koru dziedāšanu; tajos piedalījās arī laicīgie inteligētie spēki. Sāka iznākt speciāls eparhijas žurnāls. Tika uzsākta speciālu konfesionālu brošūru izplatīšana tautā. Blakus koru dziedāšanai tika praktizēta „tautas dziedāšana” kā baznīcas, tā reliģiozo priekšnesumu laikā. Visus šādus soļus liela mērā veicināja tas apstāklis, ka draudzēm tagad bija pienācīgi dievnami un skolas. Pateicoties draudžu skaita pieaugumam, vairojās to punktu skaits, no kuriem pareizticīgā baznīca varēja runāt ar tautu. Draudžu locekļu konfesionālās pašapziņas pacelšanai Arsenijs nodibināja speciālu komisiju vietējās pareizticīgās baznīcās pagātnes pētīšanai. Kad šīs komisijas darbi sāka nākt klāja, tauta guva iespēju iepazīties ar tiem apstākļiem, kādos pareizticība ienāca Latvijā un ar to lomu kādu tā spēlēja tautas dzīvē. Tauta tagad varēja skaidri redzēt, ka pareizticība ir vienīgā konfesija, kura latvju tautai nav uztiepta ar „zobena un uguns” palīdzību (kā katolicisms), kura nav viss kungus spaidiem ievesta (kā

protestantisms), bet kuru pašas tautas sirdsapziņa izvēlējusies, un ka pareizticība liktenīgos brīžos ir bijusi ar tautu un par tautu kā īsts tautas sargeņģelis.

Arhibīskaps daudz rūpējās par tautskolām. Lai pavairotu cenzētu mācības spēku piegādāšanu tautskolām, Arsenijs panāca Ilūkstes garīgās sieviešu skolas programmas paplašināšanu tādā mērā, ka tās abiturientes varēja ieņemt mājskolotāju un tautskolotāju vietas. Skolas tika cītīgi apgādātas ar „skolu bibliotēkām”, kurās ietilpa grāmatas skolotāju un skolnieku vajadzībām. Lai pamudinātu mācības spēkus cītīgāki strādāt skolās, Arsenijs ieveda gratifikācijas čaklākiem un veicīgākiem skolotājiem (Журнал училищного совета 1888.g. Nr. 22). Skolu apgādniecības deva iespēju zemnieku izvēlētiem delegātiem vienmēr būt lietas kurā visās skolu darīšanās. Lai paceltu skolu sasniegumus, Arsenijs pagarināja mācības gadu. Pēc 1870.g. mācības plāniem mācības gads bija noteikts „no 1.novembra līdz 1.aprīlim”. Arsenijs noteica pilsētu skolām 10 mēnešu garu mācības gadu, bet lauku skolām – seši mēneši. Arsenijs sasniedza Sinodes asignējumu palielināšanu tautskolām. Pareizticīgo skolu skaits Arsenija laikā jau sniedzās pāri 500 un 1895/96.mācību gadā pareizticīgo skolnieku skaits bija 16980. Sakarā ar krievu valdības pārkrievošanas politikas sākumu 80-to gadu beigās, arī pareizticīgo tautskolās sāka pasniegt mācības krievu valodā, bet tas notika uz valdības pavēli. Krievu valodas pasniegšanas pastiprināšanu pieprasa arī daži Arsenija cirkulāri (sk. Arsenija priekšlikumu 1887.g. 10.nov. Nr. 235): „Krievijas pilsoņiem viņu pašu labā jāprot valodā”, motivēja Arsenijs uzstādīto prasību. Karstākie pārkrievošanas politiķi vēlējās ieraut pareizticīgo baznīcu šai virzienā un izlietot

to kā pārkrievošanas ieroci, bet tas viņiem neizdevās, jo draudzēs darbojās jau daudz mācītāji un skolotāji – latvieši, kas neatbalstīja pārkrievošanu. Arhibīskapu Arseniju nevar saukt par karstu pārkrieivotāju, kaut gan krievu nacionālists viņš bija. Konfesionālā ziņā Arsenijs nebij agresīvs, - viņš netiecās pēc iekarojumiem uz citu konfesiju rēķina, bet tos, kas paši izsacīja vēlēšanos pievienoties pareizticībai, viņš nenoraidīja. Kad viņš bija pieņēmis savā draudzē jaunpievienojušos locekļus, tad, neskatoties uz pievienoto tautību, viņš par tiem rūpējās un tos aizstāvēja kā savas baznīcas īstos bērnus. Arsenija laikā no luterticības pareizticībā pārgāja: 1887.g. – 2044; 1889.g. – 1047; 1890.g. – 1140; 1891.g. – 1167; 1892.g. – 1144; 1893.g. – 1128; 1994.g. – 1202. (Vācu rakstos, piem. Baltish. Monatshr. Nr. 7. 1895.g. pārgājēju skaits uzradīts mazliet lielāks). Šie dati ņemti no oficiāliem eparhijas pārskatiem. Pilnīgi saprotama lieta, ka minētie „zaudējumi” gāja pie sirds luterticīgo garīdzniecībai un vietējai muižniecībai. Kā lut. garīdzniecība, tā vācu muižniecība tīri dabīgi vēlējās atturēt luterticīgos no pāriešanas pareizticībā, bet arī pārgājušos atdabūt atpakaļ. Vēl Donāta laikā vietējie vāci ierosināja projektu par seši mēnesi ilgā pārbaudīšanas termiņa atjaunošanu.

Šis vācu ierosinājums piekrišanu valdības aprindās neieguva. Tad muižnieku šefs, barons Meiendorfs, uzsāka cīņu no citas puses. Iepriekšējos gadu desmitos bija sakrājies kāds skaits tādu personu, kuras formāli bija pārgājušas pareizticībā, bet izvairījās izpildīt pareizticīgās baznīcas locekļu pienākumus. Meiendorfs centās ieskaidrot krievu valdībai, ka visas šādas personas pārskaitāmas atpakaļ luterticībā, bet savos iesniegumos valdībai pielaida acīmredzamas kļūdas, kā uzrādīdams šādu personu

skaitu, tā dodot paskaidrojumus sakarā ar šo parādību. Krievu valdība pamanīja bar. Meiendorfa kļūdas un visus viņa iesniegumus noraidīja. Meiendorfa iesniegumi iztīrāti gubernatoru Šahovskoja un Zinovjeva un Sinodes oberprokurora ziņojumos ķeizaram (sk. Архив кн. Шаховского, III. 51-85; Добрышин, К истории православия в Прибалт. Крае 64-99 un 128-138; Православие и лютеранство в Прибалт. крае, 49-115). Tādu personu, kas bija pārgājušas pareizticībā, bet izvairījās izpildīt pareizticīgo pienākumus, Arsenija laikā bija ap. 12000. Pareizticīgiem garīdzniekiem valsts vara liedza izslēgt šādas personas no pareizticīgo sarakstiem, bet luterticīgiem garīdzniekiem tā liedza pieņemt viņus savos sarakstos. Abu konfesiju garīdzniecību stāvoklis bija ļoti neērts. Izeja no tā tika atrasta tikai sirdsapziņas brīvības likuma pasludināšanā 1905.g. Līdz 1905. gadam abu konfesiju garīdzniekiem bija jāpiedzīvo daudz nepatīnamu un rūktu momentu. Vispāri vietējās, karojošās vācietības uzstāšanās pret pareizticību pēc Manaseina revīzijas un tai sekojušām reformām kļuva arvien rāmāka un klusāka. Arsenija laikā reģistrēti tikai daži spilgti gadījieni.

Starp Arsenija īpatnējiem soļiem vēl jāatzīmē klosteru dibināšana Baltijā. Rīgā 1893.gadā tika nodibināts Sv. Trijādības sieviešu klosteris, kurš radās, pateicoties galvenā kārtā kņ. Mansurovas līdzekļiem un enerģijai un Arsenija sirsnīgai atbalstīšanai. Klosteris no paša sākuma tika nostādīts ļoti labi, jo Mansurovu ģimene savus līdzekļus nežēloja un ziedoja vēl klosterim visus savus spēkus. Blakus tīri reliģioziem uzdevumiem šis klosteris no paša sākuma attīstīja plašu labdarību un sāka strādāt tautas izglītības laukā, nodibinot klosterī patversmi un skolu.

Rīgā pie bīskapa nama Arsenijs nodibināja arī vīriešu klosteri sv. Aleksijam par godu šī klostera atklāšana notika 1896. gadā. Igaunijā Arsenijs nodibināja Pjuhticas sieviešu klosteri.

Savus celtniecības darbus Arsenijs kuplināja ar garīdznieku atraitņu un bāreņu patversmes celšanu Rīgā Miera ielā. Patversme ir 24 nelieli dzīvokli. Nams celts pamatīgi un ērti ierīkots.

1897.g. virsbīskaps Arsenijs pārgāja uz plašāku darba lauku, uz Kazaņu.

Virsbīskapa Arsenija vietā Rīgā ieradās bīskaps Agafangels (Preobraženskis), kurš Rīgas eparhiju pārvaldīja 13 gadus (1897.-1910.g.). Darbs starp tā sauktiem Krievijas „cittautībniekiem” Agafangelam nebija sveša, jo viņa darbības agrākas vietās, - Toboļskā un Irkutskā, viņam nācās strādāt „cittautībnieku” labā. Rīgā viņš ieradās jau ar noteiktu „cittautībnieku” drauga reputāciju. Pret latviešiem un igauņiem viņš vienmēr izturējās labvēlīgi, lai gan visvairāk viņš uzticējās krieviem. Viņš sekmīgi turpināja baznīcu un skolu celtniecības darbu. Viņa laikā kā tagadējā Latvijā, tā tagadējā Igaunijā uzcelti plaši un stalti dievnami un skolu nami. Daži dievnami, kuri, draudzes locekļu skaitam pieaugot, bija pa maziem draudzes vajadzību apkalpošanai, Agafangela laikā tika paplašināti (piem. Rīgas Debesbraukšanas draudzes dievnams). Eparhijas labā b. Agafangels neskopojās pat ar saviem personīgiem līdzekļiem; tā, Rīgas Jūrmalā (Buļļos) bīskapa namu un baznīcu b. Agafangels cēlis uz personīgo līdzekļu rēķina.

Agafangels sekmīgi turpināja eparhijas un draudžu noorganizēšanās darbus. Ieturot un turpmāk kādu attīstot savu priekšgājēju spertos soļus šai laukā, Agafangels spēra arī tīri jaunus soļus. Nodibinājis pie Rīgas Katedrāles izglītības biedrību un

tautas bibliotēku, viņš ieteica darīt to pašu arī citām draudzēm. Īsā laika Rīgas Katedrāles bibliotēkā izauga par plašu grāmatu krātuvi, kura savākti izcilus darbi reliģijā, baznīcas vēsturē un dažos sabiedriskos jautājumos, piem. piegriezta ļoti nopietna vērība pretalkohola jautājenam. Apzinoties periodiskās preses lielo nozīmi sava laikmeta tautas dzīvē, Agafangels piegriezām ļoti nopietnu vērību eparhijas periodiskai presei; blakus oficiālam eparhijas orgānam, kuru izdeva krievu valodā, tika izdoti arī priekš latviešiem un igauņiem reliģioza satura žurnāli viņu valodās, piem. „Pareizticīgo latviešu vēstnesis”. Šī ideja nebij tīri jauna, jau Filarets I. sapņoja par pareizticīgās periodiskās preses dibināšanu priekš latvjiem un igauņiem, bet viņš nepaguva realizēt šo savu sapni. Viņa pēcnācējs b. Platons 1856.gada iesāka izdot žurnālu „Училище благочестия” trijās valodās: krievu, latviešu un igauņu. Bet šo žurnālu nežēlīgi spieda toreizēja vācu cenzūra. Sinode žurnāla izdošanu atļāva Platonam jau 28.marta 1852.g., bet vietēja vācu vara šo atļauju attiecināja tikai uz krievu valodā izdodamo žurnālu. Iesākās sarakstīšanās ar Pēterpili, kura tikai 1856.g. izbeidzās labvēlīgi Platonam. Kad Platons 1856.g. bija iecēlis par šī žurnāla redaktoru ievērojamo Ņikanoru (Brovkoviču), toreizējo Rīgas semināra rektoru, un gribēja laist klajā pirmo žurnāla numuru, jau iepriekš apbruņojies ar Pēterpils cenzūras komitejas atļauju, vietējā vācu vara. Platonam paskaidroja, ka Pēterpils atļauja attiecoties tikai uz žurnāla krievu tekstu, bet žurnāla rakstu tulkojumi latviešu un igauņu valodās esot padoti vietējai vācu cenzūrai, pie kam aizrādīja, ka latviešu un igauņu žurnāla tekstu uzdots cenzūrēt vācu ierēdņiem Šmidtam un Kruzenšternam. Lai gan Platonam šāda rīcība izlikās pretlikumīga un viņš tūdaļ uzsāka sarakstī-

šanos ar Pēterpili, tomēr faktiski viņam bij jāpadodas vietējās varas rīkojumam. Ņikanors savās atmiņās ar dziļu sašutumu atzīmē: „mani un ne tikai, bet arī arhibīskapu Platonu, un ne tikai arhibīskapu Platonu, bet arī Sinodi nekaunīgā vietējā vācu vara nekautrējās piesmieta, padodot kompetentus pareizticīgo domu izpauzumus, kompetenti pārbaudīt, vietējā vācu neprašas policista cenzēšanai”. (Dr. theol. arhibīskapa Ņikanora (Brovkoviča) atmiņas). Šai žurnālā, piem., bija domāts iespiest artiķeļi: „Luterticīgā ārsta pāriešana pareizticībā”, bet vietējais cenzors noliedza šādu artiķeļi ievietot žurnālā. Platona griezās ar sūdzību pie ģenerālgubernatora Suvorova un saņēma atbildi: „Arī pēc manas pārliecības, ņemot vērā vietējos apstākļus un to iespaidu, kādu šis artiķeļš var darīt uz vietas, artiķeļa drukāšana nevar tikt atļauta”. Ļoti nožēloju, ka Jūs, virsgan, šādam uzskatam nepiekrīti. Variet griezties pie augstākas varas, varbūt viņa Jums piekritīs”. Šādi apstākļi Baltijā pastāvēja līdz 1888.g., kad Baltijā tika atsvabināta vismaz pareizticīgo prese no vācu jūga un nodibināta atsevišķa pareizticīgo garīgā cenzūra (sk. Sinodes rīkojumu, Рижские епархиальные ведомости № 10). Nelūkojoties uz tādiem apstākļiem, b. Platona žurnāls pastāvēja līdz 1867.g., kad tas tika galīgi nospiests. B. Agafangels tā tad realizēja b. Filareta I sapņus un b. Platona mēģinājumus. Lai paceltu savos līdzstrādniekos darba enerģiju, Agafangēls sāka sasaukt speciālas garīdznieku sapulces, kurās visos sīkumos tika apspriesti tekošie baznīcas dzīves jautājumi. Šādām sapulcēm viņš sāka piešķirt arvien plašāku darbības programmu un apjomu pieaicinot tajās arī baznīcas, skolu un brālību darbiniekus un draudžu laicīgos pārstāvjus. 1905.g. viņš radīja pirmo Krievijā eparhijas koncila paraugu. Progresīvā prese apsveica šo jauni-

nājumu, bet reakcionārā nosodīja. Tomēr neapšaubāms ir tas, ka šis Agafangela solis bija kanoniski pareizs un dziļi lietderīgs. Ap. 1905.gadu sabiedriskie un politiskie apstākļi prasīja, lai visi baznīcas spēki tiktu mobilizēti baznīcas dzīves turpmākai izveidošanai un baznīcas interešu aizstāvēšanai. Šādas rīcības metodēs labās sekas nelika sevi ilgi gaidīt. Kad iznāca sirdsapziņas brīvības likums (1905.g. oktobrī), pareizticības naidnieki šeit gavilēja un priecājās. Vieni cerēja, kā visi latvieši un igauņi atkritīšot no pareizticības, bet otri bija mērenāki savās cerībās un noteikti ņēmās apgalvot kā vismaz deviņas desmitās daļas to pareizticīgo, kurus 60-tos un 80-tos gados vācieši uzskatīja par pareizticībai neuzticīgām, tagad atkritīšot no pareizticības. Beidzot, neviens no pareizticības nīdētājiem nešaubījās, ka vismaz bar. Meiendorfa galvotie 50.000 pareizticībai neuzticīgie tagad atkritīs no pareizticības. Dzīves īstenība pierādīja, ka visi šādi pareizticības naidnieku sapņi ir tikai maldīgi un nedibināti. Sakarā ar sirdsapziņas brīvības likuma uzsludināšanu atkritēji radās visās konfesijās un, proporcionāli ņemot, pareizticības zaudējumi nebij lielāki par citu konfesiju zaudējumiem, bet viens apstāklis bija pavisam negaidīts priekš pareizticības nīdētājiem: arī pēc sirdsapziņas brīvības izsludināšanas ticīgie nemitējās pievienoties pareizticībai. Pareizticība Baltijā kļuva vēl stabilāka nekā agrāk un viņas popularitāti nemazinājās, bet auga. Šeit lieli nopelni pieder Agafangelam. Briesmīgos soda ekspedīcijas terora laikos (1905. un 1906. gados), kad latvju tautas naidnieki bija sadomājoši nospīest latvju tautā sociālo un ekonomisko atmodu tādā pat veidā, kādā pagājušā gadu simteņa četrdesmitos gados bija domāta latviešu nacionālas atmodas nospiešana. Agafangels (tāpat kā 40-to gadu pareizticīgie virsgāni) noteikti no-

stājas par vajājamo aizstāvi. Nespēdams viens pats veikt vajājamo aizstāvēšanas darbu, viņš nodibināja speciālu „glābšanas komisiju” un ieteica visiem pareizticīgiem garīdzniekiem ņemt dalību vajājamo glābšanā. B. Agafangels un mācītāji glāba kā pareizticīgos, tā luterticīgos, ko var apliecināt daudz izglābtie no nāves. Daudzi tika glābti, bet Agafangels ar to neierobežojās jo viņš nodibināja vēl atsevišķu komitēju: „palīdzības sniegšanai tiem, kas cietuši no Baltijas nedienas” un pavēlēja visās baznīcas vākt dāvanas šiem cietušiem par labu. Vietējo apstākļu pazinēji pravietoja, ka Agafangelu un viņa līdzstrādniekus gaidot Irinarha, Filareta, Fazanova un citu liktenis, bet Agafangels neļāvās iebiedēties, viņš drošsirdīgi izpildīja Rīgā pareizticīgo virsgānu tradicionālo pienākumu pildīšanu. Kaut arī liela vara un pilnvaras bija vācietim gen. - gub. Melleram – Zakomeļskim, tomēr viņš neiedrošinājās vairs rīkoties tā, kā savā laikā bija rīkojies gen. – gub. Pālens, jo ap. Agafangelu Latvijā tagad jau stāvēja cieši apvienota pareizticīgo organizācija un spēks, kāda vēl nebija bīskapiem Irinarham un Filaretam. Saprotama lieta, ka tauta toreiz pienācīgi novērtēja b. Agafangela un pareizticības lomu latvju dzīvē. Tiešām Jānožēlo, ka pareizticības un viņas virsgānu patieso lomu latvju tautas dzīvē tagad mēģina vai noklusēt, vai pat ļaunprātīgi no ķengāt. Patieso vēsturisko īstenību nevar noklusēt un sagrozīt: fakti paliek fakti. Pareizticība kā bijusi tā ir un tā būs vienmēr ar tautu un par tautu, lai mainās kā mainīdamies vēsturiskie apstākļi.

Ar sevišķu vērību b. Agafangels turpināja izkopt pareizticīgo tautskolas, cenzdamies apgādāt tās ar pienācīgām telpām, ar mācības līdzekļiem un ar cēlam mērķim atbilstošiem mācības spēkiem. Lai pastāvīgi uzturētu mācības spēkus tekošo peda-

goģisko sasniegumu augstumos, Agafangels sarīkoja skolotāju kursus. Skolotāji teicami darbojas. Luterticīgo bērnu pieplūdums tajās nemazinājās, kas liecināja par to, ka tauta bez ticību izšķirības cienīja pareizticīgo skolas.

Garīgo mācības iestāžu dzīve, tāpat kā agrāk, ritēja rosīgā darbā un audzēkņu pašdarbība turpināja attīstīties, jo Agafangela laikā skolu administrācija to kavēja maz. Agafangels lielā mērā atbrīvoja šo skolu internāta režīmu. Kad profesors Ornatiskijs Agafangela pēdējos gados (ap. 1908.g.) izdarīja šo iestāžu revīziju, viņš atzina ka Rīgas garīgās mācības iestādes nostādītas priekšzīmīgi. Šī atsauksme nebija bez pamata. Sabiedrība b. Agafangelu cienīja kā liberālu virsgānu un rēķinājās ar viņu kā veiklu politiķi. Nacionālā ziņā viņš bija noteikts krievu nacionālists; atbildīgākos dienesta posteņos viņš izbīdīja krievus. Bet viņš prata pienācīgi aizstāvēt arī latviešus un igauņus kā 1906. un turpmākos gados.

Kādu cieņu Agafangels bija iekarojis Baltijā, par to liecina viņa izvadīšana uz Viļņu 1910.g. rudeni, kad viņu gāgināja visi, izņemot pareizticības naidniekus (sk. Рижские епархиальные ведомости 1910.g. Nr. 18 un citos vietējos laikrakstos 1910.g. septembrī). Agafangela vietā Rīgā ierādās arhibīskaps Jānis Smirnovs. Kalpošanu Baltijas pareizticīgiem viņam nācās uzsākt sava mūža vakarā, t.i. tad, kad viņa agrāk izcilus spēki jau bija zināma mērā paguruši. Askēta dzīve tāda mērā bija uzglabājusi viņa veselību un spēkus, kā, novērojot viņa darbību, grūti bija ticēt viņa gadiem (ap. 70). Kā dziļa dvēseles miera cilvēks viņš visur ap sevi mācēja radīt to sirds miera noskaņotību, kura dod iespēju strādāt arī tad, kad negaiss plosījās sabiedrībā. Viņš bija itin kā izredzēts tieši priekš tiem pasaules

kara negaisa apstākļiem, kuros viņam nācās Latvijā strādāt. No saviem priekštečiem viņš saņēma labi izkoptu mantojumu un viņa nopelni ir tas, kā kara vētru laikā šis vērtīgais mantojums viss negāja zuduma.

Pasaules kara sākumā (1914.g.) eparhijā bija 267 baznīcas un 71 lūgšanas nami un kapličas. 1916.g. baznīcu bij 268, lūgšanas namu un kapliču – 71, bet trijās vietās bija uzsākta baznīcu celšana un šīs jaunas celtnes jau bija izvestas līdz apjumšanai. 1914.gadā Rīgas eparhijā pastāvēja 210 draudzes, to starpā 49 latviešu draudzes, 99 igauņu draudzes, 32 jauktas nacionālā sastāva ziņā draudzes, 29 krievu draudzes un 1 zviedru draudze (uz Vorms salas). Draudzes locekļu skaits 1914.g. bija 273023. Atkrituši citās konfesijās: 675, bet pievienoti no citām konfesijām: 1206. 1916.g. atkrituši – 177, pievienoti – 643. Pievienoto starpā uzradīti vairāki citticībnieku garīdznieki.

1914.g. Rīgas eparhijā bija 457 pareizticīgo tautskolas, no kurām Vidzemē – 355, Kurzemē – 40, Igaunijā – 63. Šo skolu skolnieku kopskaits bija: 18227, starp tiem 13346 pareizticīgie, 4296 luterticīgie, 395 katoļi, 146 vecticībnieki, 6 vienticībnieki, 4 baptisti, 4 sektanti un 30 žīdi. 1915.g. pareizticīgo tautskolu skaits bija: 458, no kurām Vidzemē – 358, Kurzemē – 40, Igaunijā – 60; skolēni kopskaits; 18355, to starpā 13393 pareizticīgi, 122 vecticībnieki, 379 katoļi, 4439 luterticīgi, 7 baptisti, 3 adventisti un 12 žīdi. Pilsētās darbojās blakus tautskolām svētdienas skolas, no kurām it sevišķi labi un plaši bija nostādītas Rīgas skolas.

Pareizticības aizsargāšanai no citticībnieku uzbrukumiem tika nodibināta „misijas komitēja” ar speciālistiem priekšgalā. Lai plašas pareizticīgo aprindas pieradinātu pašai izstāvēšanās

darbam, tika sarīkoti regulāri misijas kursi. Brālību darbība kļuva ar vien rosīgāka un ietvēra ar vien plašākas tautas masas.

Cīņā ar alkoholu, uz bīskapa ierosinājumu, gāja ne tikai speciālās pretalkohola biedrības, bet arī citas pareizticīgas baznīcas organizācijas. Noteiktās dienas, piem. 29.augustā, pretalkohola cīņai tika mobilizēti visi pareizticīgās baznīcas darba spēki.

Kad iesākās pasaules karš, vietējas pareizticības spēki liela mērā piekopa žēlsirdības pienākumus karā cietušo karavīru kopšanā un atraitņu un bāreņu apgādāšanā. Šeit ar sevišķu atzinību jāmin nelaiķa Jāņa Zālīša Vārds. Šis Rīgas garīgā semināra bij. audzēknis vienmēr ņēma vissirsnīgo un aktīvo dalību pareizticīgas baznīcas lietās, bet kara laikā, pateicoties tam, kā Zālītis bija Krievijas valsts domes loceklis, viņa izpalīdzība tapa sevišķi jūtama un vērtīga. Viņš spēra visus soļus, lai palīdzētu karā cietušiem uz vietas un lai atvieglotu to tautas brāļu likteni, kuriem bija jādodas svešumā bēgļu gaitas.

Pats arh. Jānis personīgi bija tajos ieskatos, ka pareizticīgiem garīdzniekiem jāpaliek uz vietas, neskatoties uz kara apstākļiem, bet armijas vadība nepiekrita viņa uzskatam. Viņam pašam un garīdzniekiem nācās pret pašu grību padoties armijas varas rīkojumiem un evakuēties. Pārspīlēti cītīgi izvestā evakuācija radīja baznīcai daudz lieku zaudējumu, jo evakuēti tika arī tādi baznīcas piederumi, kuriem nekāda ziņā nekas nevārēja draudēt. Baznīcas darbinieku izvākšana no Latvijas baznīcai bija tikai kaitīga. Draudzes palika bez pienācīgas apkalpošanas un eparhija palika bez vadības tieši tādos brīžos, kad draudzēm kopšana un eparhijai vadība it sevišķi bija vajadzīga. Pēc aizbraukšanas no Rīgas (1916.g.) sirmais virsgans Rīgā vairs neatgriezās, jo 1919.gada viņš mira Rjazaņā. Savā darbības laikā

viņš attiecībās pret latviešiem un igauņiem ieturēja to pašu līniju, kā visi viņa priekšteči: ikdienišķā dzīvē savā eparhijā viņš izturējās ar vissirsnīgāko labvēlību pret latvjiem un igauņiem, bet ekstrēmos gadījumos pierādīja gatavību iet cīņā ar vietējiem varas vīriem, aizstāvot latviešu un igauņu tiesības.

Viņam bija jādod atsauksmes par vācu apsūdzībām (pirms pasaules kara) pret latviešu inteligenci. Arhib. Jāņa atsauksmēs vienmēr bija labvēlīgas latviešiem. Kad 1917. g. Krievijas baznīcas koncila pareizticīgie latvieši un igauņi uzstādīja prasību, lai latviešu un igauņu draudžu vadīšanu uztic bīskapiem no latviešu un igauņu vidus, vecais virsgans bija viens no tiem, kas šo prasību noteikti atbalstīja. Šī ideja nebija jauna. To savā laikā izbīdīja Filarēts I., noteikti prasīdams, lai latviešu un igauņu garīgā vadība nāktu dzimtu latviešu un igauņu rokās. Arī vēlāk šī ideja vairākkārt tika izbīdīta no vietējiem virsganiem, uzstādot pat konkrētus kandidātus. Donāta laikā par bīskapu priekš latviešiem tika zīmēts Aleksandrs Zakīts, bet priekš igauņiem – Dionisijs Tamms. Tamma kandidatūru ar visu dedzību atbalstīja arī Igaunijas gubernators kņ. Šahovskojs (sk. архив кн. Шаховского III, 31-39). Bet iekam vāci bija pie varas Baltijā un viņiem bija liels iespaids galmā, visiem šādiem mēģinājumiem bija jācieš neveiksme. Pateicoties vācu varasvīru iespaidam, Dionisija Tamma kandidatūra tika pavisam noraidīta, bet Aleksandram Zakītim tika piešķirta bīskapa vieta Vitebskā, jo Latgales latviešu likteņos vietēja vācu vāra nebija ieinteresēta. Vāci savā „apsardzībā” ņēma tikai Baltijas latviešus un igauņus. Veiklā vietējā vācietība pat pareizticīgo sinode bija iedabūjusi savu interešu sargu – V.K. Sableri, kurš savu misiju tur izpildīja ar apainojamu veiklību un konsekvenci. Viņš

mācēja sasniegt to, ka latviešu un igauņu inteliģentie spēki nekad nevarēja tikt nevienā no redzamākiem un iespaidīgākiem baznīcas posteņiem Baltijā, piem., garīgā semināra rektora postenis Sablera iespaida laikā nekad netika piešķirts latvietim jeb igauņim. Ņemot vērā to, kā vāciešiem visos resoros bija savi „Sableri”, latviešu un igauņu inteliģencei arī tos resoros visi atbildīgie amati Baltijā nebija pieietami. Tikai pēc 1917. gada revolūcijas aina mainījās, un sirmais Rīgas arhib. Jānis Smirnovs bija viens no pirmiem, kas no jauna atbalstīja Filārēta I ideju: latviešu un igauņu garīgā vadība jānodod latviešu un igauņu inteliģento spēku rokās. Un jo vairāk tāpēc, ka tas atbilst arī pašu latvju un igauņu gribai. Viņš projektēja dibināt pie Rīgas arhibīskapa divus vikariātus, nododot latviešu draudzes virārija latvieša pārzināšanā, bet igauņu draudzes – vikārija igauņa pārzināšanā (sk. arhib. Jāņa Smirnova iesniegumu sinodei 1917.g. 10.jūlijā Nr. 408) jau 1918.g. 4.augustā sinode piekrita šim arhibīskapa iesniegumam. Arhib. Jāņa Smirnova tēzes tika pieņemtas arī attiecīgā Maskavas koncila komisijā. 1917.g. 6.okt. (zem Nr. 746) virsgans iesniedza sinodei instrukcijas projektu, kurā sīki bija noteiktas vikāriju tiesības un pienākumi. Maskavas Viskrievijas koncila locekļi no latviešu draudzēm: mācītājs Jenamnieks un skolotājs P. Maršāns, ievadīja sarunas latvieti bīskapu Jāni Pommeru, uzaicinot to uzņemties latviešu draudžu vadīšanu. Bīskaps Jānis Pommers, iekams deva savu piekrišanu, stājās tiešos sakaros ar patriarhu Tihonu un Rīgas arhibīskapu Jāni Smirnovu, lai noskaidrotu visos sīkumos varbūtējo latviešu bīskapa stāvokli. Virspusēji iepazīniet ar minēto projektu, b. J. Pommers, pēc sīkas šā projekta iztirzāšanas kopā ar Rīgas arhibīskapu Jāni Smirnovu pa-

nāktas vienošanas ar viņu, iesniedza patriarham jaunu projektu par Baltijas pareizticīgas baznīcas sadalīšanu divas pastāvīgās eparhijās, ietilpinot Rīgas eparhijā visas latviešu draudzes, bet jaunatklājumā Rēveles eparhijā – visas igauņu draudzes.

Arh. Jānis Smirnovs demonstrēja ne tikai vārdos savu piekrišanu šādam projektam, kuru arī viņš parakstīja, bet šīm projekta iesniegšanas dienā iesniedza lūgumu pārcelt viņu no Rīgas uz Rjazaņu, kura viņam bija mīļa kā viņa dzimtene un kā ilggadīga dienesta vieta (arh. Jānis Smirnovs ilgu gadu strādāja Rjazaņā kā g. semināra skolotājs un rektors). Arhibīskaps Jānis Smirnovs tika pārcelts uz Rjazaņu 1917.gada 20.novembrī, bet pagaidām visu pareizticīgo draudžu vadīšana tika uzdota Rēveles bīskapam Platonam Kuļbušam (22.janvārī 1918.g. Nr. 147). Lai paātrinātu Baltijas draudžu sadalīšanu divās nacionālās eparhijas, Baltijas pareizticīgo draudžu pārstāji Maskavas koncilā iesniedza patriarham Tihonam 1918.g. 29.martā (11.aprīlī) arī no savas puses pieprasījumu sadalīt Baltijas draudzes divās patstāvīgās eparhijās. Patriarhs tomēr vilcinājās, nogaidīdams politisko apstākļu noskaidrošanos. Rīgas eparhijas pagaidu pārvaldnieks, bīskaps Platons Kuļbušs, pēc tautības igaunis, izglītību bija ieguvis Rīgas garīga seminārā un Pēterpils garīga akadēmijā. Viņam bija ielas gara dāvanas, reti daiļš raksturs un liels grības spēks. Viņam nācās kalpot Baltijas draudzēm visgrūtākos apstākļos. Liels skaits draudzes locekļu un baznīcas darbinieku bija mobilizēti karā. Lielu skaitu to no dzimtenes aizraidīja evakuācija. Kara izpostītā zemē nīkuļoja tikai nedaudzie palicēji. Daudz dievnamus bija sagrāvis karš, pārpalikušie bija bēdīgā stāvoklī, jo dievnamu iekārtas piederumi bija vai nu evakuēti, vai izlaupīti

no uzbrucējiem. Torņi klusēja bez zvaniem. Tikai nedaudzās baznīcās bija mācītāji, kuriem bija jāapkalpo vairāk draudzes. Visi bīskapa palīgorgāni bija evakuēti. Garīgās preses orgāni bija likvidēti. Jau šie apstākļi kavēja bīskapa darbību. Iebrucēju – vācu okupācijas vara pret pareizticību izturējās spilgti naidīgi. Šī vara neļāva bīskapam apbraukāt draudzes. Tā neļāva bīskapam noturēt garīdznieku konferences. Nospiesta un kavēta tika arī garīdznieku darbība uz vietām. Dievvārdus vārēja noturēt tikai ar vācu varas atļauju, pie kam bieži vien atļauja ne tika labprāt dota un ja deva, tad reti. Cienījamākie un košākie dievnami tika pārvērsti luterāņu dievnamos, iznīcinot tajos visu, kas varētu atgādināt to agrāko piederību pareizticīgiem. Piem., Rīgas Katedrālē dārgie metāla svētbilžu stāvi tika izlauzti, svētbildes sabojātas, krucifiks izmests, uz torņiem pareizticīgo krusti tika sakropļoti, nozāģējot katram no tiem, kā sacīja vācieši: „liekos galus” un pārvēršot astoņgadīgos krusus četrgadīgos. Vairāki pareizticīgie mācītāji tika arestēti un turēti cietumos. Pats par sevi saprotams, kā no garīdzniekiem stingri pieprasīja vācu valodas prašanu. Šiem briesmu laikiem 1919.g. sākumā sekoja vēl briesmīgākie lielinieku laiki, ar tiem sekojošo badu, bada tīfu, slodzīšanu cietumos un nāves sodiem. Kā bargos vācu laikos, tā briesmīgos lielinieku laikos b. Platons pašai dziedīgi un drošsirdīgi uzpurējas savas eparhijas labā un, pārvarēdams ārkārtējas grūtības, organizēja un stiprināja ar vārdiem un darbiem mācītājus un ticīgos turēties pie ticības un par ticību. Lielinieki viņu arestēja un pēc spīdzināšanas cietumā viņu nošāva 1919.g. 14.janvārī Tērbatā. Kopā ar viņu tika nošauti arī viņa uzticamie un pašai dziedīgi līdzstrādnieki virsmācītāji M. Bleive un Bežanickijs.

VI.

Pēc b. Platona nāves Baltijas pareizticīgas draudzes palika bez virsgana. Kad pēc lielinieku izdzīšanas bijušajā Baltijas teritorijā nostiprinājās demokrātiskā vara patstāvīgās Latvijā un Igaunijā, agrāka Rīgas eparhija ar Latvijas un Igaunijas robežu tika pārgriezta divas daļas, kuru dzīvei kā kanoniskās normas, tā faktiskais politiskais stāvoklis lēma vienai no otras turpmāk iet šķirtas gaitas. Bij. Rēveles vikariāts izveidojās patstāvīgā pareizticīgo draudžu vienībā, no Rīgas arhibīskapijas neatkarīgā, bet bij. Rīgas arhibīskapijas varā palika tikai patstāvīgā Latvijā ietilpstošas pareizticīgās draudzes. Pie tā vēl jāpiebilst, kā Rīgas arhibīskapijas robežās palika ārkārtīgi izpostītas draudzes, jo tām bija nācījas pieredzēt pasaules kara, vācu okupācijas un lieliniecisma laiku postu un briesmas. Daudz draudēs dievnami bija līdz pamatiem sagrauti, palikušie dievnami bija pa daļai iztukšoti evakuācijas laikā, pa daļai izlaupīti vācu okupācijas un lielinieku laikā. Daudz draudzēs nebija mācītāju un Latvijā nebija arī virsgana. Pareizticības nīdētāji gavilēja un atklāti runāja, kā pareizticība tagad iznīkšot un tai Latvijā jādara gals, un spēra visus soļus pareizticības ātrākai iznīdēšanai Latvijā, izmantojot pareizticības grūto stāvokli. Tos no pareizticīgiem dievnamiem, kas bija pāri palikuši iepriekšējos briesmu un posta gados, vienu pēc otra sāka ieņemt citticībnieki. Rīgas Pētera un Pāvela katedrāli ieņēma luterticīgie, Rīgas arhibīskapa namu, Alekseja klosteri un Alekseja baznīcu ieņēma katoļi, Rīgas garīgo semināru un Kuldīgas skolotāju semināra ēkas, kur piederēja Baltijas brālībai, ieņēma izglītības ministrija, Rīgas garīgas skolas ēku ieņēma kara resors, Rīgas sieviešu klostera ēkas rīkojās Rīgas

pils. pašvaldība un izglītības ministrija, arhibīskapa namu Jūrmalā (Buļļos) – ārlietu ministrija un t.t. Par Rīgas katedrāli meta kauliņus: pārvērst to par panteonu muzeju, luteriet. baznīcu vai nojaukt. Galvaspilsētas piemēram sekoja arī provinces pilsētas un uz laukiem, pie kam visrosīgākie bija katoļi. Nekādi pareizticīgo protesti netika ievēroti, iestādes pat neatrada par vajadzīgu atbildēt uz pareizticīgo protestiem. Ar pareizticīgiem 1920.gadā apgājās tā pat, kā uzvārētāji apietas ar uzvarētiem un to mantu. Noteikti var sacīt, kā pareizticība pārdzīvoja asas un brutālas vajāšanas laiku. Tādi apstākļi deva pareizticības nīdētājiem cerības, kā pareizticībai Latvijā jāiznīkst. Bet tā nedomāja apzinīgie pareizticīgie. Galvaspilsēta atmosfēra bija tāda, ka pareizticīgo organizēšanas darbu tur nebija iespējams iesākt, tas bija jāsāk laukiem. Pirmā pareizt. draudžu pārstāvju sapulce tika noturēta Bērzaunē jau 1919.gadā, bet 1920.gadā plašāka draudžu pārstāvju sapulce tika noturēta Mārcienā. Šajās sapulcēs noskaidrojās, kā pareizticīgie negrib ļaut savu ticību nospiest, kā viņi grib palikt pareizticībā un vēlas noorganizēt savas konfesijas dzīvi saskaņā ar tās kanoniskām normām. 1920.g. 22. – 27. febr. Jau pašā Rīgā pareizticīgie draudžu pārstāvji sapulcējās diezgan kuplā skaitā (93) un sāka organizēties. Tika izstrādāti pagaidu statūti draudžu dzīves nokārtošanai, tika ievēlēts Latvijas pareizticīgas baznīcas centrālais orgāns – „Latvijas pareizticīgās baznīcas sinode” un nolemts uzaicināt par Latvijas pareizticīgas baznīcas virsganu arhibīskapu Jāni Pommeru, kurš tolaik darbojās Krievijā kā Penzas arhibīskaps. Par nožēlošanu valsts vara drīz sāka ignorēt kā šo pareizticīgas baznīcas saeimu, tā viņas lēmumus un tās ievēlēto sinodi. Pareizticības graušanas darbs turpinājās dažādos virzienos. Tika mēģināts nostādīt pa-

reizticību sabiedriskās domas priekšā kā nepieciešami iznīcināmu konfesiju un tās graušānu kā patriotisku darbu, ko prasot latvju tautas nacionālās un politiskās intereses. Tāda laikmetā 1921.g. 24.jūlijā Rīgā ierodas Rīgas 1920.g. Saeimas ievēlētais arhibīskaps Jānis Pommers, dzimts latvietis, latvju zemnieka dēls. Izglītību viņš baudīja Rīgas garīga seminārā un Kijevas garīga akadēmijā. Savas dienesta gaitas viņš uzsāka Latvijā kā skolotājs Lazdonas, Ļaudonas un Liepājas tautskolās. Savu pedagoģisko darbību viņš turpināja Krievijā, kā Čerņigovas garīgā semināra skolotājs, Vologdā kā semināra inspektors un Viļņā kā semināra rektors. 1911.g. Krievijas sinode viņu iecēla bīskapa kārtā un 1912.g. iesvētīja par bīskapu. Viņš darbojās Minskā, Odesā, Taganrogā, Tverā un no 1918.g. kā Penzas arhibīskaps. Visas darba vietās viņa darbam sekoja izcilus sekmes un tikai ar to izskaidrojami viņa, kā latviešu zemnieka dēla, neparastā iekļūšana tik augstā dienesta pakāpē Krievijā.

Pār Latvijas pareizticīgo baznīcas apstākļiem uz stāvokli Latvijā viņš bija labi informēts jau Maskavā pirms braukšanas uz Latviju. Tāpēc, lai pareizticības ienaidniekiem izņemtu no rokām viņu galveno ieroci, t.i. Latvijas pareizticīgo baznīcas atkarību no Krievijas Patriarhāta, viņš Maskavā spēra visus attiecīgos soļus neatkarības iegūšanai Latvijas pareizticīgo baznīcai. Pareizticības ienaidnieki centās iegālvot latvju tautai, kā pareizticīgas baznīcas kanoniskā atkarība no Krievijas Patriarha ir Latvijai kaitīga un draudoša, jo tā varot it kā modināt pareizticīgos tieksmēs arī politiski saistīties ar Maskavu. Neskatoties uz to, vai pareizticības ienaidnieki patiesi tā domāja un baidījās, bet Latvijas pareizticīgā baznīca no tā ļoti cieta. Pareizticīgo baznīcas kanonos ir noteikti, kā zemei un tautai, kura ieguvusi politisko

neatkarību, ir tiesība arī uz baznīcas neatkarību. Arhibīskaps Jānis Pommers griezās pie patriarha Tihona ar motivētu prasību, kuru patr. Tihons kopā ar savām iestādēm vispusīgi apsprieda un atzina par pareizu un taisnīgu izdot arhibīskapam Jānim Pommeram dokumentu (6./19. jūlijā 1921.g.), kas piešķir arhibīskapam Jānim un viņam padotai baznīcai kanonos paredzēto patstāvību un neatkarību. Rīgā arhibīskaps Jānis ierodas 45.g. vecs, pilnos spēka gadus, bagāts ar piedzīvojumiem baznīcas un sabiedriskā darbā. Pēc visa tā, ko baznīcas vajāšanas laukā viņš bija pieredzējis un piedzīvojis Padomijā, Latvijas pareizticīgās baznīcas apstākļi priekš viņa nebija nekas jauns un darbs šādos apstākļos viņam nebija vairs svešs. Tad virsgana sastapšanai komandētie sinodes locekļi vagonā ziņoja viņam par Latvijas pareizticīgas baznīcas nopiesto un vajājamo stāvokli, sevišķi uztraucoties par to, kā gandrīz vai virsgana iebraukšanas priekšvakarā (19.jūlijā) dots rīkojums par arhibīskapa rezidences nodošanu katoļiem, neierādot pareizticīgā virsgana novietošanai nekādu citu telpu, ka rīkojums bijis tik negaidīts, kā sinode nav spējusi atrast virsgana novietošanai nekādu citu telpu un ka virspusēji aplaupītāj pareizticīgo baznīcai nav līdzekļu virsgana dzīvokļa iegūšanai un iekārtošanai, Virsgans mierīgi sacīja: „Es apmetīšos katedrāles pagraba telpās. Mans dzīvoklis, kā pienākas, būs pie baznīcas un neapgrūtinās baznīcas kasi. Šāds dzīvoklis uz to labāko simbolizēs pareizticības stāvokli Latvijā”. Kā sacīts, tā darīts. Un tiešām jāatzīst, kā grūti būtu izdomāt skaidrāku, visiem saprotamāku apzīmējumu pareizticīgas baznīcas nopiestam un vajājamam stāvoklim Latvijā. Tuvāk iepazīties ar pareizticīgas baznīcas stāvokli Latvijā, virsgans griezās pie Latvijas valsts galvas ar memorandu un lūdza aizstāvēt vajāto baznīcu. Bet valsts galva

paskaidroja, ka Latvijas likumos nekā nav nedz par pareizticīgo Baznīcu un tās orgāniem, nedz arī par šīs baznīcas sargāšanu. Uz Virsgana lūgumu legalizēt šo baznīcu, valdības galva atbildēja, kā to neprasot valsts intereses un tagadējais politiskais stāvoklis: tāpat jau rīkojoties arī Latvijas kaimiņi. 1922.g. sākumā Virsgans atkārtoja savu memorandu rakstiski un iesniedza to valsts galvai. Memoranda saturs sekojošs:

Viņa Ekselencei, Satversmes Sapulces prezidenta Kungam.

Mans sv. dienesta pienākums spiež mani griezties pie Jūsu Ekselences.

Jau ir pagājis vairāk kā pusgads, kamēr es likumu noteiktā ceļa ieņemu pareizticīgo Arhibīskapa katedru Latvijā. Tas stāvoklis, kādā es šeit atradu sv. Pareizticīgo Draudzi, pēc manas dziļas pārliedības nesaskan ne ar Latvijā pastāvošiem likumiem, ne ar Latvju Valsts un tautas cienību un interesēm. Priekš sv. Pareizticīgas Draudzes Latvijā šis stāvoklis ir tik draudošs un postošs, ka klusu ciest par viņu es nedrīkstu. Gara fakti virkne ar nepārspējamu varu ved pie pārliedības, kā sv. Pareizticīga Draudze Latvija tiek atklāti, sistemātiski nopiesta un vajāta. Šeit aizradīšu uz dažiem faktiem.

Sv. Pareizticīgai Draudzei atņemti Garīgais Seminārs ar baznīcu un Garīgā Skola ar baznīcu un visiem šīm iestādēm piederošiem īpašumiem. Caur to pareizticīgiem ir atņemta iespēja pienācīgi sagatavot priesterības kandidātus. Vairākas draudzes trūkst priesteru, jo priesteru kandidātu sagatavošana pārtraukta. Draudzes bez Garīgiem vadoņiem izklīst, daži locekļi pavisam atkrīt no ticības, jaunā paaudze paliek bez ticības mācības, aug ārpus ticības. Sv. Draudze cieš neizsakāmi lielu garīgu zaudējumu. Ņemot vērā, ka arī materiālā atņemto īpašumu vērtība ir ļoti

liela, draudzei nodarīts arī milzīgs materiālais zaudējums. Kamēr Latvija vēl pastāv likumi, aizstāvošie īpašumu un sirdsapziņas (ticības) brīvību, minētā izpildvaras rīcība ir jāatzīst par nepareizu; daudzos tūkstošos pilntiesīgos, nekādā ziņā nevainotos pilsoņos šī rīcība ir sacēlusi rūgtumu un sāpes sirdī. Jāņem vērā vēl tas, ka tā pati izpildvara, kas pareizticīgiem noņēmusi speciālās skolas, katoļiem caur īpašu konkordātu apņemas piešķirt „gratis” ēkas priekš tādām pat speciālām skolām un līdzekļus šo skolu uzturēšanai, tad sarūgtinātai pareizticīgo apziņai top gaiši, ka pareizticīgie pilsoņi Latvijā faktiski tiek nostādīti dzimtenes pabērnu stāvoklī, ka sv. goda pienākums aicina nospiežamos un vajājamos laikā ieteikt savas tiesības uz nepelnīto sarūgtinājumu, lai dotu iespēju pāridarītājiem izlabot kļūdas, kamēr vēl to ir iespējams izdarīt bez dziļākas un plašākas sarežģīšanās.

Pareizticīgo Katedrāle i no juridiskās, i no kanoniskās, i no faktiskas puses ir vienmēr bijusi par neapšaubāmu un neapstrīdamu sv. Pareizticīgas draudzes īpašumu, nelūkojoties uz to, daži izpildvaras priekšstāvji proklamē Katedrāli par valsts īpašumu un ierobežot pareizticīgo vajadzību apkalpošanu Katedrālē un arī pareizticīgā Virsgana rīkošanos Katedrālē, kur ir viņa Katedras likumīga vieta. Šīs smagais, neaizmirstamais un kārdinošais trieciens pareizticīgā apziņā tiek izjauts jo sevišķi sāpīgi atkal caur to, ka viņš gaiši liecina par pareizticīgo nostādīšanu pabērnu stāvoklī. Pareizticīgiem tiek noņemts viņu neapšaubāmais un neapstrīdamais īpašums – Katedrāle un proklamēts par valsts īpašumu, bet katoļiem tanī pašā laikā un no tās pašas izpildvaras konkordāta ceļā tiek projektēts nodot pilna neaizkaramā īpašumā proklamētā par valsts īpašumu Jēkaba baznīca.

Pie Katedrāles bijusi un eksistējusi Katedrāles draudze. Draudzes eksistēšana savā laikā i no kanoniskās, i no juridiskās pilnīgi nodrošinātā un noformēta. Draudzes eksistēšanas fakts pastāv i dokumentos, i dzīvos draudzes locekļos. Likumīgā ceļā draudze nav slēgta. Faktiski draudzes eksistēšana nekad nav bijusi pārtraukta. Savas eksistēšanas laikā draudze nekādu noziegumu nav darījusi. Nelūkojoties uz visu to un Latvijā proklamēto sirdsapziņas brīvību, pastāvošā izpildvara liedz Katedrāles draudzei eksistēt, lai gan tanī paša laikā un tā pati izpildvara neliedz eksistēt luterāņu draudzei pie Jēkaba baznīcas, kura arī ir proklamēta par valsts īpašumu. Katedrāles draudzes noliegšana šos laikos līdzinājas Katedrāles slēgšanai, jo tikai pietiekoši liela un pamatīgi organizēta Katedrāles draudze ir spējīga uzturēt plašo Katedrāles ēku, to apkurinājot, apgaisojot un remontējot. Tikai spējīga un plaša draudze var uzturēt vajadzīgos priekš Katedrāles Virsgana dievvārdiem mācītājus, diakonus, korus u.t.t. Bez draudzes Katedrālei jānīkuļo i garīgā, i materiālā ziņā. Ja mēs tagad ņemsim vērā tos solījumus, ko izpildvara konkordāta projektā dod Vatikānam par katoļu bīskapa grezno ierīkošanu Rīgas namos un dievnamos un tanī pašā laikā neaizmirsīsim, ka pareizticīgo Virsganam tiek nolietas pašas elementārās, vislikumīgas, nekā no Valsts neprasošas, attiecošas tikai uz dievnamu, dievkalpošanu, reliģiozo pienākumu izpildīšanu ērtības un vajadzības, kad pat tanī galīgā nabadzībā kāda pareizticīgais Virsgans ir nostādīts Latvijā (un ne tikai viņš, bet arī viņa līdzstrādnieki), caur administratīvām atsavināšanām un nacionalizācijām viņam tiek likti šķēršļi organizēt pareizticīgos ap Katedrāli, lai caur pareizticīgo pašdarbību nostādītu vismaz pietiekoši Katedrāles dievvārdus, tad

mēs sapratīsim, cik dziļa ir nelabvēlība Latvijas izpildvaras priekšstāvjos pret pareizticību, cik maz tiek cienīta pareizticīgo pilsoņu grupa, lai jau viņa nav no maziņām pēc sava skaitļa, cik vajadzīga ir pareizticīgiem pieaugšana pašapziņā un pašaiizstāvēšana. Bet vai zem vajāšanas iespaidiem dzimusi un augusi pareizticīgo pašapziņa un pašaiizstāvēšanās tieksme ir vēlama?

Sv. Pareizticīgai Draudzei noņemti: bīskapa māja, Alekseja baznīca un Klosteris, kas eksistēja pie Alekseja baznīcas un bīskapa mājas, likvidēts piespiešanas ceļā. Ka Alekseja baznīca, bīskapa māja un Alekseja Klosteris pieder sv. Pareizticīgai Draudzei, tas nav apgāzams, un tomēr bīskapa māja atņemta, un pareizticīgais Virsgans un eksistējušās pie viņa personas iestādes, kuras no 1836.g. eksistēja bīskapā mājā, piespiesti meklēt sev citu mitekli. Jāgriež vērību uz to apstākli, ka bīskapa nams tika atņemts 19.jūlijā, bet bīskaps ieradās Latvijā 24.jūlijā. Nekāds cits dzīvoklis atņemtā nama vietā virsganam netika ierādīts, uz sinodes rakstu šai lietā netika pat atbildēts. Liekas itin, ka viss te būtu aprēķināts pareizticīgo Virsgana goda laupīšanai un viņa nostādīšanai novārtās stāvoklī. Šai iespaidā pastiprina vēl tas apstāklis, ka pareizticīgam Virsganam atņemtā māja ir apzīmēta nodošanai katoļu Virsganam, kuram nav nekādu tiesību uz pareizticīgo Virsganu rezidenciju. Pareizticīgo Virsgans bija spiests apmesties pareizticīgo katedrāles pagrabā, mitrā, dzīvošanai nepiemērotā, jo šis pagrabs ir vienīgā ar baznīcu saistītā telpa, kurā Virsganam-mūkam bija iespējams apmesties. Bet arī pagrabā izpildvara nenoliecās (dot) Virsganam gara mieru, arī pagrabs kopā ar Katedrāli pasludināts par Valsts īpašumu. Sv. Alekseja baznīca, - pareizticīgo Virsganu mājas baznīca, - celta savā lakā no pareizticīgiem un pareizticīgo vajadzībām, saskaņā

ar likumu un kanoniem vienmēr ir bijusi tikai par sv. Pareizticīgas Draudzes īpašumu. Ja viņa piespiešanas ceļā tiktu nodota katoļiem, to pareizticīgo apziņā varētu uzņemt tikai kā savu tiesību pārtraukšanu varas ceļā, kā pareizticības nospiešanas un vajāšanas parādību. Alekseja klostera likvidēšanas piespiešanas ceļā nesaskan ar sirdsapziņas brīvības likumu un atkal var būt uzskatīta tikai kā pareizticības nospiešanas vajāšanas parādība.

Sv. Pareizticīgai Draudzei atņemta un nodota luterāņiem Rīgas Pētera un Pāvila baznīca, - bijušā katedrāle un pareizticīgo Virsganu pēdējās dusas vieta.

Sv. Pareizticīgai Draudzi atņemta un nodota luterāņiem Liepājas kara ostas baznīca. Pareizticīgo sv. Draudzei atņemtas dažas baznīcas uz laukiem un nodotas katoļiem. Pareizticīgai Sv. Draudzei atņemta un pārtaisīta par teātra zāli Slokas baznīca.

Vairākas pareizticīgās baznīcas, kā Rīgā, tā provincē likvidētas un piemērotas laicīgām vajadzībām.

Vairāki Rīgas Troicas klostera īpašumi noņemti. Ir dots administratīvs rīkojums par dievvārdu pārtrūkšanu pievakzāles baznīcā – piemineklī.

Ja ņemsim vērā, ka no izpildvaras nav likvidēta neviena luterāņu nedz katoļu baznīca nav pārvērsta par teātri, dējas un vingrošanas zāli vai par citu laicīgu iestādi, bet tikai ar pareizticīgām baznīcām tas ir padarīts, kā nav likvidēts neviens katoļu klosteris, bet tikai pareizticīgo, tad būs gaiši redzams kā pareizticīgās draudzes stāvoklis Latvijā ir izņēmuma stāvoklis, nospiešanas un vajāšanas stāvoklis. Pat Padomju Krievijā baznīcas netiek atņemtas vienai konfesijai, lai nodotu otrai, netiek likti šķēršļi eksistēt pareizticīgo draudzēm pie pareizticīgo dievnamiem... Kas dažus pareizticīgo dievnamus proklamē kā valsts

īpašumu uz tā pamata, itin kā šie dievnami būtu kādreiz bijuši par krievu valsts īpašumu, tie apzinīgi noklusē vai aizmirsuši, ka krievu valstī dievnami uz likuma pamata bija un tika uzskatīti par Sv. Draudzes (Церкви) īpašumu. Tikai likumu un faktu aizmiršanas ceļā var nākt pie uzskata, ka draudžu, klosteru un citas baznīcas b(ijuša) Krievija ir piederējušas ne Sv. Draudzei (Церкви), bet valsti. Ne tikai Sv. Pareizticīgās Draudzes tiesību, interešu un labumu vārdā, bet it īpaši mūsu dārgās cietējas latvju tautas goda, dārgā miera un nākotnes vārdā es ieskatu par savu svētu pienākumu griezt Jūsu Ekselences vērību uz to vajāšanas un nospiešanas stāvokli, kāda es atradu Sv. Pareizticīgo Draudzi Latvijā. Caur augšā minētiem un daudziem citiem neapšaubāmas vajāšanas aktiem simti tūkstoši juridiski pilntiesīgu, ne caur ko nesavainotu vienmēr un visur geroiski izpildījušo pilsoņu tiek nostādīti tēvijas pabērnos, kuru tiesības atklāti un sāpīgi top pārkāptas un upurētas privilīģētiem, pirmās šķiras pilsoņiem par labu. Tādi vajāšanas akti saceļ vajāto sirdīs pavisam ne tās jūtas attiecībā uz Latviju un viņā pastāvošo iekārtu, kādas tagad valdošā aprindā būtu vēlamas. Tikko pagājušās Rīgas vēlēšanas gaiši demonstrēja, kādu sajūsmu pareizticīgo pilsoņu, it īpaši strādnieku, aprindās ir sacēlusi pareizticīgo vajāšanas politika. Nav jāaizmirst arī tas apstāklis, ka vajājamie pabērni savā vairumā apdzīvo robežas strīpi starp mazo Latviju un lielo Krieviju, ka vajājamo vaidi var pārskanēt par robežu un atrast atskaņu tur dzīvojošo ticības un miesas brāļu sirdīs, ka var nākt laiks, kad viņpusrobežas pareizticīgie iegribēs aizstāvēt savus brāļus, a tas naidis, kuru krievu sirdīs ir sacēluši caur savu pēdējo gadu darbību daži latvieši, var vēl pieaugt caur naidu pret latviešiem ka krievu ticības un krievu tautības vajātajiem

Latvijā. Tiem, kas šodien rada politiku Latvijā, nav jāaizmirst, ka ja viņa arī nodzīvotu līdz tautu izrēķināšanās laikam, vai arī viņiem izdotos izmukt no vajāto un apvainoto bardzības un atriebības, tad tomēr šī bardzība un atriebšana var kādreiz uzkrīst sērdienītei Latvju tautai, un tad viņai ar savām asinīm, ar savu labklājību, saviem īpašumiem un, nedod Dievs, ar savu brīvību var nākties samaksāt par tagadējo vajātāju tuvredzības grēkiem. Nav jāaizmirst arī tā vēsturiskā parādībā, ka ne ekonomiskā, ne sociālā, nacionālā vajāšana nepaliek tik ilgi un tik spilgti tautas atmiņā kā reliģiozā vajāšana. Kad izmirs tagadējo vajāšanu acu liecinieki, kad noslīks arhīvos un viņa putekļos par vajāšanām liecinošie dokumenti, noņemto baznīcu mūri liecinās pēcnācējiem par nodarītām pārestībām un aicinās uz pārtraukto tiesību atgriešanu.

Latvijas Pareizticīgas Baznīcas Sinodes Prezidents Jānis Pommers, Rīgas un visas Latvijas Pareizticīgo Baznīcas Arhibīskaps un Rīgas Alekseja Klostra Priekšnieks. Rīgā, 1922. gadā 24.martā. Katedrāles pagrābā.

Valsts galva apsoliņa memorandu caurskatīt kopā ar valdību un par rezultātiem paziņot. Saprotama lieta, ka nekāds paziņojums netika saņemts. Neatliekami virsgans uzsāka dradžu apbraukāšanu, modinot pareizticīgos pašapziņu un pašdarbību. Sakarā ar dradžu apbraukāšanu tika izdarīts mēģinājums celt pret visrganu smagus politiskas dabas apvainojumus (skat. Iekšl. min. – apsardz. pārvaldes r. 1921.g. 11.okt. Nr. 13503), bet tālāk par virsgana nopratināšanu lieta nevārēja iet. Gan Saeimā, gan Rīgas pilsētas domē, gan presē tika skaļi runāts un rakstīts par katedrāles nojaukšanu un „pagraba iemītnieka” padzišanu no Latvijas. Itin kā pastiprinot šādu varbūtību, sāka

plēst nost katedrāles jumta dzels platēs un izlietot tās dažu valdības ēku remontēšanai. Liepāja no jaunās katedrāles sienām plēsa nost granīta blokus un cēla pieminekli Latvijas atbrīvotājiem. Sāka nojaukt arī Liepājas garnizona baznīcu. Liepājas katedrāli mēģināja pārdot vairāk solīšanā. Rīgas pilsētas domē tika neatlaidīgi pieprasīts par iecienītās un daiļās kapličas nopiešanu pievakzāles laukumā. Visi soļi tika sperti virsgana un viņa līdzstrādnieku terorizēšanai. Tika spiegots pakal katram virsgana solim un vārdam. Vēstules virsgans bieži vien saņēma ar virsrakstu: „pastā bojāta”. Nelūkojoties uz visu to, virsgans enerģiski strādāja savus darbus neatliekamo uzdevumu veikšanai. Draudžu noorganizēšana gāja sekmīgi uz priekšu, draudzēs sāka attīstīties rosīgs darbs. Izpostītie dievnami steidzīgi tika vēsti kartībā, nojaukto un cirticībniekiem nodoto dievnamu vietā draudzes steidzīgi sāka celt jaunus dievnamus. Pirmo jaunuzcelto dievnamu virsgans iesvētīja jau 1921.gada (Brīgos). Kad virsgans ķeras pie katedrāles savešanas kartībā un pie katedrāles draudzes noorganizēšanas, viņam tika paziņots, ka katedrāle esot valsts īpašums un pie katedrāles dibināt draudzi neesot brīv. Bet arī šāds paziņojums virzganu neatturēja no uzsākta darba. Masu piekrišana katedrāles pagrabā mītošam virsganam pieauga un jau pirmā savas darbības gadā nepieciešamākie katedrāles remonta darbi tika izvesti, katedrāles klērs un kori nostādīti pienācīgi. Visā baznīcas dzīvē iestājās noteikta saskaņa starp virsganu un draudzēm. Šī saskaņa un vienprātība spilgti izpaudās 1923.g. kartēja baznīcas saeimā. Gandrīz visus lēmumus taisīja vienbalsīgi un no tā antagonisma kāds bija novērojams starp krieviem un latvjiem pirmā saeima, tagad nebija nevests. Šai saeimā tika pieņemti tie Latvijas pareizticīgas baz-

nīcas statūti, kuri darbojas līdz šai pat dienai. Saeima atjaunoja vairāk baznīcas organizāciju darbu, kas bija pārtraukta kara un juku laikos, izteica vēlēšanos atjaunot garīgā semināra darbību. Saeima iesniedza valdībai protestus pret vajāšanām. Bet valdība protestus un lūgumus neievēroja. Ievadīta un noorganizēta vajāšana turpinājās. Starp citu valdība pieņēma lēmumu par kapličas nojaukšanu pie vakzāles. Neskatoties uz neveiksmēm, šis baznīcas saeimas morāliskā nozīme bija ļoti liela: pareizticīgo pašapziņa nostiprinājās, pareizticīgie ķērās pie paš aizsardzības. Enerģisks darbs turpinājās visās baznīcas nozarēs. Dievnamu izkopšana un dievvārdu košums sāk tuvināties pirmskara stāvoklim. Ticības mācību pasniegšanas skolās atjaunojas. Atjaunojas baznīcas izdevniecība. Radās pārliecība, ka vajāšanas neiznīcinās pareizticību Latvijā. Bet baznīcas tiesiskais stāvoklis nebija vēl legalizēts un vajāšanas vēl notika.

1925.g. arhibīskaps sasauca dažas draudžu rajonu sapulces, kurās spieda par līdzekļiem beztiesiskā stāvokļa un vajāšanu izbeigšanai. Sapulces vienprātīgi nāca pie slēdziena, kā pareizticīgiem nepieciešami vajag ņemt aktīvu dalību valsts Saeimas vēlēšanas un baznīcas interešu izstāvēšanai un tiesību nodrošināšanai jāievēl savs deputāts.

Nelūkojoties uz līdzekļu trūkumu pienācīgai priekšvēlēšanu darbu vešanai, nelūkojoties uz to, ka piedalīšanās vēlēšanās draudzēm bija pavisam neparasta un jau lieta, draudzes ievēlēja savu virsganu arhib. Jāni Pommeru parlamentā. Baznīcai tas bija liels ieguvums jau tai ziņā, kā visiem uzbrukumiem pareizticīgai baznīcai tagad bija iespējams nekavējoši dod pienācīgu atbildi un novērtējumu un nostādīt pareizticīgo baznīcu, viņas vēsturi un stāvokli pareizā gaismā kā parlamenta un valdības,

tā sabiedrības priekšā. Pēc virsgana spilgtām runām parlamentā daudzi mainīja savus maldīgos uzskatus par pareizticību un pat daži ienaidnieki un uzbrucēji sāka pārvērsties labvēļos. Ar virsgana ieiešanu parlamentā spilgti mainījās valsts varas attiecības pret pareizticību. Tagad pareizticīgā baznīcā sāk baudīt tiesību uz valsts atbalstu, stingri proporcionālu draudžu locekļu skaitam. 1926.g. 8.oktobrī virsgans sasniedza viņa izstrādāta likuma par pareizticīgas baznīcas stāvokli valstī apspirināšanu. Ja līdz 1926.g. oktobrim pareizticīgā baznīca Latvijā stāvēja itin, ka ārpus Latvijas likumiem un viņas nīdējiem bija iespējams ļauni izmantot šādu stāvokli, tagad baznīca tika legalizēta un viņas tiesības ar likumu nodrošinātas visās valsts iestādēs un orgānos. Šo jauno pareizticības stāvokli valstī ar prieku izjuta 1926.g. baznīcas saeima, uzstādot uzdevumus baznīcas orgāniem. Baznīca kļuva par juridisko personu. Neatkārtojās vairs viņas īpašumu atsavināšana un atdošana citiem. Kad iepriekšējā baznīcas saeima izteica vēlēšanos, piem. par garīgā semināra darbības atjaunošana, jau iepriekš varēja paredzēt neveiksmi, bet kad 1926.g. b. Saeima izteica šādu vēlēšanos, tad jau iepriekš viņa varēja apzināties, ka šis vēlēšanas izpildīšana paredzēta 1926.g. 8.oktobra likuma un tāpēc pilnīgi iespējama. Un tiešam semināra atjaunošanai tagad ne tikai netika likti šķēršļi, bet valsts budžetā no gadā tiek ievadīta attiecīga summa semināra vajadzībām. Seminārs pastāv un strādā, kā pilnīgi legāla, valsts varas atzīta mācības iestādi. Semināra audzēkņiem piešķirtas tās pašas priekšrocības kara klausības ziņā, kādas bauda citas šāda veida mācības iestādes. Semināra abiturienti jau darbojas draudzes kā mācītāji un bauda viss labāko reputāciju draudzēs. Uz 1926.g. 8.oktobra likuma pamata atjaunotas un

darbojas draudzes un vairākas garīgas organizācijas un uz šī likuma pamata tas bauda savas tiesības darboties un rīkoties ar saviem īpašumiem, atgūstot tos atkal atpakaļ dažbrīd mieta ceļā, bet dažbrīd tiesas ceļā. Atgūto īpašumu vērtība ļoti liela. Arī draudzes sāka apzināties savu juridisko stāvokli valstī un sāka rosīgi atgūt un izmantot savas tiesības. Priekš baznīcas un tas orgāniem iesakās (no 1926.g.) mierīga un rosīga darba laikmets. Baznīcas prestižs nostiprinājās un ar to tagad visiem jāreķinās. Pateicoties tam, ka valsts Saeima darbojas baznīcas deputāts, panākta reevakuēšana no Padomju Krievijas daudz baznīcas dārgumu un īpašumu, kuru garīgā un materiālā vērtība ir ļoti liela. Tagad valsts saeima pabalstus baznīcām sadala proporcionāli katras konfesijas iedzīvotāju skaitam. Tur pretī agrāk (līdz 1925.g.) šos pabalstu deva pēc pašu devēju grības un ieskatiem, dažreiz nedeva nemaz. Virsgana – deputāta darbībai panākumi bija ne tikai vispārējos baznīcas jautājumos, bet arī daudz atsevišķo draudžu un organizāciju lietās, piem. sarežģītās Straupes un Alūksnes draudžu lietas u.c. Virsgans ir palīdzējis lielam skaitam pareizticīgo pilsoņu viņu lietas, pie kam panākumi bijuši teicami. Baznīcas kanoni viņam uzliek pienākumu palīdzēt sava ganāmā pulka locekļiem viņu nelaimēs, un virsgans centīgi to dara. Viņa dzīvoklis no rīta līdz vakaram ielenkts no palīdzības lūdzējiem, un viņš, javienlikumi un apstākļi palīdzību pieļauj, nevienu neatstūmi. Dažiem viņš glābis ne tikai mantu, bet arī dzīvību, pie kam viņš bijis izpalīdzīgs arī cīticībniekiem.

Pareizticības atzelšanu raksturo statistikas dati. Kā redzams no M. Skujenieka darbiem, 1920.g. pareizticīgo kopskaits Latvijā bija 138803, bet 1925.gada – 197538, tātad pieaugums iz-

stājas 28735 .Pēc M. Skujenieka aprēķiniem piecu gadu laikā t.i. no pirmās tautas skaitīšanas līdz otrai (1920.-1925.g.) katrs pareizticīgos simts izaudzis līdz 121. 1897.g. tautas skaitīšanas laika pareizticīgo tagadējās Latvijas teritorijas iedzīvotāju kopskaitā bija 8,6%, 1920.g. – 8,70%, bet 1925.g. – 9,08%. Pareizticīgo sakaita vairošanos oficiāla statistika konstatē ne tikai attiecība uz krievu tautības pareizticīgiem. 1920.g. tautas skaitīšana uzradīja 42584 pareizticīgos latviešus, bet 1925.g. skaitīšana – 53396 pareizticīgos latviešus, t.i. 10812 lielu pieaugumu.

Samēra ar pareizticīgo vairošanos Latvijā pavairots pareizticīgo draudžu skaits. Nelūkojoties uz to, ka pareizticīgie Latvijā pieder pie visnabadzīgākiem tautas slāņiem, tomēr notiek rosīgs dievnamu celšanas darbs. No 1920.gada līdz 1930.g. 10 draudzēs uzcelti jauni dievnami un četrās draudzēs dievnamu celšanas darbi iet uz priekšu pilna gaita, bet vairākas draudzes jau ierosināta dievnamu celšanas lieta. Dažas draudzes tā izgreznojušas savus dievnamos, ka tie tagad izskatās vēl greznāki ne ka priekškara laikos. Baznīcas no jauna apgādātas ar zvaniem, kuri bieži vien pārspēj priekškara zvanus. Arī baznīcu kori no jauna atdzimts un ar katru gadu top spēcīgāki skaitļa un mākslas ziņā. Draudzes atdzimst priekš kara izglītības, labdarības un saimnieciskas organizācijas un liela skaita dzimst no jauna pret alkohola organizācijas. Liels kavēklis sekmīgam darbam bija tas, ka veciem mācītājiem aizejot Dieva priekšā trūka kandidātu atbrīvojušos mācītāju posteņu apkalpošanai. Tagad arī šis kavēklis pavarēts, atdzimušais seminārs rosīgi gatavo mācītāju kandidātus, kuri od cerības, ka nebūs sliktāki par pirmskara abiturientiem.

1931.g. 24.jūlijā paiet 10 gadi, kamēr arhibīskaps Jānis Pommers vada Latvijas pareizticīgās baznīcas dzīvi un gaitas. No sacītā par baznīcas dzīvi var redzēt, kā viņa darbs, pūles uz pašuzpurēšanās nav bez rezultātiem. Viņš izcīnīja lielas cīņas un nostiprināja pareizticību Latvijā.

Pamanītās kļūdas grāmatas tekstā vecajā drukā

3. lpp. 16. rindiņa no apakšas:

„Vidzemes vakaru daļā gar Rīgas jūras līci un Kurzemē, tagadējā Talsu apriņķī, dzīvoja somu cilts lībieši”.

Lībieši dzīvoja tagadējā [1931. g.] Ventspils apriņķī.

6. lpp. 5. rindiņa no apakšas:

„No 1186.–1196. g. lībiešu zemēs darbojās katoļu mūks vācietis Meinhards”.

7. lpp. 23. rindiņa no apakšas:

„Kad pēc Meinharda nāves 1195. g. Brēmenes arhibīskaps iecēla par Livonijas bīskapu mūku Bertoldu, tad pēdējais arī ieradās Livonijā bruņotu krustnešu pavadībā”.

13. lpp. 19. rindiņa no augšas:

„Rīgas ģenerālgubernators kņ. Vladimirs Dolgorukovs no saviem personīgiem līdzekļiem i uzcēlis, i izgreznojis sv. Alekseja baznīcu Mazā Pils ielā. Kņ. V. Dolgorukijs kā baznīcas dibinātājs (fundators) arī apglabāts zem šās baznīcas pagraba velvēm.”